

AMIKOR SOPRONRA FIGYELT EURÓPA

AZ 1625. ÉVI SOPRONI  
KORONÁZÓ ORSZÁGGYŰLÉS

---

ALS EUROPA NACH ÖDENBURG SCHAUTE

DER UNGARISCHE KRÖNUNGSREICHSTAG  
IN ÖDENBURG 1625

---

WHEN THE EYES OF EUROPE WERE  
ON SOPRON

THE HUNGARIAN CORONATION DIET OF 1625

Annales Archivi Soproniensis No. 2.

*Péter Katalin (1937–2020)*  
*emlékére*

# Amikor Sopronra figyelt Európa

Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés

Szerkesztette

DOMINKOVITS PÉTER, KATONA CSABA, PÁLFFY GÉZA



GYŐR-MOSON-SOPRON  
MEGYE SOPRONI LEVÉLTÁRA



---

Bölcsészettudományi  
Kutatóközpont  
**Történettudományi  
Intézet**

MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára  
Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet  
Sopron–Budapest, 2020

A kötet megjelenését támogatta:

BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport  
által elnyert Lendület kutatási projekt

Borító: KISS MELINDA

A borítón elől: *III. Ferdinánd soproni koronázása 1625. december 8-án* (Ismeretlen  
mester rézmetszete, 1626, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi  
Képcsarnok, részlet), illetve hátul: Justus Sustermans (1597–1681)  
és műhelye: *III. Ferdinánd mint magyar király, 1626*  
(Budapest, Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjtemény)

Technikai szerkesztés: KATONA CSABA

Nyomdai kivitelezés: *Palatia Nyomda és Kiadó Kft.*  
Felelős vezető: RADEK JÓZSEF ügyvezető igazgató

Kiadja a Magyar Nemzeti Levéltár  
Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára  
és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont  
Történettudományi Intézet

Felelős kiadók:

DOMINKOVITS PÉTER igazgató és MOLNÁR ANTAL igazgató

© Szerzők, 2020

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,  
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,  
az egyes fejezeteket illetően is.

ISBN 978–963–8327–53–6

ISSN 2064–9738

## Tartalom/Inhalt/Contents

A kötet szerzői/Autorenverzeichnis/List of Contributors	7
DOMINKOVITS PÉTER–KATONA CSABA–PÁLFFY GÉZA: Az 1625. évi soproni koronázódiéta. Egy meghatározó esemény Sopron város 17. századi aranykorából (szerkesztői előszó)	9
DOMINKOVITS, PÉTER–KATONA, CSABA–PÁLFFY, GÉZA: Der Krönungsreichstag in Ödenburg im Jahr 1625. Ein bestimmendes Ereignis aus dem Goldenen Zeitalter der Stadt Ödenburg im 17. Jahrhundert (Vorwort der Herausgeber)	13
PÁLFFY GÉZA: Megerősített lojalitás. A bécsi udvar és a magyar rendek az 1625. évi soproni koronázódiétán	15
PÁLFFY, GÉZA: Gestärkte Loyalität. Der Wiener Hof und die ungarischen Stände auf dem Krönungsreichstag in Ödenburg im Jahr 1625	118
MOLNÁR ANTAL: Egy pápai diplomata történetírói műhelye. Carlo Caraffa bécsi nuncius az 1625. évi soproni országgyűlésen	123
MOLNÁR, ANTAL: Ein päpstlicher Diplomat als Geschichtsschreiber. Der Wiener Nuntius Carlo Caraffa auf dem Ödenburger Reichstag 1625	241
MARTÍ TIBOR: Az 1625. évi soproni országgyűlés a Habsburg-dinasztia spanyol ágának szemével. Ossona gróf bécsi spanyol követ jelentései	245
MARTÍ, TIBOR: Der Ödenburger Reichstag von 1625 aus der Perspektive der spanischen Linie der Habsburgerdynastie. Die Berichte des Grafen Ossona, spanischer Gesandter in Wien	366
DOMINKOVITS PÉTER: Sopron városa az 1625. évi koronázódiéta idején	369
DOMINKOVITS, PÉTER: Die Stadt Ödenburg zur Zeit des Krönungsreichstages 1625	381

BUZÁSI ENIKŐ: III. Ferdinánd koronázási portréja 1626-ból. A magyar viselet mint a hatalmi reprezentáció eszköze a 17. századi eleji királykoronázásokon	383
BUZÁSI, ENIKŐ: Krönungsporträt von Ferdinand III. aus dem Jahre 1626. Die ungarische Tracht als Mittel der Machtrepräsentation bei Königskrönungen Anfang des 17. Jahrhunderts	414
MONOSTORI TIBOR: Spanyol-németalföldi beszámoló az 1625. évi soproni királykoronázásról	417
MONOSTORI, TIBOR: A Report in Detail Stored in Brussels on the Coronation of the King of Hungary (Sopron, 1625)	423
BUZA JÁNOS: Pénzforgalom és pénzértékek a soproni országgyűlések idején (1622–1625)	425
BUZA, JÁNOS: Geldumlauf und Geldwertverhältnisse während der Zeit der ungarischen Reichstage zu Ödenburg (1622–1625)	471
KÁDÁR ZSÓFIA: Soprontól Pozsonyig. A jezsuiták 17. századi országrendiségének kérdéséhez	473
KÁDÁR, ZSÓFIA: From Sopron to Pozsony. To the Question of Jesuit Presence in the Hungarian Diets in the Seventeenth Century	542
Illusztrációk Martí Tibor, Buzási Enikő és Buza János tanulmányaihoz	545

## A kötet szerzői/Autorenverzeichnis/List of Contributors

Dr. BUZA JÁNOS DSc, ny. tszv. egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem  
[janosbuza@freemail.hu](mailto:janosbuza@freemail.hu)

Dr. BUZÁSI ENIKŐ CSc, művészettörténész, a „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport tagja, Budapest  
[buzasieniko@gmail.com](mailto:buzasieniko@gmail.com)

Dr. DOMINKOVITS PÉTER PhD, főlevéltáros, intézményvezető, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron  
[peter.dominkovits@mnl.gov.hu](mailto:peter.dominkovits@mnl.gov.hu)

Dr. KÁDÁR ZSÓFIA PhD, tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történeti Intézet – NKFIH, K. 131973. sz., „Katolikus iskoláztatás a kora újkori Nyugat-Magyarországon” című projekt  
[kadarzsofiaklara@gmail.com](mailto:kadarzsofiaklara@gmail.com)

KATONA CSABA, tudományos munkatárs, a „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport tagja, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest  
[katona.csaba@btk.mta.hu](mailto:katona.csaba@btk.mta.hu)

Dr. MARTÍ TIBOR PhD, tudományos munkatárs, a „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport tagja, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest  
[marti.tibor@btk.mta.hu](mailto:marti.tibor@btk.mta.hu)

Dr. MOLNÁR ANTAL DSc, tudományos tanácsadó, igazgató, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet; habilitált egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történeti Intézet, Budapest  
[molnar.antal@btk.mta.hu](mailto:molnar.antal@btk.mta.hu)

KÁDÁR ZSÓFIA

## SOPRONTÓL POZSONYIG

### A JEZSUITÁK 17. SZÁZADI ORSZÁGRENDISÉGÉNEK KÉRDÉSÉHEZ\*

Az 1625. évi soproni országgyűlés alkalmával Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–1637) tanácskozást tartott egyháztartománya püspökeivel a szentgotthárdi egykori ciszterci apátság sorsáról, amelynek „eretnek” kézbe került javait egy, a Dunántúlon felállítandó jezsuita kollégium alapjául szánták volna. Az apátság a református dunántúli nagyúr, Batthyány Ferenc felesége, Poppel Éva zálogbirtoka volt, amelyet a ciszterci rend többször próbált sikertelenül visszaperelni. A kincstár 1622-ben sem tudta visszaváltani, bár továbbra is kerestek olyan egyházi személyt, aki ki tudta volna váltani az apátságot. A szükséges 20.000 forintot 1625-ben Pázmány biztatására Erge-  
lics Ferenc veszprémi, Dallos Miklós győri, Sennyey István váci és Szentand-  
rássy Csiky István erdélyi püspökök ugyan összeadták, de az ügy VIII. Or-  
bán pápa (1623–1644) ellenkezésén mégis megfeneklett, aki az apátság bevé-  
teleit inkább a hódoltsági püspökök jövedelmének kiegészítésére kívánta  
volna fordítani.<sup>1</sup>

A szakirodalom számára sem ismeretlen esetet a jezsuita éves jelentések, a *litterae annuae* sorozata, illetve később a soproni jezsuiták *historia domusa* is

---

\* A szerző a „Katolikus iskoláztatás a kora újkori Nyugat-Magyarországon: a Nagyszombat–Pozsony–Győr régió diákságának társadalomtörténeti vizsgálata” című, NKFIH K 131973. számú projekt tudományos munkatársa. — A tanulmány a szerző doktori értekezése egy alfejezetének átdolgozott és kibővített változata, vö. *Kádár Zsófia Klára: Jezsuita kollégium és helyi társadalom a 17. századi Nyugat-Magyarországon (Pozsony, Győr, Sopron). Doktori disszertáció. ELTE BTK TDI. Bp., 2016. 24–53. A kézirat kiadása az itt közölt rész nélkül: Kádár Zsófia: Jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században. A pozsonyi, győri és soproni kollégiumok. Bp., 2020. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések). Köszönöm Dominkovits Péternek, Fazekas Istvánnak, Mihalik Bélának, Molnár Antahnak, Pálffy Gézánnak és Vajnai Mártának a tanulmány elkészítésében nyújtott segítségét, tanácsait. A tanulmány elkészültét az Új Nemzeti Kiválóság Program (ÚNKP-20-4-II-ELTE-542) is támogatta.*

<sup>1</sup> Archivum Romanum Societatis Iesu (= ARSI), Róma; Austr. 135. *Litterae Annuae Romanae* 1627 566–567. Vö. *Zlinszky Mária: A szentgotthárdi ciszterci apátság története és művészetének emlékei (1183–1878)*. In: *Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok*. Szerk.: Kuntár Lajos–Szabó László. Szentgotthárd, 1981.



rögzítette.<sup>2</sup> Az 1625-ben Pázmány és a magyar főpapok által megerősített elv, hogy az üresedésben lévő, leginkább világi zálogbirtokosok által élvezett monostorok és apátságok javait az uralkodó jóváhagyásával katolikus – azaz jezsuita – iskolák fenntartására fordítsák, az 1620-as évektől kezdett érvényesülni: az ellenreformáció, a katolikus megújulás és a jezsuita rend intézményrendszerének fokozatos terjeszkedésével.<sup>3</sup> Bár a szentgotthárdi apátság kiváltása a soproni diéta alkalmával nem sikerült, az 1627-ben alapított győri jezsuita kollégium ezen az elven kapta meg a veszprémvölgyi ciszterci apácakolostor, illetve a lébényi bencés apátság birtokait, a soproni kollégium pedig egy évtizeddel később a pornói ciszterci apátság javait.<sup>4</sup>

Az 1637–1638. évi pozsonyi országgyűlés idejére a Michael Sumerecker<sup>5</sup> osztrák jezsuita provinciális<sup>6</sup> által Pozsonyba küldött Forró György nagy-

---

<sup>2</sup> A szentgotthárdi apátság javainak kiváltását említi: Österreichische Nationalbibliothek (= ÖNB), Bécs; Handschriftensammlung, Cod. 14003. (= HCS), Historia Collegii Sopronensis I. 9.

<sup>3</sup> A jezsuita rendházak anyagi alapjának (épületeinek, birtokainak, alapítványi jövedelmeinek) megteremtésére az osztrák provincián belül többféle lehetőség kínálkozott. Az örökös tartományokban a rekatolizáció és a katolikus reform uralkodói-főhercegi kezdeményezésével már a 16. század második felében közvetlenebbül érte el a „régii” szerzetesrendeket és az egyházi vezetőket, vö. pl. a Klosterrat tevékenységével: *Rudolf Leeb et al.: Geschichte des Christentums in Österreich von der Spätantike bis zur Gegenwart*. Wien, 2003. (Österreichische Geschichte). 245–247. Az ellenreformációs programok tekintetében II. Ferdinánd uralkodása idején az örökös tartományok között is voltak különbségek: Guillaume Lamormain császári gyóntató az uralkodó, az egyházi elit egy része és a püspökök vezető szerepe mellett érvelt: *Robert Bireley: Religion and Politics in the Age of the Counterreformation. Emperor Ferdinand II, William Lamornaini S. J., and the Formation of Imperial Policy*. Chapel Hill, 1981. 36–38. A Magyar Királyságban a korai jezsuita alapításokhoz nagyobb arányban tudtak felhasználni régi szerzetesrendi birtokokat, mint az osztrák területen. A jezsuitáknak a régi szerzetesrendekre gyakorolt szellemi-lelki hatása azonban Ausztriában is igen jelentős volt, vö. pl. *Helga Penz: „Jesuitisieren der alten Orden”? Anmerkungen zum Verhältnis der Gesellschaft Jesu zu den österreichischen Stiften im konfessionellen Zeitalter*. In: *Jesuitische Frömmigkeitskulturen. Konfessionelle Interaktion in Ostmitteleuropa 1570–1700*. Hrsg.: Anna Ohlidal–Stefan Samerski. Stuttgart, 2006. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa 28.) 143–161.

<sup>4</sup> *Kádár Zsófia: A jezsuiták letelepedése és kollégiumalapítása Győrben (1626–1630)*. In: *In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházamegye történetéből*. Szerk.: Nemes Gábor–Vajk Ádám. Győr, 2011. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 13.) 223–224.; *Uő: A soproni jezsuita kollégium kezdetei (1636–1640): Dobronoki György SJ superioraága. 2. rész. Soproni Szemle*. (2012) 58–62.

<sup>5</sup> Michael Sumerecker (1580–1647) krajnai származású jezsuita, 1635–1638 között osztrák tartományfőnök. *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I., II. (1601–1640)*. Coll. et ed. Ladislaus Lukács. Romae, 1982. (Monumenta Historica Societatis Iesu 125.) 762–763.

szombati, Dobronoki György soproni és Belecus Péter győri jezsuita házfőnökök is ugyanebben a szellemen jártak el. A soproni *historia domus* és Dobronoki Leveleskönyve is megőrizte számunkra a frissen kinevezett soproni szuperior beszámolóit.<sup>7</sup> Neki a Jézus Társasága és Sopron városa között kötött, a jezsuiták tevékenységének kereteit rögzítő szerződést kellett az uralkodóval megerősíttetnie.<sup>8</sup> Belecusnak a győri kollégium újabb házszerzése miatt Draskovich György győri püspök és káptalanja között kitört botrányt kellett elsimítania. A nagyszombati kollégium számára pedig Forró vezetésével mindhárom páter eredményesen munkálkodott azon, hogy a Pázmány 1637. évi haláláig az érsek kezelésében lévő, de a nagyszombati rendház által élvezett turóci prépostságot – beleértve a javak igazgatását is – az uralkodó biztosítsa a jezsuitáknak.

A fent említett, középkori eredetű egyházi javadalmak tényleges megszerzése a jezsuiták jogi helyzetére nézve is döntőnek bizonyult. Ezek ugyanis hivatkozási alapot jelentettek a Jézus Társasága számára a magyar országrendiség, azaz a magyar országgyűléseken való részvétel és képviselő megszerzésére. A 17. századi diéták kutatásában megválaszolásra váró kérdések sorában a jezsuiták – mint az országgyűlések eddig „ismeretlen” résztvevői – jelenlétének feltárásával, illetve a rájuk vonatkozó törvény(tervezet)ek és zsinati határozatok összegyűjtésével és értelmezésével még adós a történetírás. Jelen tanulmány legfőbb célja ezen adósság egy részének törlesztése.<sup>9</sup>

---

<sup>6</sup> Az 1563-ban Bécs központtal a dél-német provinciából önállósult osztrák jezsuita rendtartomány 1623-ig a Cseh Korona országait is magában foglalta. Az önálló magyar (vice)provincia létrehozása – a csehvel ellentétben – nem sikerült. A rendtartomány osztrák és magyar félre való osztásának kérdéséről, illetve a magyar viceprovincia esetleges felállításáról l. Lukács László rendtörténeli alapvető munkáját: *Lukács László: A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolútizmus (1649–1773)*. Szeged, 1989. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 25.) (A provinciamegosztás kérdésére alább visszatérek.) A magyarországi származású rendtagok és a Magyar Királyságban alapított jezsuita rendházak tehát mindvégig, azaz a Jézus Társasága 1773. évi feloszlataig, majd az újraindulás után is egészen 1909-ig, az osztrák rendtartomány kötelékében maradtak. Így az osztrák jezsuita provinciális a magyarországi rendházak tagjainak is felettese volt a rendi hierarchiában.

<sup>7</sup> ÖNB HCS. 78–79., 97–99.; Soproni Evangélikus Levéltár, Sopron; I. 20., Originales litterae circa Collegium Soproniense 1639. 235–243.

<sup>8</sup> Kádár Zs.: A soproni jezsuita kollégium i. m. 57.

<sup>9</sup> A 17. századi magyar országgyűléseken való szerzetesrendi jelenlétről összefoglalóan l.: Kádár Zsófia: Szerzetesrendek a 17. századi magyar országgyűléseken. In: Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselő és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig. Szerk.: Dobszay Tamás et al. Bp.–Eger, 2020. 67–80.

A korszak egészét meghatározó 1608. évi országgyűlés törvényei közül a jezsuiták kapcsán a koronázás előtti 8. törvénycikket szokta idézni a szakirodalom, amely rögzítette, hogy „ezeknek Magyarországon semmi állandó fekvő jószáguk és birtokjoguk ne lehessen”.<sup>10</sup> Az artikulus a Jézus Társasága egészének és egyes tagjainak<sup>11</sup> a Magyar Királyság területén történő birtokszerzését tiltva az ország rendjeinek sorából tehát kizárta a jezsuitákat. Ugyanez a diéta hozott egy másik, sokat emlegetett törvényt is, amely elsőként rögzítette, hogy kik vehetnek részt az országgyűléseken. A koronázás utáni 1. törvénycikk szerint az egyházi rendet képviselték: 1.) a székhellyel és székeskáptalannal bíró püspökök személyes megjelenéssel a felsőtáblán, 2.) a káptalanok prépostjai egy kanonokkal együtt az alsótáblán, 3.) azok a prépostok, akik káptalanok és konventek tagjai (tehát csak a cím létezik, az alájuk tartozó testület nem), saját káptalanjuk vagy konventjük révén lehetnek képviselve. Továbbá 4.) a püspöksüveggel kiváltságolt prépostok és apátok, akik prépostságuk és apátságuk birtokjogával bírnak, személyesen megjelenhetnek az alsótáblán. Hasonlóképpen a pálos rend generálisa is egy szavazattal bír ugyanitt.<sup>12</sup>

Molnár Antal kutatásai feltárták, hogy milyen fontos szerepet játszottak a 16. században az összeomlás szélére sodródó katolikus egyházi intézményrendszerben azok a középkori eredetű apáti és préposti címek, amelyekkel olykor némi javadalom is össze volt kapcsolva, és az egyházi középréteg tagjainak a 17. században is fontos jövedelmet jelentettek.<sup>13</sup> Arra már utaltam, hogy a század folyamán ezek közül többet az uralkodók és főpapok jezsuita alapítások céljaira használtak fel. Szempontunkból hat ilyen alapítás érdekes: 1.) a nagyszombati kollégium 1586-tól, majd Pázmány halála után ténylegesen<sup>14</sup> a turóci (egykori premontrei) prépostság, 2.) emellett 1615-től a kolosi (egykori bencés) apátság javadalmát élvezte; 3.) a győri kollégium 1631-től a lébényi (szintén egykori bencés) apátságot; 4.) a soproni rezidencia majd kollégium 1643-tól a pornói (egykori ciszterci) apátságot; 5.) ugyanettől az évtől

---

<sup>10</sup> „*Nimirum, ut ipsi nulla in regno Hungariae bona stabilia, et possessionaria habere, et possidere valeant.*” Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. 1608–1657. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp., 1900. 14–15.

<sup>11</sup> Vö. *Tusor Péter*: Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány). Bp.–Róma, 2016. (Collectanea Vaticana Hungariae classis I. vol. 13.) 50–51.

<sup>12</sup> 1608: k. u. 1. tc. 4–7. §.: Corpus Juris Hungarici 1608–1657 i. m. 24–25.

<sup>13</sup> Vö. *Molnár Antal*: A bái apátság és népei a török korban. Bp., 2006. (METEM könyvek 56.) 25–37.

<sup>14</sup> Vö. ÖNB HCS. 23–25., 78.

a kassai jezsuiták a mislyei társaskáptalan prépostságát, 6.) a trencsényi kolégium pedig 1644-től a szalkai (egykori bencés) apátság javadalmát bírta.<sup>15</sup>

Forgó Andrásnak az egyháziak diétai jelenlétével foglalkozó újabb kutatásai szerint kerekén egy évszázaddal az 1608. évi diéta után, 1708-ban a rendek a jezsuiták jelenlétével kapcsolatban tárgyaltak egy beadványt, amely a Társaság apáti és préposti címet viselő rektorainak személyes diétai meghívását célozta, és ebben az előző század gyakorlatára hivatkoztak.<sup>16</sup> Mindezek ismeretében felvetődik a kérdés: milyen jogon és milyen gyakorlat szerint voltak, lehettek jelen a Jézus Társasága tagjai az „előző század” pozsonyi és soproni országgyűlésein?

A 17. századi diéták résztvevőinek, illetve meghívottainak jegyzékeit (jelentős részben) másfél évtizede Tatjana Guszarova publikálta.<sup>17</sup> A leírtak szerint joggal kereshetjük ezekben a listákban a jezsuitákat a préposti és apáti címek birtokosai között, legalábbis abból az időszakból, amikor a javadalmakat sorban és ténylegesen megkapták az egyes rendházak.

Az 1608. évi két országgyűlésen regisztrálható — a szakirodalomban nem ismeretlen, de csaknem elfeledett — jezsuita jelenlét utal e gyakorlat kezdetére, amelyet a Jézus Társasága országrendiségét tiltó 1608. évi törvénycikk egyértelműen megtört. Az 1608. év eleji pozsonyi diétán Pázmány Péter, a Grazból előző évben hazatérő ifjú jezsuita mint a turóci prépostság képviselője — egyúttal a Forgách Ferenc esztergomi érsek melletti, nagyrészt Pozsonyban működő, kétfős érseki misszió tagja — vett részt.<sup>18</sup> Az 1608. évi őszi, királykoronázó országgyűlésen pedig Pázmány mellett a misszió másik tagja, Dobokai Sándor követi megbízatásáról is tudunk, mindketten a turóci prépostság képviselőjét látták el.<sup>19</sup> Az ezen a diétán alkotott, említett tiltó

---

<sup>15</sup> Molnár A.: A bátai apátság i. m. 29.

<sup>16</sup> Forgó András: A 18. század elején visszatérő szerzetesi közösségek, mint a magyarországi rendi politika új szereplői. Századok 143. (2009) 1105–1122., itt: 1117. – A jezsuiták törekvése azonban 1708-ban is sikertelen volt, végül csak 1712-től jelenhettek meg személyesen az alsótáblán.

<sup>17</sup> Tatjana Guszarova: A 17. századi magyar országgyűlések résztvevői. Levéltári Közlemények 76. (2005) 93–148.

<sup>18</sup> Frankl [Fraknói] Vilmos: Pázmány Péter és kora. I. (1570–1621). Pest, 1868. 73–74.

<sup>19</sup> Vö. Benda Kálmán: A királyi Magyarország tiszti címtára, 1607–1608. Levéltári Közlemények 43. (1972) 2. sz. 265–325.; Frankl [Fraknói] V.: Pázmány Péter és kora i. m. I. 74–78. Dobokai Sándor 1597–1605 között a sellyei rendház előljárója, életéről: Molnár Antal: Dobokay Sándor SJ önéletrajzi feljegyzései (1620). In: *Uő: Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*. Bp., 2009. (TDI Könyvek 8.) 79–93. Az 1608. évi pozsonyi érseki misszióról: Lukács, L.: *Catalogi* II. i. m. 80. Az adatok nem egyértelműsítik, de nem zárható ki, hogy Dobokai esetleg már az 1608. év eleji diétán is követ volt.

cikkely ismeretében azonban a 17. század további időszakára vonatkozóan felvetődik a kérdés: hogyan lehetett jelen valaki a diétán az egyházi rend tagjaként úgy, hogy az ország rendjei közül személye elvileg ki volt zárva?

A jezsuitákat az 1608 utáni évek diétai névsoraiban hiába keressük. Ugyanis jelenlétük, illetve meghívásuk feltételezte volna, hogy maguk bírják a vonatkozó, „hivatkozási alapul” szolgáló javakat. Ez pedig a tényleges birtokigazgatás átvételével hozható összefüggésbe, ami az adományoknál későbbre tehető, éppen az 1608. évi, birtokképtelenséget előíró, idézett törvénycikk miatt. Ezt az 1620-as és az 1630-as években még látszólag jobban betartották, az újonnan alapított rendházak eleinte csak az adományozott birtokok jövedelmét élvezték, míg azokat az egyes püspökök vagy az általuk megbízott egyháziak kezelték.<sup>20</sup> A jezsuiták rendszerint csak többéves küzdelem után vehették valóban saját kezükbe a birtokigazgatást, amire személyi okok (például püspökök halála) mellett a rekatolizáció folyamata és a politikai klíma megváltozása adott alkalmat. Az 1608. évi koronázás utáni 1. törvénycikk érvényesülését eközben jelzi például 1622-ben, hogy Draskovich György későbbi győri püspök pornói apátként volt jelen Sopronban az alsótáblán. Az 1630. évi pozsonyi országgyűlés résztvevői között ugyanakkor egyetlen olyan apát vagy prépost sem szerepel, aki az említett, később jezsuita kezelésbe vett apátságok vagy prépostságok birtokosaként jelent volna meg.<sup>21</sup>

Annál érdekesebb viszont az 1646–1647. évi pozsonyi országgyűlés címzetes apátjai és prépostjai között szereplő Rohonczy István „*Praepositus Thurocziensis Jesuitarum*” és Hoffmann Pál „*Abbas de Porno jesuitarum*”.<sup>22</sup> Őket Forgó a „megelőző század” abbéli gyakorlatára idézi példaként, hogy a jezsuiták személyesen lettek volna meghívva az országgyűlésre.<sup>23</sup> Az osztrák rendtartomány katalógusaiban azonban a két nevet hiába keressük, mivel egyikük sem volt a Társaság tagja. Rohonczy István 1641-től esztergomi kanonok, az országgyűlésen három minőségben volt jelen: székeskáptalanja képviselőjeként, esztergomi prépostként (valószínűleg valamelyik esztergomi társaskáptalan préposti címét birtokolta), végül az esztergomi érsek felügyelete alatt álló és a nagyszombati kollégiumhoz tartozó turóci prépostság kép-

---

<sup>20</sup> Vö. pl. a győri jezsuita kollégium és az általa élvezett veszprémvölgyi apácakolostor javainak esetével: Kádár Zs.: A jezsuiták letelepedése Győrben i. m. 224.

<sup>21</sup> Guszarova, T.: A 17. századi országgyűlések i. m. 106., 112. Megjegyzendő, hogy Draskovich György a pornói apátságot tovább is bírta, de az 1630. évi diétán már váci püspöki minőségében a felsőtáblán volt jelen.

<sup>22</sup> Guszarova, T.: A 17. századi országgyűlések i. m. 117.

<sup>23</sup> Forgó A.: A 18. század elején visszatérő i. m. 1117., 64. jegyz.

viseletében.<sup>24</sup> Hoffmann Pál 1642-től volt tagja az esztergomi székeskáptalannak, az említett diétán Rohonczy mellett káptalanja második követe, és a soproni rezidenciához tartozó pornói apátság mellett a visegrádi Szent András-apátságot is képviselte.<sup>25</sup> 1646–1647-ben tehát Lippay György esztergomi érsek (1642–1666) szándéka érvényesülhetett, amikor két (természetesen nem jezsuita) kanonokja a jezsuiták képviselőjeként is megjelent a diétán.

A részleteiben egyelőre ismeretlen folyamat, amelynek során a jezsuiták a nekik adományozott javadalmakat saját kezelésükbe vették, az 1650-es évekre kézzelfogható eredményekre vezetett országgyűlési jelenlétük szempontjából is. Az 1655. évi pozsonyi diétán ugyanis már személyesen volt jelen (legalább) öt jezsuita páter: Keresztes István kassai szuperior mint mislyei prépost, Palkovich Márton nagyszombati rektor mint turóci prépost, Lippay Ferenc trencsényi rektor mint szalkai apát, Nedeczki Ferenc soproni rektor mint pornói apát, továbbá Milley István, a nagyszombati érseki szeminárium, a Collegium Generale jezsuita régense mint a (collegium dotálására használt) óbudai prépostság képviselője.<sup>26</sup> A jelenleg ismert listán sajnálatos módon nem szerepel további két javadalom, amely eddigre már szintén jezsuita kezelésbe mehetett át: a kolosi apátság és a lébényi apátság.<sup>27</sup> Az előbbiről elmondható, hogy a nagyszombati rendházé lévén ezt is képviselhette a megjelent Palkovich Márton (akkor viszont ezt a címet is feltüntethették volna neve mellett). Utóbbit azonban Tissinger János győri rektornak<sup>28</sup> kellett volna képviselnie, akinek országgyűlési részvételére egyelőre nincs adatom.

A soron következő országgyűlések közül az 1659. évi pozsonyi diéta résztvevőiről sajnálatos módon jelenleg nem áll rendelkezésre hasonló jegyzék, a jezsuiták szempontjából érdekes préposti és apáti résztvevők listája pedig az 1662. évi ugyancsak pozsonyi diéta névsorából kimaradt.<sup>29</sup> Az 1655. évi diéta

---

<sup>24</sup> *Guszarova, T.*: A 17. századi országgyűlések i. m. 116–117.; *Kollányi Ferenc*: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom, 1900. 254–255. Legkorábban az 1638. évi nagyszombati zsinaton adatolja.

<sup>25</sup> *Guszarova, T.*: A 17. századi országgyűlések i. m. 116–117.; *Kollányi F.*: Esztergomi kanonokok i. m. 255–256. Egri egyházmegye kispapként 1634–1641 között a római Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke volt. *Bitskey István*: Hungariából Rómába. A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés. Bp., 1996. (Italianistica Debreceniensis. Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpont Monográfiák 2.) 241.

<sup>26</sup> Vö. *Guszarova, T.*: A 17. századi országgyűlések i. m. 122., 131–132. és jezsuita rendi tisztségeikre l. *Ladislav Lukács*: Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I., III. (1641–1665). Romae, 1990. 421., 423., 424., 434.

<sup>27</sup> Vö. *Molnár A.*: A bártai apátság i. m. 29.

<sup>28</sup> *Lukács, L.*: Catalogi III. i. m. 414.

<sup>29</sup> *Guszarova, T.*: A 17. századi országgyűlések i. m. 134–136.

tehát a forrásadottságok miatt is különleges. Az általam elsősorban vizsgált, 1671 előtti időszak magyar országgyűlései között a jezsuiták helyzetét tekintve az 1650-es évek két diétája (1655, 1659) különös jelentőségű volt – nemcsak a rendtagok adatolható jelenléte, hanem a renddel kapcsolatos események, viták, törvénytervezetek miatt is.<sup>30</sup>

Az 1655. évi országgyűlést III. Ferdinánd (1637–1657) egyfelől az 1647 júniusában megkoronázott trónörökös, IV. Ferdinánd fiatalon bekövetkezett halála (1654. július 9.) miatt hívta össze, másfelől Pálffy Pál nádor (1649–1653) 1653. novemberi elhunytja miatt a magyar rendek részéről is égetően sürgető körülmény volt a nádorválasztás. A már I. Lipót által összehívott 1659. évi diéta az erdélyi válság miatti nyugtalanságot kívánta rendezni és a törökökkel való béke kérdését megtárgyalni.<sup>31</sup> A szakirodalomban nem ismeretlen, de egyáltalán nem is hangsúlyos, hogy mindkét országgyűlésen kísérlet történt a jezsuiták birtokképtelenségét rögzítő, idézett 1608. évi cikkely hatályon kívül helyezésére, illetve erről új törvény alkotására.<sup>32</sup>

#### *Az 1655. évi országgyűlés jezsuita vonatkozásai*

Az 1653–1654. évi német-római birodalmi gyűlés után III. Ferdinánd 1655. január 25-re országgyűlést hívott össze Pozsonyba.<sup>33</sup> A diéta előzményeiről

---

<sup>30</sup> A két diéta forrásainak teljes körű feltárása a jövő kutatási feladata. Az 1655. évi „országgyűlés története még alapos feltárássra vár”. R. Várkonyi Ágnes: Országgyűlési kísérletek (1648–1664). In: Magyarország története, 1526–1686. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. II. köt. Bp., 1985. (Magyarország története tíz kötetben) 1056. A korcszak országgyűléseinek vallásügyi kérdéseiről napjainkig irányadó: Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformatiótól kezdve. III. köt. 1647–1687. Bp., 1893. (A Magyar protestáns irodalmi társaság kiadványai). Az 1655. évi diéta kapcsán leginkább a nádorválasztás és országbíró-kinevezés történetének feldolgozása történt meg: Várkonyi Gábor: Wesselényi Ferenc nádorrá választása. In: Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára. Szerk.: Erdélyi Gabriella–Tusor Péter. Bp., 2007. (A Történelmi Szemle 2007/2. számának CD-ROM mellékelete.) 87–110.; Toma Katalin: Nádasdy III. Ferenc országbírói kinevezése. Adalékok az 1655. évi országgyűlés történetéhez. In: Uo. 111–125. és Uő: Gróf Nádasdy Ferenc országbíró politikusi pályaképe (1655–1666). Doktori disszertáció (ELTE BTK). Kézirat. Bp., 2005. 80–94. Az országgyűlésről l. még: Kármán Gábor: Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után. Bp., 2011. 276–285. Az alábbiakban csak a jezsuitákat érintő események bemutatására szorítkozom.

<sup>31</sup> Vö. pl. R. Várkonyi Á.: Országgyűlési kísérletek i. m. 1055., 1078.

<sup>32</sup> A jezsuiták kérdéséről 1659-re vonatkozóan: R. Várkonyi Á.: Országgyűlési kísérletek i. m. 1078–1079.; Zsilinszky M.: A magyar országgyűlések i. m. 163–165.

<sup>33</sup> Az országgyűlésről szóló, a jezsuita éves jelentések által megőrzött beszámoló: „Acta in comitiis Hungaricis pro Societate ibidem stabilienda.” ÖNB Handschriftensammlung, Cod. 12052.

szólva a jezsuita krónikás rögzítette, hogy ekkoriban sokan reménykedtek, hogy az 1606. évi bécsi béke végzését, azaz az 1608-ban hozott koronázás előtti 8. artikulust közvetlenül vagy közvetett módon eltörlik. Ennek érdekében már az országgyűlés kezdete előtt fontos lépések történtek. Előzetesen tárgyaltak Bernhard Geyer<sup>34</sup> osztrák provinciálissal és néhány magyarországi jezsuita atyával, s emellett a jezsuita önmehtagadás különféle eszközeihez is fordultak. Szentmisékkal, vezekléssel, imákkal folyamodtak Isten segítségéhez szerte a rendtartományban és különösen Magyarországon. Nagyszombatban például e célból negyvenórás szentségimádást is tartottak.

Mivel a diétai tárgyalásokon a vármegyei követeket követutasításaik előírásai szigorúan megkötötték, a páterek és patrónusaik igyekeztek előzetesen megakadályozni, hogy a vármegyei instrukciókba a jezsuitákkal ellenséges kitételek kerüljenek.<sup>35</sup> Lippay érsek és több meg nem nevezett személy fáradozott ezen, és bár nem jártak mindenhol sikerrel, sok helyen elérték, hogy vagy nem került be a jezsuitaellenes kitétel az instrukciókba, vagy annak már vármegyei szinten is ellentmondtak a katolikusok.<sup>36</sup> A jezsuiták félelmének – a jelentésben is megnevezett – alapja az I. Rákóczi György erdélyi fejedelemmel (1630–1648) 1645-ben kötött linzi béke, illetve az azt törvénybe iktató 1647. évi 5. törvénycikk volt, amely „a jezsuita papoknak az országtól való személyes távoltartása” tárgyában a következő országgyűléstől várt végleges döntést.<sup>37</sup>

A „Társaságnak az országban való stabilizálása” mellett a király is el volt kötelezve a katolikus főpapokon és (fő)rendeken kívül. Geyer provinciális hivatalból ez ügyben kért audiencián tárgyalt az uralkodóval, és bizonyította neki, hogy ha Magyarországon a Társaság helyzete megszilárdulna, ezzel őfelsége és a dinasztia helyzete is megerősödne, mivel a jezsuita iskolák nélkül az or-

---

Litterae Annuae Viennensis 1655. 13–23. (= Acta 1655). A témánk szempontjából kiemelkedő jelentőségű dokumentumrészlet közlését l. a tanulmány függelékében, 1. sz.

<sup>34</sup> Bernhard Geyer (1607–1676) osztrák jezsuita, 1655–1657 osztrák tartományfőnök. *LM-kács*, L.: Catalogi II. i. m. 601.

<sup>35</sup> Az 1655. évi országgyűlésről fennmaradt egy beszámoló a nagyszombati jezsuita kollégiumhoz kötődő acta-feljegyzésekben is, amelynek ezúttal főként országos vonatkozásaira utalok. Lippay érsek az alá tartozó megyék, illetve egyháziak számára írt levelekben kérte, hogy a megyegyűléseken legalább néhány katolikus nemessel összefogva akadályozzák meg vagy mondjanak ellent, ha a követutasításokba a Jézus Társasága ellen bármit beillesztenének. Vö. „Acta Jesuitarum in Hungaria ab anno 1648 usque 1683. Pars II.” (Kézirat) Slovenská národná knižnica (= SNK), Turócszentmárton; Literárne rukopisy, RHKS 1425b (= Acta Jesuitarum). 54.

<sup>36</sup> ÖNB Acta 1655. 13–14.

<sup>37</sup> A törvénycikk a *litterae annuae* szövegében nincs pontosan megnevezve, de tartalma alapján azonosítható: 1647: 5. tc. 11. §.: Corpus Juris Hungarici 1608–1657 i. m. 424–425.



szág idővel az eretnekségre hajlana, és könnyen elszakasztaná magát a katolikus uralkodótól. III. Ferdinánd tetszését elnyerte a tartományfőnök érvelése, és megígérte, hogy minden lehetségest megtesz a cél érdekében. A beszámoló szerzője és a kortársak számára tehát nagyon eleven élmény lehetett Rákóczi György 1644–1645. évi hadjárata, a katolikus megújulás központjának, Nagyszombatnak az elfoglalása (1645. május 28.), a jezsuiták fenyegetettsége. Még maga a jezsuita rendfőnök, Goswin Nickel<sup>38</sup> is bekapcsolódott az országgyűlés előkészítésébe: a császár titkos tanácsosainak és a Magyar Királyság előkelőinek küldött levelei útján kérte tőlük a nagy jelentőségű ügy előmozdítását.<sup>39</sup>

A jezsuita rendfőnök Rómában fennmaradt levelei összecsengenek az éves jelentéssel, amely a jezsuiták és pártfogóik komoly diétai előkészületét rögzíti. Erre annál is inkább szükség volt, mivel az 1652–1654 közötti osztrák provinciális, a magyar Trinckel Zakariás az országgyűlés idején hivatalból már nem képviselhette a rendtartományt, mivel 1655-ben a judenburgi kollégiumba helyezték.<sup>40</sup> A provinciamegosztás<sup>41</sup> egyik leendő szellemi atyja és Lippay érsek majdani gyóntatója mégis fontos szereplője volt a készületnek. Nickel rendfőnök 1654. augusztus 24-én, a tartományfőnök-váltáskor Trinckelnek és utódának, Geyernek is felhívta a figyelmét a közelgő magyar diéta fontosságára, októberben pedig – többek tanácsára hivatkozva – felszólította Geyert, hogy elődjét – új, judenburgi teendői ellenére – küldje el Pozsonyba az országgyűlésre.<sup>42</sup>

---

<sup>38</sup> Goswin Nickel (1584–1664) német jezsuita, a tizedik általános rendfőnök (1652–1661/1664). (1661 májusától magas kora és betegsége miatt mellette helyettes rendfőnök későbbi utódja, Gianpaulo Oliva.) Életére I. Diccionario Historico de la Compañía de Jesus. Bibliográfico-temático. II. Dir. Charles E. O'Neill–Joaquín Maria Domínguez. Roma–Madrid, 2001. 1631–1633.; *Gyenis András: A jezsuita rend generálisai. Életrajzi és rendtörténeti vázlatok.* Bp., 1935. (Kiadványok Jézustársasága magyarországi történetéhez. Tanulmányok 2.) 32–35.

<sup>39</sup> ÖNB Acta 1655. 14.

<sup>40</sup> Trinckel Zakariás (1602–1665) magyar jezsuita, 1652–1654 osztrák provinciális. *Lukács, L.: Catalogi II. i. m. 775.* 1655-ben a judenburgi kollégiumban a tertia probáció instruktora, spirituális, a rendház gyóntatója, *consultor* és *monitor*. *Lukács, L.: Catalogi III. i. m. 415.*

<sup>41</sup> Vö. 6. jegyz.

<sup>42</sup> ARSI Austr. vol. 6. 230r–v. 1654. aug. 29. Goswin Nickel rendfőnök levele Trinckel Zakariás osztrák provinciálisnak., uo. 230v. 1654. aug. 29. Uő Bernhard Geyer (új) osztrák provinciálisnak., uo. 238r–v. 1654. okt. 17. Uő ugyanannak. (A rendfőnökök válaszleveleinek sorozata a vonatkozó évekből az ARSI Austr. vol. 6–7. jelzetű kötetekben található. A levélkorpusz magyar vonatkozásairól *Lukács László* készített gépiratos másolatokat, amelyek őrzési helye: Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára, Bp.; IV. 212. b. Lukács László rendtörténeti gyűjteménye. A dokumentumok másolatát használtam, de az iratokra eredeti jelzetük szerint hivatkozom.)

A nagyszombati kollégium új rektora, Palkovich Márton kinevezésében is szerepe volt a pozsonyi diéta közeledésének: a rendfőnök őt is tájékoztatta a Társaság pártfogóinak legszűkebb köréről, akiket levelekben kért meg ügyük támogatására.<sup>43</sup> Ez a kör a Geyer tartományfőnökkel való levelezésből is kiderül. A rendfőnök az uralkodónak, Lippay érseknek, Szelepchény György nyitrai püspöknek, egyúttal magyar kancellárnak és Johann Weikhardt von Auerspergnek, IV. Ferdinánd egykori főudvarmesterének, titkos tanácsosnak – akit éppen az 1655. évi diéta honfiúsított<sup>44</sup> – írt levelet. Már hónapokkal előre, részletesen tájékozódott az országgyűlésen várható, a Társaságot érintő tervezetekről. Arra intette Geyer provinciálist, hogy a Társaság ne egyezzen bele magyarországi rendházai számának esetleges maximálásába, és hogy számukra egyházi vagy világi javak – vagy akár a rendbe belépők javai, öröksége – elfogadását megtiltsák. Megjegyzi azonban, hogy ha az ország az ügyben bármiféle rendelkezést hoz a Társaság hozzájárulása nélkül, az ellen tiltakozni sem kötelesek. A diéta kimenetelében hangsúlyozottan a provinciális (és konzultorai) bölcsességére és a császár jóindulatára számított.<sup>45</sup> Naprakészsgét jelzi, hogy a március 15-én megválasztott nádornak, Wesselényi Ferencnek április 17-én küldött levelet, amellyel őt is a Társaság legszűkebb pártfogói körébe emelte.<sup>46</sup> Trinckel Zakariás azonban az előzetes tervekkel és Lippay érsek óhajával ellentétben mégsem vett részt a diétán, habár Nickel közvetlenül a gyűlés megnyitása előtt levélben kérte erre.<sup>47</sup> Ő azonban – talán a vele kapcsolatban a renden belül megjelenő személyi ellentétek miatt is<sup>48</sup> – távol maradt.

<sup>43</sup> ARSI Austr. vol. 6. 247v., 252v. 1655. jan. 2., febr. 13. Goswin Nickel rendfőnök levelei Palkovich Márton nagyszombati rektornak.

<sup>44</sup> 1655: 118. tc.: Corpus Juris Hungarici 1608–1657 i. m. 650–651., erre és személyére l. *Mark Hengerer*: Kaiser Ferdinand III. (1608–1657). Eine Biographie. Wien–Köln–Weimar, 2012. (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 107.) 322., 325.

<sup>45</sup> ARSI Austr. vol. 6. 250v. 1655. jan. 30. Goswin Nickel rendfőnök levele Bernhard Geyer osztrák provinciálisnak. Vö. továbbá uo. 256v. 1655. márc. 13. és uo. 258v. 1655. márc. 27. Goswin Nickel rendfőnök levelei Bernhard Geyer osztrák provinciálisnak.

<sup>46</sup> ARSI Austr. vol. 6. 260v. 1655. ápr. 17. Goswin Nickel rendfőnök levele Bernhard Geyer osztrák provinciálisnak.

<sup>47</sup> ARSI Austr. vol. 6. 255v. 1655. márc. 6. Goswin Nickel rendfőnök levele Trinckel Zakariásnak, Judenburgba. Vö. uo. 251v. 1655. febr. 6. Goswin Nickel rendfőnök levele Bernhard Geyer osztrák provinciálisnak. L. továbbá SNK Acta Jesuitarum. 61.

<sup>48</sup> ARSI Austr. vol. 6. 1655. márc. 20. Goswin Nickel rendfőnök levele Bernhard Geyer osztrák provinciálisnak. Trinckellel szembeni meghasonlást említ, amelynek szítója Johann Leonard Bachin, a bécsi *domus professa* korábbi *praepositus*a (vö. *Lukács, L.*: Catalogi II. i. m. 541.) volt. A rendfőnök kéri Geyert az ügy kivizsgálására, nehogy a Trinckellel szembeni (megalapozatlan) kritika büntetlenül maradjon.

Az országgyűlés a kitűzött időponthoz képest ezúttal is jóval később nyílt meg, az uralkodó fiával, Lipót főherceggel együtt csak 1655. március 3-án érkezett meg Pozsonyba. A rendek március 10-én hallgatták meg a királyi előterjesztéseket, amelyek közé nem került be a jezsuitákat érintő pont.<sup>49</sup> Miután a Szelepchény György kancellár által tolmácsolt uralkodói szándék, a nádorválasztás elhalasztása nagy felzúdulást váltott ki, a diéta mégis ezzel kezdődött.<sup>50</sup> A rendek március 15-én Wesselényi Ferencet óriási többséggel választották meg.<sup>51</sup> Az országgyűlés ezután az alsó- és felsőtáblai tárgyalásokkal, a sérelmek összeállításával folytatódott. Eközben az alsótáblán hamarosan előkerült a jezsuiták ügye. II. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1648–1660) követe, Klobusiczky András leveléből tudjuk, hogy március 23. előtt már parázs vita bontakozott ki: „Az jezsuiták állapotján két nap veszekedtünk, azok [ti. a katolikusok] megesküdtek, soha nem consentiálnak annak, jószágot ne birjanak; mi is hasonlóképen megesküdtünk, soha nem consentiálunk, hogy birjanak és így úgy látom most is in suspensó marad az dolog, jobb időre kell hagynunk.”<sup>52</sup>

A helyzet megoldhatatlansága a jezsuita beszámoló szerzője számára is világos volt, aki a diéta megnyitása utáni eseményeket is pontosan rögzítette. A jezsuita küldöttek – formálisan mint címzetes apátok és prépostok – meghívóval az alsótáblán jelentek meg, megbízójuk valószínűleg az osztrák tartományfőnök volt. Maga a provinciális is – éppen ekkor végzett magyarországi vizitációját megszakítva – jelen volt az országgyűlés és koronázás idején Pozsonyban.<sup>53</sup> Geyer és a magyar jezsuiták üdvözölték a világi és egyházi főrendeket és a szavazattal bíró nemesi (vármegyei) küldötteket, akik „jószándékukról biztosították őket”.

Ennek ellenére az alsótáblán a sérelmek összeállítása közben a protestáns rendek már a tárgyalások elején felvetették az 1608. évi tiltó törvénycikk érvényesítését a jezsuitákkal szemben. Két vitás ügy (*controversia*) indokolta ezt számukra. Az egyik a kassai ún. királyi ház helyzete volt, amelyet az uralkodó

<sup>49</sup> Vö. a királyi előterjesztéseknek a Sopron város levéltárában fennmaradt példányával: Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltárának Soproni Levéltára, Sopron; Sopron Város Levéltára, Lad. X. et K. Fasc. 9. Nr. 258. 3–5. „*Propositiones Suae ... Maiestatis*”: 1655. máj. 10.

<sup>50</sup> Zsilinszky M.: A magyar országgyűlések i. m. 93., 101–102.

<sup>51</sup> Vö. Várkonyi G.: Wesselényi Ferenc i. m. 103–104. A szavazás eredményére szintén utal: SNK Acta Jesuitarum. 58.

<sup>52</sup> 1655. márc. 23. Klobusiczky András Rákóczi Györgynek. Közli: Szilágyi Sándor. Az 1655-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez. Történelmi Lapok 1. (1874) 8. sz. 117., vö. Zsilinszky M.: A magyar országgyűlések i. m. 105–106.

<sup>53</sup> Geyer tartományfőnök alighanem a nagyszombati kollégiumban végzett vizitációját megszakítva sietett Pozsonyba, vö. SNK Acta Jesuitarum. 60.

az előző esztendőben adományozott a jezsuitáknak.<sup>54</sup> A másik, nehezebb vitapontban a protestáns rendek arra törekedtek, hogy a Társaság ne maradjon az országban, vagy legalább ne bírasson ingatlanjaval. A több napig tárgyalt kérdés első részében a katolikus küldöttek egyként sorakoztak fel az előterjesztés ellen, többen – úgymond – inkább életüket és javaikat ajánlották volna fel, semmint hogy elviseeljék a rendnek az országból való eltávolítását. Az ügy világi pártfogói közül kiemelkedett Hölgyi Gáspár, a Királyi Tábla érseki ülnöke,<sup>55</sup> egyúttal Lippay György érseki jószágigazgatója, a későbbi személynök (1665–1666). A kérdés második részét, a jezsuiták birtokképességét a protestánsok erőteljesen vitatták. Velük szemben a Társaság érdekében Hölgyi és a Királyi Tábla másik érseki ülnöke,<sup>56</sup> Szentgyörgyi Ferenc esztergomi olvasókanonok érvelt.

A jezsuita krónikás szerint nekik végül odáig sikerült eljuttatniuk a dolgot, hogy a protestánsok készek lettek volna, hogy a jezsuita rendnek az országban való állandósításáról törvénycikket írjanak, és hogy később a Társaság számára állandó (ingatlan)birtok legyen juttatható. A beszámoló szerint azonban egy protestáns követ a jelenlévő egyháziakat arra figyelmeztette, hogy a jezsuiták terjeszkedése az ő érdekeiket is sérti, a korábban világi papok által élvezett javadalmak elvesztése révén: „*Mit hallgattok, prelátus urak, amikor a ti ügyeteket intézzük? Azok a javak ugyanis, amelyeket a Társaság birtokol, nem világiakat, hanem titeket illetnének, ha az általunk előirányzott törvénycikk elkészül.*”<sup>57</sup> A provokációra viszont az egyháziak azzal feleltek, hogy az érintett javakra nincs szükségük, mivel máshonnan kellő ellátásban részesülnek. Az alsótáblán a protestánsok elszántan vitatták a kérdést, sőt a jezsuiták kitiltásának – azaz az 1608. évi törvénycikknek – érvényesítése céljából a felsőtábla remélt támogatásával az uralkodónak egy kérvényt kívántak benyújtani. A

---

<sup>54</sup> Acta 1655, 15. Kassán a jezsuiták 1601 óta megszakításokkal voltak jelen, itteni rendházuk fenntartására 1643-ban kapták meg királyi adományként a mislyei prépostság javait. A Társaság 1649-ben kérte az uralkodót, hogy a városban rendház és gimnázium céljára megfelelő telket adományozzon számára. A kassai ún. királyi házat III. Ferdinánd 1654-ben kelt adománylevelével biztosította a jezsuitáknak, így a következő évi diétán méltán kerülhetett elő az ügy. A jezsuiták kassai jelenlétéről l. *Mibalik Béla Vilmos*: Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon. Művelődéstörténeti konferencia a jezsuita rend sárospataki megletelepedésének 350. évfordulója alkalmából. Sárospatak, 2013. október 3–4. Szerk.: Szabó Irén. Sárospatak, 2014. (Folia collecta 2.) 42–46. A királyi házra l. *H. Németh István*: Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. I–II. Bp., 2004. (Doktori mester munkák) I. 514.

<sup>55</sup> Vö. *Guszarova, T.*: A 17. századi országgyűlések i. m. 123.

<sup>56</sup> Uo.

<sup>57</sup> ÖNB Acta 1655. 15.

Társaság mellett elkötelezett mágnások azonban ezt ellenezték, ezért a protestáns rendek kénytelenek voltak elállni szándékuktól. A jezsuita beszámoló az alsótáblai vita mérlegét végül Klobusiczky követ idézett megállapításához hasonlóan vonja meg: a kérdés eldöntetlen, a Társaság helyzete pedig továbbra is bizonytalan maradt, mivel félő volt, hogy a protestánsok az első adandó alkalommal megint előhozzák az ügyet.<sup>58</sup>

A törvénycikk közé – a kérdésnek a királyi proposíciókba való felvétele, majd a többség által elfogadható törvénytervezet híján – így 1655-ben nem kerülhetett be a jezsuiták magyarországi birtokjogi helyzetét tisztázó paragrafus. A diéta mégis alkalmat adott arra, hogy a jezsuiták legfőbb pártfogói más módon „biztosítsák” a Társaság hazai helyzetét. E célból Lippay érsek és a frissen nádorrá választott Wesselényi a pozsonyi jezsuita kollégiumba – nagy valószínűséggel a királyválasztás (június 16.) után, de mindenképpen a koronázás (június 27.) előtt<sup>59</sup> – egy tanácskozást hívott össze a katolikus egyházi és világi főrendek számára. A főpapok közül jelen volt Püsky János kalocsai érsek, Szelepchény György nyitrai püspök és magyar kancellár, Kisdy Benedek egri, Széchényi György veszprémi és Tarnóczi Mátyás váci püspök. A világi főurak közül a nádor mellett Zrínyi Miklós horvát–szlavón bán, (a hamarosan országbíróvá kinevezett) Nádasdy Ferenc és Oroszy György személynök vett részt.<sup>60</sup> Megjelent maga Geyer provinciális hat – név szerint csak a nagyszombati forrásunkban megnevezett – jezsuita atyával.<sup>61</sup> A tartományfőnököt elkísérte konzultora, Franz Jörgerer,<sup>62</sup> mellettük a diéta meghívott tagjaként Palkovich Márton nagyszombati rektor és Keresztes István kassai superior voltak jelen, továbbá Gosztonyi István pozsonyi rektor alighanem házigazdaként,<sup>63</sup> illetve Jászberényi Tamás, Lippay érsek gyóntatója<sup>64</sup>

---

<sup>58</sup> ÖNB Acta 1655. 14–15.

<sup>59</sup> Vö. SNK Acta Jesuitarum. 61–62.

<sup>60</sup> A nagyszombati acta-feljegyzések a tanácskozáson részt vevő főurak és főpapok között nem említik Széchényi Györgyöt, Zrínyi Miklóst és Oroszy Györgyöt, de Tarnóczy Mátyást a helyes titulussal, váci püspökként említik. Vö. SNK Acta Jesuitarum. 61. (Tarnóczyt ÖNB Acta 1655. 16. tévesen említi korábbi titulusan, csanádi püspökként.)

<sup>61</sup> Vö. SNK Acta Jesuitarum. 61.

<sup>62</sup> Franz Jörgerer (1613–1676) osztrák jezsuita, 1654–1657 az osztrák tartományfőnökök, Trinckel Zakariás és Bernhard Geyer konzultora és socius-a. *Lukács, L.: Catalogi II. i. m. 631., Lukács, L.: Catalogi III. i. m. 374., 407., 444., 479.*

<sup>63</sup> Gosztonyi István (1605–1660) magyar jezsuita, 1655-ben a pozsonyi kollégium rektora. *Lukács, L.: Catalogi II. i. m. 604., Lukács, L.: Catalogi III. i. m. 420.*

<sup>64</sup> Jászberényi Tamás (1597–1658) magyar jezsuita, 1653-tól a pozsonyi kollégiumban szolgált, 1654-től haláláig Lippay érsek gyóntatója. *Lukács, L.: Catalogi II. i. m. 629., Lukács, L.: Catalogi III. i. m. 388., 420., 457., 493., 532.*

és Wesselényi Miklós, a nádor öccse.<sup>65</sup> Közülük az utóbbi hármat az országgyűlés résztvevői között, mivel meghívóval nem rendelkeztek, (amint erre fentebb már utaltam) más forrásaink sem tartják számon. A Társaság ügyében tehát a „*status catholicus*” legelőkelőbb tagjai az érintett rendtagokkal kiegészülve egy „bizottsági ülésen” tárgyaltak, amelynek helyszíne – szimbolikus módon – a jezsuita kollégium épülete volt.<sup>66</sup>

A tanácskozás az érsek beszédével kezdődött. Méltatta a Társaság érdemeit a hitterjesztésben, a hit megőrzésében, az ifjúság oktatásában. Elmondta, hogy a jezsuitákat fáradozásaikért az országlakosoktól, különösen a katolikusoktól és a főuraktól jótétemény illeti, és biztos abban, hogy a jelenlévő urak irántuk jóindulattal viselkednek és ügyüket előmozdítják. Utána a meghívott Geyer provinciális – utalva az 1608. évi törvénycikkre – előadta, hogy segítségért fordul a jelenlévőkhöz, hogy a Társaság helyzetét Magyarországon a nehéz körülmények ellenére megszilárdítsák. Ezután a kérdéstről szavaztak és többen hozzászóltak. Végül elhatározták, hogy az ügyet a folyó országgyűlésen nem szabad akár hallgatással, akár mellébeszéléssel mellőzni, de Lipót főherceg trónutódlása előtt nem szabad az ország, különösen a protestánsok nyilvánossága előtt javaslatot tenni, nehogy emiatt a főherceg koronázása halasztást szenvedjen vagy megakadályoztassék, amiből a Társaságra nézve nagy gyűlölet származna. Így a koronázás előtt nem mertek erre vonatkozó javaslatot előterjeszteni, de az összegyűlt főpapok és mágnások tanácsára a tartományfőnök egy kérvényben fordult az uralkodóhoz.<sup>67</sup>

A jezsuita éves jelentésekbe teljes szöveggel bemásolt *supplex libellus* az uralkodót a jezsuiták magyarországi helyzetének rendezésére kéri.<sup>68</sup> A kérvény szerint a rendet már negyven éve ártatlanul háborgatják az országban. Mivel az uralkodó az I. Rákóczi Györggyel kötött 1645. évi linzi békében megígérte, hogy a jezsuitákról az első országgyűlésen – amelyet 1646–1647-ben, Pozsonyban tartottak – biztosat határoznak, erre hivatkoznak az ellen-

<sup>65</sup> Wesselényi Miklós (1608–1666) magyar jezsuita, 1655–1656-ban a nagyszombati kollégium tagja mint spirituális és a rendtagok gyóntatója. Wesselényi Ferenc nádor öccse. *Lukács, L.*: Catalogi II. i. m. 788., *Lukács, L.*: Catalogi III. i. m. 424., 460.

<sup>66</sup> Ez az adat a *Pálffy Géza* által újabban összegyűjtött magyar országgyűlési helyszínekhez, a „bizottsági tárgyalások” helyszíneire is újabb adalékkal szolgál. Vö. *Pálffy Géza*: A magyar országgyűlés helyszínei a 16–17. században. A szimbolikus politikai kommunikáció kora újkori történetéhez. In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*. Szerk.: Dobszay Tamás et al. Bp., 2013. 65–87., itt: 76.

<sup>67</sup> ÖNB Acta 1655. 15–16. A királyválasztásra I. *Fraknoi Vilmos*: A magyar királyválasztások története. Máriabesnyő–Gödöllő, 2005<sup>2</sup>. 214–215.

<sup>68</sup> A kérvény eredetijét egyelőre nem ismerem (ezért pontos dátumát sem). A másolat: „*Supplex libellus reverendi patris provincialis sacratissima caesarea regiaque maiestas domine domine clementissime.*” ÖNB Acta 1655. 16–17.

ségeik és az ígéret végrehajtását követelik.<sup>69</sup> Ráadásul a rend honfi tagjai, akik közül nem kevesen magyar nemesek, ugyanezen diploma végre nem hajtása miatt azt panaszolják, hogy személyükben, javaikban és birtokjogaikban is akadályoztatva vannak. Különösen – a protestáns többségű – Felső-Magyarországon, ahol nem szolgálatnak nekik a bírók igazságot, hanem általában erőszakoskodnak velünk. Mindezt a katolikus rendek benyújtott vagy benyújtandó sérelmi irata is alátámasztja. Ezért és az 1648. évi nemzeti zsinat döntését idézve a tartományfőnök kérte III. Ferdinándot, hogy orvosolja a Társaság helyzetét.

A nemzeti zsinatra való hivatkozás a – magyar katolikus rendek álláspontját tükröző – kérvény lényeges mozzanata. A Lippay érsek által Nagyszombatba összehívott zsinat a „kormányzati (rendi) dualizmus” időszakának utolsó hazai nemzeti színódusa volt, amelynek egyik legfontosabb határozata a Jézus Társaságát a magyar egyházi rend legitim tagjának ismerte el.<sup>70</sup> A *status ecclesiasticus*nak a jezsuitákkal való kiegészülése az önálló magyar rendtartomány kérdése szempontjából is kiemelkedő fontosságú volt – a szakirodalomban azonban mind ez ideig kevés figyelmet kapott. Lukács László kutatásai tárták fel, hogy a háromévente tartott osztrák provinciagyűlések anyagában először 1649-ben (tehát közvetlenül a zsinati határozat megszületése után) fordul elő az önálló magyar viceprovincia létrehozásának igénye – bár az érvek között ekkor még semmilyen összefüggésben nem került elő a Társaság magyarországi jogi helyzete.<sup>71</sup> A zsinati döntésnek a jezsuita rendtartományon belüli recepciójára és súlyára utal viszont, hogy az 1648. évi *litterae*

<sup>69</sup> Vö. a protestáns sérelmi iratokkal: *Zsilinszky M.*: A magyar országgyűlések i. m. 107–110.

<sup>70</sup> Vö. Lippay György oklevele (Nagyszombat, 1648. dec. 2.), amely idézi a zsinati határozatot: „*Sicut neque hactenus in dubium revocavit Status Ecclesiasticus, ita in praesenti quoque sacra Synodus recognoscit, Societatis Jesu Patres, vera, et legitima Cleri, Statsque Ecclesiastici in Regno Hungariae, ejusdemque annexis regnis, et Provinciis esse membra.*” *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebrata Ab Anno Christi MXVI. usque ad Annum MDCCXXXIV. Accedunt Regnum Hungariae, et Sedis Apostolicae Legatorum constitutiones ecclesiasticae. Pars secunda in qua Concilia et Constitutiones Ab Anno Christi MDCLVII. usque ad Annum MDCCXXXIV. prodeunt.* Coll. Carolus Péterffy. Posonii, 1742. 384. A zsinati dekrétum egykorú másolata: „*Copia decreti synodi nationalis, per quod recognoscit Societatem Iesu legitimum ecclesiastici status in Ungaria, membrum.*” Nagyszombat, 1648. dec. 29. (Lippay György sk. aláírásával és papírfelzetes viaszpecsétjével.) Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), Budapest, Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma (= MKA), E 152, Acta Jesuitica, Reg. Coll. Pos. Fasc. 12. Nr. 61. (143r–144v). A zsinat történetéről legújabbban: *Tusor Péter*: Nemzeti zsinat, 1648. Katolikus rendi autonómiatörekvés a kora újkori Magyarországon. In: *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században.* Szerk.: Balogh Margit–Varga Szabolcs–Vértesi Lázár. Pécs, 2014. 69–130.

<sup>71</sup> Vö. *Lukács L.*: A független magyar jezsuita rendtartomány i. m. 10–11.

*annuae* a nagyszombati rendháznál megemlékezik a zsinatról, amelyre a hazai jezsuita rektorok és superiorok is meghívást kaptak, és amely az 1608. évi tiltó törvénycikk ellenében a Társaságot beemelte a rendi társadalom kereteibe. A szinóduson Lippay a Társaság érdemeiről tartott beszédet a jelenlévőknek, a zsinat alkalmával pedig a nagyszombati kollégiumban színelőadást rendeztek az előző esztendőben, Pozsonyban megkoronázott IV. Ferdinánd magyar és cseh király tiszteletére.<sup>72</sup> Úgy tűnik azonban, hogy 1655 késő tavaszán a kérdés diétai tárgyalásakor az aktuálpolitikai helyzet következtében még a jezsuiták nagy patrónusai, Lippay érsek és püspöktársai is engedni kényszerültek. A Társaság országrendiségét ugyan maguk már 1648-ban elfogadták és támogatták, ennek elérése azonban a protestáns rendek szívós ellenállása miatt 1655-ben legális úton nem sikerült.

Az 1655. évi országgyűlésről fennmaradt jezsuita beszámoló a provinciális kérvénye után megemlékezik a bécsi pápai nuncius támogatásáról is. Scipione Pannochieschi d’Elci<sup>73</sup> VII. Sándor pápa (1655–1667) *motu proprio* bullájával járult Pozsonyban a császár elé, és a Társaság ügyét nyomatékosan figyelmébe ajánlotta, megemlítve, hogy a pápa számára Magyarországon nem történhetne kedvesebb dolog annál, mintha az atyák helyzetét biztosítaná.<sup>74</sup> Ennek előzményeként a nuncius – saját jelentése szerint – június 21-én vagy 22-én tárgyalt a provinciálissal, aki arra kérte, hogy ügyükben kérje a császár és a katolikus rendek pártfogását. D’Elci az utóbbiaknak figyelmébe is ajánlotta a Társaság által Magyarországon elért eredményeket, a számos áttérést, a szentségek kiszolgáltatásában tanúsított buzgalmukat és egyéb missziós tevékenységeiket.<sup>75</sup> Jelentései egyébként is arról tanúskodnak, hogy az országgyűlés központi kérdésének érezte a linzi békébe foglalt vallásügyi rendelkezések, a protestáns követelések sorsát, illetve a jezsuita rend helyzetét és a trónutódlás problémáját.<sup>76</sup> A diéta kezdetétől több jelentésében is visszatér a jezsuiták ügye, kezdetben a protestánsok törekvésére – hogy a jezsuitákat a királyságban való birtokképeségtől megfoszják – reflektál,<sup>77</sup> majd arról szá-

---

<sup>72</sup> ÖNB Handschriftensammlung, Cod. 12220. Litterae Annuae Viennensis 1648. 94r–v.

<sup>73</sup> Bécsi apostoli nuncius 1652–1658, életrajzát l. *Donato Squicciarini*: Die Apostolischen Nuntien in Wien. Vatikanstadt, 2000. 169–170.

<sup>74</sup> ÖNB Acta 1655. 18.

<sup>75</sup> Archivio Apostolico Vaticano (= AAV), Vatikán; Segreteria di Stato (= Segr. Stato), Germania, vol. 154., 268r–v. 1655. jún. 24. (Pozsony) Scipione Pannochieschi d’Elci nunciusi jelentése.

<sup>76</sup> Vö. *Hengerer, M.*: Kaiser Ferdinand III. i. m. 324.

<sup>77</sup> AAV Segr. Stato, Germania, vol. 154., 109r., 119r–120v. 1655. márc. 18., 25. (Pozsony) Scipione Pannochieschi d’Elci jelentései.



mol be, hogy a katolikus rendeknek a protestánsok követelését sikerült viszszaaverniük.<sup>78</sup>

A királyválasztás kérdéséhez képest az udvar szempontjából azonban minden más háttérbe szorult, ami hozzájárult a jezsuita törekvések sikertelenségéhez is. Már a jelenlévő katolikus rendek is érzékelték, hogy a protestánsok követeléseinak, a hosszas sérelmi iratban részletezett felekezeti problémáknak a megoldását az uralkodó úgy tudja a diéta (tehát a királyválasztás és koronázás) utánra halasztani, ha a katolikus sérelmek megoldása is későbbre marad.<sup>79</sup> A június 16-án megtartott királyválasztás után Lippay érsek és Wesselényi nádor továbbra is törekedtek a jezsuiták helyzetének megoldására, de félelmük beigazolódtott, ugyanis a protestáns rendek a katolikus főrendek tárgyalásait megszimatozva addig vonakodtak a koronázáshoz hozzájárulni, amíg az országgyűlési törvényeket ki nem hirdették és meg nem erősítették – ezzel a jezsuitákat esetleg érintő bármiféle törvénycikk elfogadásának halvány lehetőségét is kizárva.<sup>80</sup>

Lippay és Wesselényi – valószínűleg a június 27-ét közvetlenül megelőző napokban – mégis összehívták a katolikus karokat és rendeket az érsek pozsonyi kertjébe, hogy döntést hozzanak az uralkodóhoz a Társaság érdekében benyújtandó közös kérvényükről. A jelenlévők először arra szavaztak, hogy a katolikusok nevében a nádor és a horvát bán járuljon a király elé. Annak ellenére azonban, hogy a királyválasztás június 16-án már megtörtént, a koronázás előtt (amelynek napját június 18-án jelölték ki 27-ére) semmit sem mertek megkísérelni, és végül a legnagyobb rendi méltóságok helyett nagyszámú követet választottak, hogy az uralkodói audiencián a *status catholicus* kérvényét tolmácsolják. Az előszónoknak megtett Szelepchény kancellár mellett a küldöttség tagjai voltak Széchényi György veszprémi püspök, Somogyi Ferenc leleszi prépost,<sup>81</sup> Posgay Miklós aradi prépost és esztergomi olvasókanonok,<sup>82</sup> a világiak sorából pedig Nádasdy Ferenc – ekkor már kinevezett (június 25.), de még ki nem hirdetett (június 27.) országbíró,<sup>83</sup> tehát, ha a forrásunk helyesen tudósít, a követjárás június 26-án lehetett – Pálffy Miklós, Pozsony vármegye főispánja és magyar királyi ajtónállómester, Kereszt-

---

<sup>78</sup> AAV Segr. Stato, Germania, vol. 154., 149r–150r., 233r–234v., 1655. ápr. 22., jún. 10. (Pozsony) Scipione Pannochieschi d’Elci jelentései.

<sup>79</sup> Vö. *Zsilinszky M.*: A magyar országgyűlések i. m. 130–131.

<sup>80</sup> Vö. ÖNB Acta 1655. 18., 21.

<sup>81</sup> Vö. *Guszarova, T.*: A 17. századi országgyűlések i. m. 131.

<sup>82</sup> *Kollányi F.*: Esztergomi kanonokok i. m. 294.; *Guszarova, T.*: A 17. századi országgyűlések i. m. 122.

<sup>83</sup> Ennek részleteire l. *Toma K.*: Nádasdy III. Ferenc i. m. 123.

úri László alnádor,<sup>84</sup> valamint Horvátország követe, Mallenich György<sup>85</sup> és Nagyszombat város küldöttei.<sup>86</sup> A jezsuita beszámoló szerint Lippay által fogalmazott, majd az összes katolikus rend előtt felolvasott és általuk elfogadott kérvényt végül Szelepchény prezentálta III. Ferdinándnak, aki a rendek buzgalmát kedvezően fogadta, és megígérte, hogy királyi tekintélyével az ügy érdekében minden lehetséges segítséget meg fog adni.<sup>87</sup>

A még I. Lipót koronázása (június 27.) előtt fogalmazott kérvényt csak a koronázás után – feltehetően június 28. és július 3. között – terjesztették az uralkodó elé. A dokumentum fontosságára vall, hogy a jezsuita éves jelentés – a provinciális kérvényéhez hasonlóan – szintén szó szerint átírja. A folyamodvány szerint a jezsuiták tevékenységének haszna mindenki előtt nyilvánvaló, mégis számos jogtalanság éri őket. I. Ferdinánd (1526–1564) ugyanis már az 1550. évi 19. és az 1548. évi 12. törvénycikkkel „bevezette” a jezsuitákat az országba,<sup>88</sup> őket ingatlanjavakkal dotálta, majd Rudolf király az 1588. évi 44. törvénycikkben<sup>89</sup> ezt megerősítette.<sup>90</sup> Ezt a javadalmat 1605-ig, Bocskai István fejedelem „revolutio”-jáig élvezték, majd a felkelés szervezői azt követelték, hogy az atyák ne bírjanak ingatlanjavakkal az országban. A király – ezáltal úgymond saját jogaiban fenyegetve – ebbe nem egyezett bele, mégis a bécsi békét törvénybe foglaló 1608. évi országgyűlés koronázás előtti 8. törvénycikke ezt érvényben hagyta, mivel az akkor még nagyjából protektans karok és rendek a jezsuitákat ingatlan javaiktól meg akarták fosztani. Ezt

---

<sup>84</sup> A *litterae annuae* szerint alnádor (*vicepalatinus*), az 1655. évi diéta résztvevői között Nyitra vármegye követeként és nyitrai alispánként szerepel, vö. *Guszarova, T.*: A 17. századi országgyűlések i. m. 122.; az 1646–1647. évi országgyűlésen alországbíróként volt jelen, vö. uo. 118.

<sup>85</sup> Neve *Guszarova, T.*: A 17. századi országgyűlések i. m. 125. alapján valószínűsíthető.

<sup>86</sup> A diétai résztvevők listáján Nagyszombat követei: „*Stephanus Lipoldi, Joannes Kinigh vel Joannes Pyber*”. *Guszarova, T.*: A 17. századi országgyűlések i. m. 123.

<sup>87</sup> Acta 1655, 18.

<sup>88</sup> E törvénycikkek a Társaságot nem nevezik meg, csupán azt rögzítik, hogy a pusztán maradt egyházi javadalmakat, káptalanok és konventek birtokait és jövedelmeit iskolák, illetve a régi, katolikus hitben prédikáló tudós férfiak, prédikátorok fenntartására kell fordítani. *Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár. 1526–1608. évi törvénycikkek.* Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1899. 226–227., 266–267.

<sup>89</sup> E törvénycikk sem nevezi meg a jezsuitákat, vö. 1588: 44. tc.: „*a turóczi prépostságot Ő felsége valamely jól érdemesült hazafinak (a ki a közjó érdekében ezt a conventet a végrehajtások teljesítésére egy év tartamán helyreállítsa) adományozza.*” *Corpus Juris Hungarici 1526–1608 i. m. 724–725.*

<sup>90</sup> Az 1586-ban a Társaságnak adományozott és a későbbi nagyszombati kollégium anyagi alapjául szolgáló turóci prépostságot a jezsuita rendi emlékezet Rudolf adományához kötötte. Ám – ahogy fentebb már utaltam rá – az 1605-ben Magyarországról Bocskai által elűzött rendtagok a prépostságot ténylegesen csak Pázmány halála után, 1637-től kapták meg és vehették saját kezelésükbe. Vö. ÖNB HCS. 24–25.

eddig nem volt alkalom megváltoztatni, bár a Rákóczival 1645-ben kötött (linzi) béke és a következő országgyűlés alkalmával is felvetődött a jezsuiták ügye. Az 1647. évi diétán ugyanis a protestánsok támadása a katolikus rendek egységes ellenállásán megbukott.

A kérvény felidézi az éppen elmúlt, 1655. évi országgyűlés vonatkozó mozzanatait is: az alsótáblán a kompilátorok (a sérelmi iratok összeállítói) között került elő a kérdés, hogy a jezsuitákat fekvő jószágaiktól megfosszák. A „*mieink*”, azaz a katolikus rendek ellenállása és kegyessége azonban ezt meggátolta, habár a protestánsok újabb kérvényben szándékoznak az uralkodóhoz folyamodni, hogy az ország sérelmeivel együtt, vagy legalább minden *status* ajánlásával ezt felterjesszék. Lippay egy, az evangélikusok nevében a királynak benyújtott *libellus*ra hivatkozik, amely a jezsuiták ingatlanjavitól való megfosztását kéri, de – amint írja – mivel ezt fegyveres konfliktus lehetősége nélkül nem tehetik, indirekt módon, a jezsuitáknak az országból való elmozdításával próbálják meg elérni. Kiűzésük célja pedig a javaik elvétele. A katolikus rendek őfelsége számukra kedvező álláspontjában reménykednek a jezsuitákkal szemben elkövetett jogtalanságok láttán. A protestáns rendek ugyanis indirekt módon próbálják a Társaságot világi javaikból kifüstölni, mint ahogy például Felső-Magyarország számos megyéjében nem akarnak számukra igazságot szolgáltatni, hanem úgy járnak el, hogy a jezsuiták ellen mindenkinek szabad pereskedni, javaikban megtámadni és megkárosítani őket. Ezekért az igazságtalanságokért jogi úton egyáltalán nem engedik a rendtagoknak, hogy elégtételt vegyenek. A történeteket a katolikusok nagy fájdalommal látják, és őfelsége segítségét kérik, hogy ezt ne hagyja, hanem engedje meg, hogy az országban törvénybe iktassák, hogy a jezsuitáknak javaikat illetően más egyháziak joga szerint mindenütt igazságot szolgáltatassanak. Annál is inkább, mivel az akatolikusok prédikátorainak, akárhonnán is jönnek, Angliából, Hollandiából, Dániából, Svédországból vagy a Német-római Birodalomból, szabad Magyarországon parókiát kapniuk és ingatlanbirtokokkal rendelkezniük. Ezért kérik, hogy a jezsuiták „*in regno isto apostolico*” szabadon működhessenek, javakat bírhasanak és más fél által az említett módon ne legyenek emiatt zaklatásnak kitéve.<sup>91</sup>

Az országgyűlés 1655. július eleji bezárása után az uralkodó a Titkos Tanácsban folytatta a tárgyalásokat, ahol a Társaság érdekében szólalt fel az elkötelezett Auersperg herceg és Wesselényi nádor is. Érveik hatására III. Ferdinánd Lippaynak és Wesselényinek meghagyta, hogy a tartományfőnökkel egyeztessenek, és találják meg a módját az atyák támogatásának. Geyert két jezsuitával együtt hívták meg a hosszas megbeszélésre. Végül arra jutot-

---

<sup>91</sup> ÖNB Acta 1655. 18–20.

tak, hogy javasolni fogják az uralkodónak, hogy a nádornak mint az ország legfőbb bírójának parancsolja meg, hogy az alsóbb fokú bírák a jog- és igazságszolgáltatást ne tagadják meg a Társaságtól, hanem a Királyi Táblához való idézéssel foganatossítsák azt.<sup>92</sup>

Közben Ruttkay András magyar királyi titkár által az uralkodó június 28-i dátummal adott választ Geyer provinciális korábbi szupplikációjára.<sup>93</sup> Az egyes szám harmadik személyben fogalmazott válasz szerint a király értesült a jezsuiták ellen Felső-Magyarországon elkövetett jogtalanságokról. Szándéka a bajt orvosolni, ezen az országgyűlésen is a katolikus rendek kérésére hajlott, hogy az atyákat szabadságaikban és javaikban megerősítse és az efféle jogtalanságoktól megóvja, de ezt a szándékát ez alkalommal nem tudta keresztül vinni. Azon lesz, hogy a következő országgyűlésen a Társaság helyezte a királyságban meg legyen erősítve, addig is a vármegyéknek és bíráiknak megparancsolja, hogy a jezsuitákat ne engedjék zaklatni, és számukra más egyháziakhoz hasonlóan igazságot szolgáltatassanak, ellenkező esetben a bírót idézzék a Királyi Tábla elé. Válasza értelmében egyúttal június 29-i, majd ismételt, július 16-i dátummal parancslevélben utasította a nádort, hogy a jezsuiták és más egyháziak részére jogorvoslatot biztosítsa, az esetleg ellenszegülő bírákat pedig idézze a Királyi Tábla elé.<sup>94</sup>

Valószínűleg ennek a királyi dekrétumnak a kiadására utal d'Elci nuncius két jelentésében is, amelyek az uralkodót a diéta, illetve a jezsuiták ügyének alakulása szempontjából egyaránt elégedettnek írják le. A császár szerinte eredménynek értékelte, hogy a katolikus vallás és a jezsuita atyák kárára nem hozott az országgyűlés semmiféle újító rendelkezést. Sőt, a diéta alkalmával (július 10. előtt) az uralkodónál töltött utolsó audienciáján, amelyen a jezsuiták érdekében kiadott királyi dekrétum is szóba került, a nuncius és a császár egyetértettek abban, hogy az elmúlt országgyűlésen a jezsuiták érdekében – habár az atyák többre áhítoztak – nem is lehetett volna nagyobb előnyt kieszközölni annál, mint amit elértek.<sup>95</sup>

---

<sup>92</sup> ÖNB Acta 1655. 21.

<sup>93</sup> „*Responsio sacrae caesariae regiaeque maiestatis ad libellum supplicem reverendi patris provincialis.*” ÖNB Acta 1655. 21–22. Az uralkodói válasz jelentőségére utal, hogy másolata megtalálható a nagyszombati acta-feljegyzésekben is: SNK Acta Jesuitarum. 62.

<sup>94</sup> ÖNB Acta 1655. 22. csak a júl. 16-i parancslevelet idézi (teljes szöveggel), amelyet SNK Acta Jesuitarum. 63–64. oldalra is bemásoltak. A korábbi, jún. 29-i parancslevél tartalmilag szinte egyező szövegét (a „más egyháziak” kitéltet nem említi, és nem tartalmazza az ellenszegülő bírák megidézésére vonatkozó részt sem) csak az utóbbi, nagyszombati forrásból ismerem: uo. 63.

<sup>95</sup> AAV Segr. Stato, Germania, vol. 154., 291r–v., 306r. 1655. júl. 1., 10. (Pozsony) Scipione Pannochieschi d'Elci jelentései.

Mindeközben az országgyűlés végével egyidőben, június folyamán az osztrák provincia háromévenkénti tartománygyűlése zajlott Bécsben, ami Lippaynak és Wesselényinek a provinciálissal és a jezsuita atyákkal való tárgyalását is megkönnyítette. A *litterae annuae* és a gyűlésnek helyet adó bécsi *domus professa* háztörténete is megemlékezik a magyar főméltóságoknak a Társaság irányában tett gesztusairól. Az érsek és a nádor a provinciagyűlést teljes jóindulatukról biztosították, erről szóló leveleiket az atyák elhelyezték a provincia archívumában, hogy „*ezeknek a jeles férfiaknak az emlékét fenntartsák*”.<sup>96</sup> Habár az óhajtott új artikulus 1655-ben nem született meg, a magyar katolikus főrendek támogatása kellő alapot nyújthatott arra, hogy a – fentebb említett – 1649. évi tartománygyűlés után 1655-ben újra és sokkal nyomatékosabban kerüljön napirendre a provinciászétválás ügye, Geyer tartományfőnök és Nickel rendfőnök támogatásának köszönhetően is.

Az 1649. évi tartománygyűlés a provincián belüli viceprovincia létrehozása mellett az alábbi érveket említi: a rendházak (40) és a rendtagok (több, mint 1000) nagy száma, a rendházak közötti hatalmas távolságok, veszélyes utak, amelyek a provinciális évi látogatását lehetetlenné teszik, a sok utazás próbára teszi a tartományfőnök egészségét. Vincenzo Carafa rendfőnök<sup>97</sup> akkor a helyzetet nem látta elég érettnek; válasza azonban nem tetszett az osztrák tartománygyűlés tagjainak. Ezért Carafa utódja, Francesco Piccolomini generális<sup>98</sup> 1651-ben újabb érvekkel utasította el a kérésüket: a leendő viceprovinciálisnak a tartományfőnökhöz fűződő tisztázatlan kapcsolata mellett azt rótta fel, hogy az önálló viceprovinciához saját *domus probationis* kellene.<sup>99</sup> 1655-re azonban ezt a feltételt a magyarországi jezsuiták, vagyis pártfogóik már teljesítették, hiszen ez év őszén nyílt meg Lippay érsek alapítványából a

---

<sup>96</sup> Archivum Provinciae Austriae Societatis Iesu; Sign. 21 11 15 25, *Litterae annuae Domus Professae Viennensis* (1651–1689), 218v. [1655. évnél]: „[Congregatio provincialis:] *Eadem mense [Junio] comitia provincialia in domo nostra Societas celebrabat, a patribus ad hoc conscriptis, quo caesar regni Ungariae negotia Posonii tractabat. Ad patres congregatos duo viri principes, primas regni archiepiscopus Strigoniensis illustrissimus et reverendissimus Georgius Lyppay et palatinus excellentissimus Franciscus Veseleni, plenas affectu et humilitate litteras exararunt, quae in archivium provinciae repositae, retineat tantorum virorum memoriam, volenti inspicere copia legendi non deerit.*” Vö. ÖNB Acta 1655. 23.

<sup>97</sup> Vincenzo Carafa (1585–1649) olasz jezsuita, a hetedik általános rendfőnök (1646–1649). Életére l. *Diccionario Historico* II. i. m. 1627–1629.; *Gyenis A.*: A jezsuita rend generálisai i. m. 28–30.

<sup>98</sup> Francesco Piccolomini (1582–1651) olasz jezsuita, a nyolcadik általános rendfőnök (1649–1651). Életére l. *Diccionario Historico* II. i. m. 1629–1630.; *Gyenis A.*: A jezsuita rend generálisai i. m. 30–31.

<sup>99</sup> Vö. *Lukács L.*: A független magyar jezsuita rendtartomány i. m. 41–42. (1. sz.) és 10–11.

trencsényi újoncház,<sup>100</sup> miközben Nádasdy Ferencsel tárgyaltak egy Sopronban felállítandó tertia probációs ház alapítványáról.<sup>101</sup> Ezeket és az új esztergomi szemináriumot („*seminarium nostrorum scholasticae*”) nem mulasztották el megemlíteni az 1655. évi tartománygyűlés posztulátumaiban sem, amelyek még részletesebb indoklással és egy hivatásos, valószínűleg jezsuita térképész által készített, színes térképpel együtt érkeztek be a római jezsuita kúriába.<sup>102</sup>

<sup>100</sup> Vö. A trencsényi jezsuita noviciátus anyakönyve. Bev. és közread. Petruch Antal. Bp., 1942. (Publicationes ad historiam S. J. in Hungaria illustrandam. Fontes/Tanulmányok a Jézustársasága magyarországi történetéhez. Források 6.) 5., továbbá: SNK Acta Jesuitarum. 66.

<sup>101</sup> Vö. Kádár Zsófia: A rekatolizáció ismeretlen munkásai. Tertia probációs jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században. In: Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára. Szerk.: Arató György–Nemes Gábor–Vajk Ádám. Győr 2016. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 25.) 477–485.

<sup>102</sup> A rézmetszetű térkép „*Provincia Austriaca Societatis Iesu MDCLV. Sub uno terrae principe de august[issim]a domo Austriaca*” címmel maradt fenn: ARSI Austr. 229. fol. 314. jelzet alatt, fekete-fehér reprodukcióját l. Lukács L.: A független magyar jezsuita rendtartomány i. m. 124. után, színes reprodukcióját l. Fallenbüchl, Zoltán: Die österreichische Provinzkarte von 1655. Archivum Historicum Societatis Iesu 61. (1992), Fasc. 122., 339–351. közleményhez kapcsolva. Eredeti mérete: 314x436 mm, 1910. ápr. 22-én restaurálták. Felirata részletesen tájékoztat az Ausztriai Ház uralma alatti tartományok közül az osztrák rendtartományhoz tartozókról, a rendházak és a rendtagok (összesített) számáról. A felirat szövege a rövidítések jelölés nélküli feloldásával és a szöveg normalizálásával a következő: „*Habet in longitudine miliaria Germanica (qualium unus gressus in Aequatore facit quindecim) 124, Italica 620. In maxima latitudine 80 Germanica, 400 Italica. In minima 41 Germanica, 205 Italica. Continent autem Regna et Provincias sequentes: Hungariam, Sclavoniam, Croatiam, Daciam, Archiducatum Austriae in duas Provincias divisum, praeterea Styriam, Carinthiam, Carnioliam, Forum Iulii, Istriam, Liburniam. In his est Domus professorum una. Probationis Tyronum 2ae. Tertiae Probationis 2ae. Collegia 20, quorum uni adiectum etiam est Collegium Missionariorum. Residentiae statae sunt 14. Missiones 12. Collegia Convictorum et Seminaria 22. Universitates 3. Praeter has, in aliis duobus Collegiis docetur Philosophia, quemadmodum Theologia Moralis, cum Controversiis, et Iure Canonico in aliis 5. Pro tot gentium diversitate, praeter latini idiomatis communem usum, sunt necessaria Germanicum, Italicum, Hungaricum, Sclavonicum, Croaticum, Illiricum, Carniolicum. Degunt autem defacto in tota Provincia Socii 970, qui in tanta Regionum amplitudine ac Sectarum diversitate necdum sufficiunt.*” A 4 lemezre metszett rézmetszetes térkép fekete alapszínű és utólagosan kézzel színezték vízfestékkel. (A térképet csak fotó-, illetve xeroxmásolatból ismerő Fallenbüchl Zoltán ugyan kézzel rajzoltak véli a térképet, de az eredeti dokumentum ismeretében ez nem helytálló.) Jelmagyarázat nem tartozik hozzá. A rendtartomány jezsuita házeit (kollégiumokat, rezidenkiákat, missziós állomásokat) kis pontok körüli apró körök jelölik, felettük a városok picí – jelentőségüket érzékeltető, stilizált – rajzai (pl. Bécs esetében a *Stephansdom* gótikus tornya felismerhető, Győr esetében sematikus, de kéttornyú templom, stb.) Erdély (*Daciae Pars*) esetében a feliratok és a városképecskék hiányoznak. A térkép csak azokat a településeket tünteti fel, ahol jezsuita intézmény működik, a névrajz ezeken kívül csak a víz- és tartománynevekre korlátozódik. A térképet kartográfiai szempontból ismerteti és mint az első tematikus és első egyházigazgatási Magyarországot (is) ábrázoló térképet kiemelkedő fon-

Külön említették „*az apostoli királyságból*” kelet és a török területek felé indítható missziók lehetőségét, és az intézményrendszer kiteljesedése mellett a magyarországi egyházi és világi előkelők forró óhaját a Társaság felsőmagyarországi felvirágoztatására, amellyel hazájukat kívánják szolgálni.<sup>103</sup>

Goswin rendfőnök – elismerve a magyar főméltóságok és rendtagok törekvését – indokoltnak látta a viceprovincia igényét, de kedvezőbb időpontra halasztotta annak felállítását. Az 1655. évi pozsonyi országgyűlés jezsuita vonatkozásainak ismeretében tehát a rendtartomány kettéválasztásának kudarcát nemcsak – vagy nem elsősorban – a generális ellenkezése vagy közvetlen uralkodói ellenzés indokolja. Úgy tűnik, a diétától várt eredménynek, a jezsuiták magyarországi birtokképesége biztosításának elmaradása jelentősen hozzájárult a rendfőnöki jóváhagyás elodázásához. 1655-ben ezt az uralkodó és a protestáns rendek közötti feszültségre, illetve a Habsburg-ház trónutódlási törekvésének biztosítására (IV. Ferdinánd halála után az örökletes királyság bevezetésének szándéka, majd a választás útján történő utódlás) vezethetjük vissza. A rendfőnöki levelezésből kiderül, hogy Geyer provinciális a diéta bevégeztével nem is tájékoztatta azonnal a generálist,<sup>104</sup> aki összelcsalódottan reagált a hírekre. Palkovich Mártonnak írott levele szerint kedvezőbb körülményeket remélt, bár Lippay érsek szilárd jóindulata csodálatot ébresztett benne.<sup>105</sup> Geyernek címzett válaszában pedig jóváhagyta a provinciálisnak a magyar katolikus főrendekkel való megegyezését, amelyben – jobb időket remélve – a következő országgyűlésre halasztották a jezsuiták ügyét. A rendfőnök annak azért tudott örülni, hogy a Társaság számos és befolyásos patrónusra tett szert rosszakaróival szemben. Helyeselte, hogy a jezsuiták helyzetét egyelőre uralkodói dekrétumok tették biztosabbá, és a nádor támogatását is biztatónak tartotta.<sup>106</sup>

---

tosságúnak tartja *Fallenbüchl*, Z.: Die österreichische Provinzkarte i. m. kül. 342., 346–347. A térkép – egyik – tervezőjeként Trinckel Zakariást azonosítja, összeállítóját vagy rajzolóját (metszőjét) nem azonosítja. Uo. 347.

<sup>103</sup> Lukács L.: A független magyar jezsuita rendtartomány i. m. 42–44. (2. sz.)

<sup>104</sup> Csak 1655. augusztus elején számolt be, vö. ARSI Austr. vol. 6. 274v. 1655. aug. 28. és uo. 276v–277r. 1655. szept. 11. Goswin Nickel rendfőnök levelei Bernhard Geyer osztrák provinciálisnak.

<sup>105</sup> ARSI Austr. vol. 6. 276v. 1655. szept. 11. Goswin Nickel rendfőnök levele Palkovich Márton nagyszombati rektornak.

<sup>106</sup> ARSI Austr. vol. 6. 276v–277r. 1655. szept. 11. Goswin Nickel rendfőnök levele Bernhard Geyer osztrák provinciálisnak. Wesselényi nádor jezsuiták iránti elkötelezettségét erősítette öccse, az említett Miklós jezsuita rendtagsága, és jelezte, hogy az 1655. évi országgyűlésen a főrendeknek osztogatott, jezsuita szerzőségű nyomtatványt neki ajánlották. L. [*Josse Kedd*]: Constantinus Magnus, Romano-catholicus, ecclesia antiqua, Romano-catholica. S. Stephanus et primi Hungariae reges Romano-catholici. Excellentissimo et illust-

Az 1655. évi részleges eredmények, reménykeltő előjelek után a Társaság és pártfogói felfokozott figyelemmel néztek a következő országgyűlés elébe. Az 1655. évi diéta után azonban a Habsburg-kormányzat és a nemzetközi politika figyelme a lengyelországi háború és a IV. Ferdinánd halála (1654) miatt ugyancsak esedékes császárválasztás felé fordult. II. Rákóczi György fejedelemnek 1656–1657-ben Lengyelország ellen X. Károly Gusztáv svéd király (1654–1660) szövetségében folytatott, kudarcot valló hadjárata válságba sodorta Erdélyt. A magyar politikai elit egy része az alkalmat egy nemzetközi, törökellenes szövetség kovácsolásához, egy támadó háború kirobbantásához kívánta felhasználni, miközben Rákóczi országos felkelést hirdetett az oszmánok ellen. A bécsi udvar nem merete kockára tenni a törökökkel fennálló békét, habár a fejedelemnek segítséget ígértek. Az 1658 nyári császárválasztás után magára hagyott Rákóczi ellen az esztendő augusztusában a törökök tatár és kozák segédcapataikkal indítottak támadást.<sup>107</sup> A magyarországi főméltóságok szembesültek azzal, hogy I. Lipót és kormányzata érdeke a törökkel kötött béke fenntartása, amint ez az országglakosok elé terjesztett királyi propozíciók bevezetőjéből is kiderült.<sup>108</sup> A diéta összehívását így elsősor-

---

rissimo d. d. comiti Francisco Wesseleny, regni Hvngariae palatino, etc. dedicati consecratique a r. p. Jodoco Kedd, Soc. Jesu. Viennae Austriae [Wien], typis Matthaei Rictii, M. DC. LV. [1655.]. (VD17 (*Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts*. Online adatbázis: <http://www.vd17.de/> – 2016. dec. 10.) 23:240377Q; példánya: Országos Széchényi Könyvtár; Régi Nyomtatványok Tára, App. H. 3035.; vö. továbbá *Carlos Sommervogel*: Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Tom. IV. Bruxelles–Paris, 1892. 974., 58. sz.) A kötet a *litterae annuae* szerint a protestáns rendek abbéli óhaját volt hivatott kielégíteni, hogy a római katolikus egyház hittételeit és első négy-ötszáz évének történetét bemutassa. (Acta 1655, 23.) A kötet valójában három részből áll: az elsőben a szerző Nagy Konstantin vallásos buzgalmára hoz példákat úgy, hogy ezekkel a trienti katolicizmus hittételeit és vallásos gyakorlatát (pl. szentek és ereklyék tisztelete, papi cölibátus, tisztítóhely léte) igazolja; a másodikban a protestáns és katolikus felekezetek közötti tanbeli eltérések legfontosabbjait tárgyalja (pl. megigazulás, szentségek, Krisztus valós jelenléte az eucharishtiában, az oltáriszentség tisztelete, ereklyetisztelet, szerzetesi fogadalmak); a harmadikban pedig a katolikus egyház magyarországi régiségének bizonyítására magyar uralkodók (Szent István, Szent László, Kálmán, II. András, I. Mátyás, I. Ferdinánd) hitvédő törvényeiből idéz kompendiumszerűen. A propagandisztikus előszó Wesselenyinek a törökellenes harcokban szerzett érdemeit méltatja, vö. *Várkonyi G.*: Wesselenyi Ferenc i. m. 108. (Az előszó részletét közli: *Kemény József*: Wesselenyi Ferenc és elődeinek emlékezete 1655-ből. Új Magyar Múzeum 9. [1859] 12. füzet, 504–505.)

<sup>107</sup> Mindezekre l. R. *Várkonyi A.*: Országegyesítő kísérletek i. m. 1068–1076.

<sup>108</sup> Vö. *Zsilinszky M.*: A magyar országgyűlések i. m. 137., „*Propositiones suae maiestatis, 1659.*”: MNL OL MKA, E 152, Acta Jesuitica, Reg. Coll. Pos. Fasc. 12. Nr. 74., 184r.



ban az erdélyi válság, a török kérdés, a belső béke fenntartása és hadügyi reformok indokolták.<sup>109</sup>

Az országgyűlést I. Lipót 1659. július 21-re hívta össze Pozsonyba.<sup>110</sup> Az ekkori jezsuita provinciális, Johann Berthold<sup>111</sup> elődjéhez hasonlóan ugyan egész életében a rendtartomány osztrák házaiban szolgált, a magyarországi rendházakról, az 1655. évi országgyűlésről és a következő diétán a Társaság érdekében remélt fejleményekről azonban konzultorai – közöttük elődje, Geyer –, illetve 1659 nyarán Magyarországon tett vizitációja révén tájékozódhatott.<sup>112</sup> Berthold még a diéta összehívása előtt Bécsben tanácskozott néhány rendtaggal, és a Társaság helyzetét mérlegelve arra jutottak, hogy a jezsuiták magyarországi birtokképességének és állandóságának törvényi biztosítását, amit 1655-ben a következő diétára halasztottak, ezúttal nem szabad elszalasztani. Hivatkozási alapot biztosított III. Ferdinándnak az előző országgyűlés végén a provinciálisnak adott dekrétuma is, amelyben megígérte, hogy a legközelebbi alkalommal a jezsuita rend helyzetét törvénytörvényekben fogják megerősíteni. Erre a provinciális nevében augusztus legelejen benyújtott kérvényben emlékeztették az új uralkodót.<sup>113</sup>

Az országgyűlés kitűzött kezdete után, szintén valamikor augusztus elején Lippay György esztergomi érsek Szelepchény György kancellárral – akit 1657-ben közben kalocsai érsekké is kineveztek –, valamint Wesselényi Ferenc nádorral tanácskozott, hogy közös javaslatot tehessenek I. Lipót számára arról, hogy a jezsuiták birtokképességének kérdését beillessze-e propozíci-

---

<sup>109</sup> A pozsonyi jezsuita kollégium iratanyagában az 1659. évi diéta érdekes forrásanyaga maradt fenn; egy, az íráskép és a tartalom alapján Lippay György érseknek tulajdonítható, saját kezű, de egyes szám harmadik személyben írott beszámoló az országgyűlés jezsuita vonatkozásairól, valójában a jezsuiták érdekében született és jogerőre nem emelkedő törvénytervezet kudarca miatti apológia: „*Acta in comitiis 1659*”: MNL OL MKA, E 152, Acta Jesuitica, Reg. Coll. Pos. Fasc. 12. Nr. 59. (132r–137v). (a továbbiakban: Acta 1659.) Közlését l. a tanulmány függelékében, 2. sz. – E dokumentumot a Registrata és Irregistrata sorozatok állományában szétszórva néhány rövidebb, Lippay kezével írott feljegyzés és egyéb irat, másolat egészíti ki.

<sup>110</sup> *Zsilinszky M.*: A magyar országgyűlések i. m. 136., vö. MNL OL MKA, E 152, Acta Jesuitica, Coll. Pos. Reg. Fasc. 12. Nr. 60. – Lippay beszámolójában a diéta összehívásának napjával júl. 31. szerepel: MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 132r.

<sup>111</sup> Johann Berthold (1606–1673) trienti származású jezsuita, 1658–1661 osztrák tartományfőnök. *Lukács, L.*: Catalogi II. i. m. 549.

<sup>112</sup> A vizitációt az esztergomi érsek is kérte a rendfőnöktől, azt remélve, hogy a vizitáló provinciális munkája az országgyűlésen is hasznosítható lesz a Társaság érdekében. ARSI Austr. vol. 7. 157v. 1659. jún. 19. Goswin Nickel rendfőnök levele Johann Berthold osztrák provinciálisnak. Továbbá uo. 160r. 1659. aug. 16. Uő Johann Bucelleni pozsonyi rektoraknak.

<sup>113</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 132r.

ói közé, illetve pontosan melyik részébe és milyen formában. A jezsuitáknak a királyi előterjesztésben való említése azért is volt fontos, mert ebben az esetben tűzhetette tárgyalásra a diéta a kérdést, azaz enélkül nem születhetett törvénycikk.<sup>114</sup> A tanácskozás eredményéről augusztus 9-én Lippay érsek levélben tájékoztatta az uralkodót:<sup>115</sup> a nádorral és a kancellárral egyetértésben támogatja, hogy I. Lipót felvegye a királyi előterjesztések közé a Társaság ügyét, mivel ez egyéb céljait, szándékait nem fogja hátráltatni. Javasolta, hogy az uralkodó a legelőkelőbb magyar urakkal – a Magyar Tanács tagjaival – esedékes szokásos tanácskozáson terjessze elő a kérdést és kérje az urak véleményét, így az esetleges későbbi panaszokat is elkerülheti, miközben saját szándéka felé hajlíthatja a jelenlévőket.<sup>116</sup> Lippaynak az uralkodó két nappal később saját kezű levélben válaszolt: buzgalmuk feletti örömét kifejezve továbbította az érseknek a jezsuiták memoriáléját, hogy azt Lippay az ő Pozsonyba érkezésekor a királyi előterjesztésekről tartandó konferencián elő tudja majd adni.<sup>117</sup>

I. Lipót Pozsonyba való megérkezése (augusztus 15.) után előbb az érsek-nél „magánkörben” tanácskoztak az előkelők, akik közül néhányan ellenkeztek a kérdésben, majd a teljes Magyar Tanács is tárgyalt, és többségük – jelenleg még ismeretlen okból – szintén ellenezte, hogy a Társaság ügye a királyi előterjesztések közé bekerüljön. Ezután a Titkos Tanács – feltehetően Pozsony várbeli – ülésén Lipót mégis a jezsuitáknak az előterjesztésekben való megemlézése mellett foglalt állást. Az ügy legfontosabb támogatói az esztergomi érsek mellett Szelepchény kancellár, továbbá Habsburg Lipót Vilmos főherceg és Johann Weikhardt von Auersperg herceg voltak, akiknek a tanácsát – más jelenlévő tanácsosok és a Magyar Tanács véleménye ellenében is – megfogadta a fiatal uralkodó. Lippay érsek beszámolója külön megemlíti a jezsuita Philipp Miller császári gyóntató szerepét, aki az uralkodó mellett a nem magyar titkos tanácsosokat is tájékoztatta az ügyben.<sup>118</sup>

---

<sup>114</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 132v.

<sup>115</sup> Ismert egy ezen a napon a pozsonyi érseki kertben tartott tanácskozás, amelyen a résztvevő katolikus urak elhatározták, hogy panaszt tesznek a katolikus és protestáns felekezetekhez tartozó vármegyei követek aránytalan kiküldése miatt, a felekezeti paritást szorgalmazva. *Zsilinszky M.*: A magyar országgyűlések i. m. 136.

<sup>116</sup> Lippay György érsek I. Lipótnak. Pozsony, 1659. aug. 9. (Saját kezű fogalmazvány.) MNL OL MKA, E 152, Acta Jesuitica, Reg. Coll. Pos. Fasc. 12. Nr. 75. (186r)

<sup>117</sup> I. Lipót levele Lippay György érseknek. Bécs, 1659. aug. 11. (Lippay saját kezű másolata.) MNL OL MKA, E 152, Acta Jesuitica, Reg. Coll. Pos. Fasc. 12. Nr. 75. (186v) A levelet Lippay teljes szöveggel bemásolta az MNL OL MKA, E 152 Acta 1659, 133v–133r-ra.

<sup>118</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 133r.

Az augusztus 22-én<sup>119</sup> a rendek elé terjesztett királyi proposíciók hetedik pontjában érintették végül a jezsuitákat. Az uralkodó a törvényes igazságszolgáltatást, a nyolcados törvényszékek időben történő megtartását és a vármegyei törvényszékek gyakoribb működését sürgeti, azért, „*hogy a királyságban mindenki számára részrebajlás, félelem, kötelezettség vagy szenvedés nélkül legyen igazságszolgáltatás, így a jezsuiták számára is, akikről számos megyében birtokaik ügyében megtagadták az igazságszolgáltatást*”.<sup>120</sup> A jezsuiták jogképességének – így átétetelesen birtokképességének és jogi helyzetének – kérdése tehát mintegy mellékesen, „eldugva” került be a királyi előterjesztések közé. Ez, illetve hogy a proposíciók felolvasásakor ezzel kapcsolatban senki sem ellenkezett, alighanem Lippay érsek politikai és jogi jártasságát dicséri.

Augusztus folyamán a római jezsuita kúria és a rendtartomány vezetése is igyekezett mindent elkövetni a Társaság érdekében. Goswin Nickel rendfőnök levélben kérte az ügy előmozdítását az uralkodótól és Lipót Vilmos főhercegtől, a hónap utolsó hetében pedig a legtekintélyesebb előkelőknek szánt leveleket küldött Berthold provinciálisnak, kérve, hogy szükség szerint adja át azoknak, akik segítségére számíthatnak. Auersperg herceg elkötelezettségében egyikük sem kételkedett.<sup>121</sup> Az országgyűlésen október elejéig nem tárgyaltak a jezsuiták ügyéről, bár Lippay a témát legalább magánbeszélgetésekben valószínűleg többek figyelmébe ajánlotta, hiszen – amint feljegyezte – mágnások és főpapok mellett még vármegyék és főrendek követői is támogatásukról biztosították őt, „*megecsíve, hogy csekélység, amit őfelsége kíván, mivel ebben a királyságban még a törököktől és a cigányoktól sem tagadják meg az igazságszolgáltatást*”.<sup>122</sup>

A sérelmi iratok összeállításával egyidejűleg a diéta menetét hátráltatta a pozsonyi evangélikus templom – királyi tiltás ellenére folytatódó – építése miatt kibontakozó botrány, néhány lutheránus egyházi előjáró bebörtönzése és a Wesselényi nádor elnökletével, hetven megidézett pozsonyi polgár ellen lefolytatott rendkívüli törvényszéki per.<sup>123</sup> Az október elejére összeállított

---

<sup>119</sup> Forrásunk (MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 133r.) ugyan aug. 21-ét ír, a dátum azonban több diétai napló alapján helyesbítendő aug. 22-re. (Pálffy Géza szíves közlése.)

<sup>120</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta Jesuitica, Reg. Coll. Pos. Fasc. 12. Nr. 74., 185r (7. pont).

<sup>121</sup> ARSI Austr. vol. 7. 162r–v. 1659. aug. 30. Goswin Nickel rendfőnök levele Philipp Millernek Bécsbe. Uo. 163r. 1659. aug. 30. Uő Johann Berthold provinciálisnak.

<sup>122</sup> MNL OL MKA, E 152, Acta 1659. 133r–v.

<sup>123</sup> Zsilinszky M.: A magyar országgyűlések i. m. 141–146. A pozsonyi evangélikus templomok és gimnázium építéséről I. még Kádár Zsófia: A pozsonyi Szent Salvator-templom katolikus használatba vétele (1672–1673). In: Koraujkor.ÁSZ. Koraujkor-történettel foglal-

protestáns sérelmi irat a vármegyék gravamenjei után a linzi békére és az 1647. évi országgyűlésen az uralkodótól kapott ígéretre utalt, továbbá az 1608. évi koronázás előtti 8. törvénycikkre, amelyek értelmében a jezsuitáknak fekvő birtokuk nem lehetne, ehhez képest „*az egész országot ellepték*”, és egyre több földbirtokot szereznek vásárlás útján, akár a törvényes örökösök sérelmével is.<sup>124</sup>

Lippay eközben október elején szembesült a magyar főméltóságoknak a jezsuiták ügyében kialakított véleményével. Nádasdy országbíró nyíltan elfordult a Társaság támogatásától, az érsek – közös tárgyalásukról szólva – idézte fel szavait: „*Nem követték a tanácsomat; lássák csak meg az atyák, hogy miként fogják előmozdítani saját ügyüket.*”<sup>125</sup> Zrínyi Miklós bánnal Johann Ferdinand von Porcia, a Titkos Tanács elnöke (1658–1665) tárgyalt a jezsuiták érdekében. Wesselényi nádor azt javasolta, hogy az uralkodó által október 4-ére összehívott tanácskozáson – valószínűleg a Magyar Tanács ülésén – maga Lipót vesse fel a kérdést, hogy a Társaságnak a királyi propozíciókba is beillesztett ügye hogyan áll. A főméltóságok véleménye megoszlott, különösen Nádasdy állt ki amellett, hogy a Társaság ne legyen megemlítve a törvénycikkben, hanem csak azt rögzítsék, hogy az országban az összes egyháznak és szerzetesnek igazságot kell szolgáltatni. Zrínyi viszont a jezsuiták érdekében foglalt állást. A Tanács végül arra jutott, hogy a Társaságot világosan említsék meg a törvénycikkben, és ha az örökségek okán valami nehézség adódna, szabják meg, hogy a rendbe lépők mit tartoznak a Társaságnak átadni örökségükből.<sup>126</sup>

A királyi propozíciók és a Magyar Tanács által tárgyalt kérdés – hogy a Társaságba lépő nemesek birtoka, öröksége kit illet – azt mutatja, hogy az 1608. évi tiltó törvénycikk „*érvénytelenítését*” a jezsuitákat leginkább párfozó magyar főurak is indirekt módon képzelték el. Amint láttuk, 1655-ben az alsótáblai vitán a rendek még abbéli félelmüket fejezték ki, hogy a Társaság egyházi birtokokkal fog nem kívánt mértékben gyarapodni. Ehhez képest 1659-ben új aggályuk az lett, hogy a rend a belépő magyar nemesek „*öröksége*”, nemesi birtokai révén vagy akár vásárlás útján nem csak egyházi, hanem nemesi birtokokhoz is hozzájut. A magyar jogrend és a Társaság szabályai között már az egyházi birtokok jezsuita használatba vagy tulajdonba vétele révén is szembetűnő feszültség keletkezett. Elég itt a kegyúri jog (a javadal-

---

kozó doktoranduszok tanulmányai. Szerk.: Kádár Zsófia–Kökényesi Zsolt–Mitropulos Anna Diána. Bp., 2014. (Koraújkor.ÁSZ tanulmánykötetek 1.) 203.

<sup>124</sup> *Zsilinszky M.*: A magyar országgyűlések i. m. 153–154.

<sup>125</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 133v.

<sup>126</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 133v.

mat élvező egyházi személynek a kegyúr általi kinevezése vagy jóváhagyása) és a jezsuita rend belső hierarchiája (a rendházak elöljáróit a rendfőnök, illetve a tartományfőnök nevezi ki) közötti ellentétre utalni, ugyanis egy jezsuita rendháznak adományozott egyházi javadalom, akár címzetes apátság vagy prépostság élvezője tisztségénél fogva a rendház elöljárója volt, akinek személyébe a kegyúrnak nem lehetett beleszólása. További jogi probléma származott a rendtagoknak a provincián belüli mozgásából, mert a magyarországi rendházak élére nem csak magyar rendtagok kerülhettek. Emellett éppen az 1650-es években regisztrálhatók az első jelei annak, hogy a megyei nemesség soraiban, azaz a vármegyei közgyűléseken és törvényszékeken a helyben birtokos jezsuita kollégiumok képviseltették magukat. Ennek bizonyítására éppen az 1659. évi diéta előkészítésének egy Moson megyei mozzanatát idézhetem: az augusztus 16-án, Köpcsényben tartott vármegyei gyűlésen a jezsuita Ágoston Péter<sup>127</sup> – a megyében birtokos pozsonyi jezsuita kollégium prokurátora – tiltakozott a diétára küldendő vármegyei követ, az evangélikus Armpruster János<sup>128</sup> személye ellen, és helyette Székely Ferencre adta szavazatát.<sup>129</sup> A jezsuiták vármegyei jelenlétét igazolja Trinckel Zakariásnak az önálló magyar rendtartomány ügyében a rendfőnöknek írott – alább még idézendő – véleménye is, amely szerint, bár a rendtagok országgyűlési jelenléte még nem teljes értékű, a vármegyei gyűlésekre már a megyék nagy része meghívja őket, hogy a nemességgel együtt tanácskozzanak.<sup>130</sup>

Mindezek ismeretében az 1659. október 5-ére a pozsonyi Zöldházba<sup>131</sup> összehívott felsőtáblai tanácskozás, az elhangzó állásfoglalások és törvénycikk-tervezetek is jobban érthetővé válnak. Lippay beszámolója szerint a katolikus mágnások egyéb kérdések után ráérősen kezdtek tárgyalni a Társa-

---

<sup>127</sup> „P. Petrus Agoston procurator, praeses congregationis Agoniae, decisor casuum domesticus, consultor” Lukács, L.: *Catalogi* III. i. m. 571. (1659. év)

<sup>128</sup> A pozsonyi előkelő polgárcsalád egyik tagja, akiről ismert, hogy Moson, Veszprém és Zala megyében is birtokosok voltak, l. *Frederik Federmayer*: Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvateľstva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624. Bratislava, 2003. 284.

<sup>129</sup> Hatvány István Moson vármegyei esküdt tanúsítványa Ágoston Péter SJ pozsonyi prokurátor atyának. Köpcsény, 1659. aug. 16. MNL OL MKA, E 152, Acta Jesuitica, Irreg. Coll. Pos. 11. tétel, 1. sz. Székely Ferencnek az Armprusterekhez hasonlóan szintén volt pozsonyi háza, vö. *Federmayer, F.*: Rody starého Prešporka i. m. 235–236.

<sup>130</sup> „...evocatur in plerisque locis ad congregationes comitatuum, ut cum nobilitate consulant in bonum patriae...” Lukács L.: A független magyar jezsuita rendtartomány i. m. 49.

<sup>131</sup> A pozsonyi főtéren álló ház 1646/47-től a 18. század elejéig volt a felsőtábla üléseinek színhelye a pozsonyi országgyűléseken. Vö. *Pálffy G.*: A magyar országgyűlés helyszínei i. m. 68–69. Az épületről l. továbbá *Ortvay Tivadar*: Pozsony város utcái és terei. A város története utca- és térnevekben. Pozsony, 1905. 644–647.

ság ügyéről. Nádasdy magyar nyelvű hozzászólása azt a kérdést feszegette, hogy a rendbe lépő (nemes) személy öröksége kit illet, vajon a Társaság jogosult-e az örökségről rendelkezni. Ha a Társaság nem birtokosa az adott jószágnak, akkor a személy marad saját örökségének ura. Így kétséges, hogy a rendbe lépő nemes kötelezhető-e az őt illető örökség átadására, azaz birtokaitól a rend megfoszthatja-e. Ezután vita bontakozott ki az örökösödés kérdésében, közben pedig Lippay azt ismételte, hogy papír, toll, tinta kéznél van, írják le törvénytervezeteiket, csak hogy a Társaság helyzete az országban megerősítést nyerhessen. A mágnások azonban hosszas megbeszélés után is csupán arra jutottak, hogy „*senkít sem lehet nemhogy katolikusnak, hanem tisztességesnek sem tartani, aki nem akarja a Társaságot a királyságban stabilizálni, és emiatt a javak (birtokok) ügyében, amelyeket a Társaság ténylegesen birtokol, neki igazságot kell szolgáltatni.*”<sup>132</sup> – Lippay elégedetlenül jegyzi fel, hogy ennyivel akarták biztosítani a jezsuiták helyzetét, akik mind az öröklött (nemesi) birtokok, mind az egyházi vagy világi birtokok vagy zálogbirtokok megszerzéséből „de facto” ki voltak rekesztve, sőt, a rendtől még a felperesség jogát is el akarták vitatni ezekben a javaikban.<sup>133</sup> A törvénycikk tervezett szövegének egyik változata a jezsuiták említését elhagyva rögzítette, hogy az egyházi személyek vagy szerzetesek kezén lévő egyházi birtok(jog)ok ügyében az ország vármegyéi egyetemesen szolgáltatassanak igazságot. Wesselényi javaslata a ténylegesen a jezsuiták kezén levő birtokokról mondta ki ugyanezt, míg az atyákról biztos döntés nem születik.

A gyűlésen végül többre nem jutottak, de Lippay érsek a nádort és az országbírókat igyekezett magántárgyalásokon megdolgozni, kifejezetten azzal a céllal, hogy a cikkellyel legalább indirekt módon töröljék el a bécsi béke és az 1608. évi országgyűlés jezsuitaellenes rendelkezéseit. Végül Nádasdy maga jegyezte le az új, „mindenki” által elfogadott formát: „*Az egyházi birtokoknak vagy birtokjogoknak az ügyében, amelyek a jezsuita atyák kezén de facto vannak, más egyházjak módjára történjen mindenütt az igazságszolgáltatás.*”<sup>134</sup> A tervezet azonban ezzel sem jutott nyugvópontra. Nádasdy ugyanis – az érsek érzékletes feljegyzése szerint – a tanácskozást követő éjjel magában vívódni kezdett, és elvetette a „*más egyházjak módjára*” kitételét. Kora reggel titkárával elküldte Lippaynak újabb javaslatát, jelezve, hogy az éjszakát álmatlanul töltötte: „*A jezsuita atyáknak azokban az egyházi vagy világi birtokokban, amelyeket de facto birtokol-*

<sup>132</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 134r.

<sup>133</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 134v.

<sup>134</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 134v.

*nak, jogot és igazságot szolgáltatassanak a jövőben felmerülendő erőszakosságok ügyében.*<sup>135</sup>

Az érsek beszámolója további éles vitákat említ: magánkörben arról tárgyaltak, hogy ha a Társaság megszerezne a felperesség jogát, akkor sokat kell majd fizetni vagy birtokokat átadni nekik. Hogy mi volt a tét valójában, azt Lippaynak egy különállóan fennmaradt, de témája szerint kapcsolódó feljegyzése jól érzékelteti.<sup>136</sup> Ez a jezsuitákat a klérus legitím tagjának és az ország tagjának mondja, hivatkozva a *Tripartitum* első rész 4. címére, amely szerint „a valóságos nemességet tehát katonai léttel és tudománnyal vagy egyéb lelki és testi adományokkal és erényekkel lehet megszerezni”, ezt az állapotot az uralkodó birtokadománya fejezi ki, és ennél fogva a megadományozott a Szent Korona tagjává is válik.<sup>137</sup> Ha tehát a vármegyei törvényszékeken a jezsuiták mint megyei birtokosok pereskedhetnének, vagy törvényes úton nemesi birtokokkal gyarapodhatnának, ezzel egyúttal az ország tagjává, a rendi társadalom részévé válhatnának.

Az alsótábla november közepén kezdte meg a királyi előterjesztések részletesebb tárgyalását, de mire a jezsuitákat érintő pontig jutottak, addigra a felsőtábla katolikus főurainak sikerült megállapodniuk a törvénytervezet – ekkor véglegesnek szánt – szövegében. A főurak, elsősorban a nádor és az országbíró meggyőzését feszült figyelemmel kísérte maga a rendfőnök is,<sup>138</sup> amiben Lippay mellett kiemelkedő szerepet vállalt Carlo Carafa bécsi aposto-

---

<sup>135</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 135r. – Az érsek ismertetett beszámolóján kívül további öt, Lippay kezétől származó feljegyzés maradt fenn további, illetve az idézetekkel részben egyező törvénycikk-szövegtervezetekkel: MNL OL MKA, E 152, Acta Jesuitica, Irregl. Coll. Pos. 4. tétel, 1., 2., 3., 15. és 16. sz. – Ezek részletes elemzésétől ezúttal eltekintek. Továbbá egy másik, ismeretlen kéztől fennmaradt feljegyzés a tervezetnek a király elé terjesztendő (egyik) változatát rögzíti: MNL OL MKA, E 152, Acta Jesuitica, Irregl. Coll. Pos. 4. tétel, 16. sz.

<sup>136</sup> MNL OL MKA, E 152, Acta Jesuitica, Irregl. Coll. Pos. 4. tétel, 15. sz.

<sup>137</sup> Werbőczy István hármaskönyve. Ford. Kolosváry Sándor–Óvári Kelemen. [Utánnomlás.] Bp., 2006. P. I. tit. 4.

<sup>138</sup> Vö. ARSI Austr. vol. 7. 166v. 1659. okt. 18. Goswin Nickel rendfőnök levele Johann Berthold provinciálisnak: értesült, hogy a magyar országgyűlésen a jezsuiták ügye ellen sérelmeket terjesztettek be. Uo. 167v. 1659. nov. 8. Uő ugyanannak: értesült, hogy magán- és nyilvános tárgyalásokon hogyan mozdítják elő ügyüket a magyar országgyűlésen, sokat tesz értük az apostoli nuncius és a velencei követ, akiknek köszönetüket tolmácsolni fogja. Uo. 168v. 1659. nov. 15. Uő ugyanannak: ha az országgyűlésen ügyüket nem tudják érvényesíteni, a provinciális inkább hátráljon meg, nehogy a helyzetet ellenük fordítsák és ügyük keresztülvitelének reménye a következő országgyűlésre nézve is elveszen. Uo. 168v. 1659. nov. 22. Uő ugyanannak, illetve uo. 168v. 1659. nov. 22. Uő Johann Bucelleni pozsonyi rektornak: ügyüknek az országgyűlésen való sikeréért kéri Istent, munkálkodjanak szorgalmasan.

li nuncius,<sup>139</sup> valamint a spanyol király és a Velencei Köztársaság követei, Fuente márki és Alvise Molin is.<sup>140</sup>

Carafa nuncius – elődeihez hasonlóan – jelen volt és kezdettől fogva nyomon követte az országgyűlés eseményeit, tudósította őszentségét az 1608. évi jezsuitaellenes törvénycikk tartalmáról, arról, hogy ennek eltörlésére maga is kérte az uralkodót, és hogy a jezsuiták ügyét a királyi előterjesztésekbe sikerült beilleszteni.<sup>141</sup> A jezsuiták ügyének legfőbb pártfogójaként a magyarok közül a nuncius is Lippayt tartotta, míg a főméltóságok – közöttük különösen Zrínyi – „élénk ellenkezését” nehezményezte.<sup>142</sup> Október végi és novemberi jelentései azonban már azt sugallják, hogy a protestánsok mellett a katolikus főurak és nemesek jó részének ellenkezése miatt is egyre esélytelenebbnek látta a jezsuiták érdekében tervezett artikulus elfogadását.<sup>143</sup>

A november végére az alsótáblának előterjesztett törvénytervezet szövege a Nádasdy által lejegyzett variációhoz állt igen közel: „Az egyházi birtokoknak vagy birtok- és zálogjogoknak az ügyében, amelyek a jezsuita atyák kezén de facto vannak, a majdan felmerülő ügyekben mindenhol igazságot szolgáltatassanak számukra.”<sup>144</sup>

---

<sup>139</sup> Carlo Carafa (1611–1680) aversai püspök (1644–1665), bécsi apostoli nuncius (1658–1664). *Donato Squicciarini*: Die Apostolischen Nuntien in Wien. Vatikanstadt, 2000. 169–170. 171–173.

<sup>140</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 135r. Vö. a *litterae annuae* rövid beszámolójával, amely az említettek mellett Lipót Vilmos főherceg szerepvállalását is hangsúlyozza: ÖNB Handschriftensammlung, Cod. 12056. *Litterae Annuae Viennensis 1659*. 79. 1659 novemberében a német-római császárnál a Velencei Köztársaság követe: Alvise Molin (1658. okt. 16–1661. júl. 30., amb. adv.), Spanyolország követei: Marqués de la Fuente, Gaspar de Teves y Tello de Guzmán (1656. máj. 30–1661. jún. 18., ord. amb. adv.), vö. *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648)*. Bd. I. (1648–1715). Hrsg.: Ludwig Bittner–Lothar Groß, unter Mitwirkung von Walther Latzke. Berlin, 1936. (Reprint: uo. 1976.) 548., 516. Fuente tisztségére l. még: *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*. Bd. VI. Hrsg., Katrin Keller–Alessandro Catalano, unter Mitarbeit von Marion Romberg. Wien–Köln–Weimar, 2010. 572. (1659. jan. 5.), 764. (1660. márc. 24.), 767. (1660. márc. 31.). Molin tisztségére l. még: Uo. Bd. VI. 538. (1658. okt. 20.), 767. (1659. márc. 31.). (A spanyol követeknek a vonatkozó magyar országgyűléseket is érintő jelentéseit *Martí Tibor* kutatja.)

<sup>141</sup> AAV Segr. Stato, Germania, vol. 165., 534r–535r. 1659. aug. 22. (Pozsony) Carlo Carafa aversai püspök, bécsi nuncius jelentése.

<sup>142</sup> AAV Segr. Stato, Germania, vol. 165., 547r–v., 577r–v. 1659. aug. 29., szept. 12. (Pozsony) Carlo Carafa jelentései.

<sup>143</sup> AAV Segr. Stato, Germania, vol. 165., 677r., 741r., 744r–745r. 1659. okt. 24., nov. 21., 22–27. (Pozsony) Carlo Carafa jelentései.

<sup>144</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 135r.



Ezt a tervezetet az alsótábla katolikus rendjei – egy kivétellel<sup>145</sup> – el is fogadták, a protestánsok azonban egyhangúlag elleneztek, és november 25-én kérvényben fordultak az uralkodóhoz, amelyben ismételten kérték vallási sérelmeik orvoslását, és újból az 1608. évi törvényre és a linzi békére hivatkozva a jezsuiták érdekében tervezett törvénycikk elvetését.<sup>146</sup> A felsőtábla tagjait a protestánsok ellenkezése ismét elbizonytalanította. Nádasdy és Wesselényi is arra hajlottak, hogy elegendő lenne, ha a vármegyék magánúton adnának biztosítékot a Társaságnak nyújtandó igazságszolgáltatásról. Bár Lippay fel volt készülve, hogy az ügyben még tárgyalni kell a protestáns követekkel, – közöttük Rákóczi György köveivel is –, de számításait keresztülhúzta, hogy az alsótábla november 26-i ülésén, amikor újra a jezsuitákról szóló tervezet volt napirenden, több katolikus követ is a protestánsok véleményéhez csatlakozott.<sup>147</sup>

A törvénytervezet sorsa így az utolsó pillanatig bizonytalan maradt: november utolsó napjainak vonatkozó eseményeit – továbbra is saját, a jezsuiták pártját fogó szemszögéből – Lippay igen részletesen írta le. I. Lipót a törvénytervezet ügyében ismét összehívta a Magyar Tanácsot. Zrínyi betegség okán távol maradt, de véleményét Lippaynak írásban eljuttatta, hogy azt az érsek a tanácskozáson szükség esetén be tudja mutatni. Mivel Lippay szemüveg nélkül nem tudta felolvasni a bán írását, azt Nádasdynak nyújtotta át, aki azonban úgy tolmácsolta a leírtakat, mintha Zrínyi is az ő – a jezsuiták támogatásától visszakozó – álláspontját osztaná. Miután többen semleges álláspontra helyezkedtek, Auersperg herceg azt mondta a jelenlévőknek, hogy ha az országgyűlésen őfelsége semmi más nem ér el, csak hogy a Társaságot a királyságban állandósítják, már hasznos volt a diétát összehívni.<sup>148</sup>

Lipót a tanácskozás eredményéről értesülve úgy határozott, hogy a törvénycikket abban a formában kell megfogalmazni, ahogyan a katolikusok korábban megegyeztek. A felsőtábla a Zöldházban folytatta tanácskozását, miközben egyre inkább kikristályosodott a törvénycikk elfogadásától vonakodók indítéka: attól tartottak, hogy az artikulus által a Társaság jogot fog sze-

---

<sup>145</sup> Lippay beszámolója szerint özvegy Pálffy Pálné követe – Zsigray Zsigmond, vö. *Zsilinszky M.: A magyar országgyűlések i. m. 165.* – tiltakozott, mivel megbízója szerint az artikulus elfogadása sértené nemesi előjogait. MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 135r.

<sup>146</sup> A protestánsok kérvényéről l. *Zsilinszky M.: A magyar országgyűlések i. m. 164.* – A jezsuitákat érintő törvénytervezetet Zsilinszky félreértelmezte, mivel „a jezsuiták által teendő igazságszolgáltatásról” ír: uo. 163.

<sup>147</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 135v. Zsilinszky szerint a katolikusok közül Zsigray mellett Pozsony, Sopron és Vas vármegye követei opponáltak. *Zsilinszky M.: A magyar országgyűlések i. m. 165.*

<sup>148</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 135v.

rezni az országlakosságra. Kérdésükre ebbéli vélekedésüket maga Lippay is megerősítette. A jezsuitákat pártfogó főurak közül is egyre kevesebben hajlottak a törvénycikk elfogadására. A közhangulatot Lippay két „ellenzéki” felszólalást idézve érzékelteti. „Nézzétek, urak, mit tesztek: ma kezdődik ebben az országban szabadságaink lerombolása. Ennek örvén a németek szabadságaink ellenében mindent el tudtak határozni. Ugyanis mindegyik rendből rávesznek egyeseket a saját véleményükre, akikhez ha a király csatlakozik, akkor ellenünk olyan törvénycikkeket lehet hozni, ami a mi jogainkat el tudná pusztítani.” – „Gyalázatos az a nap és óra, amikor öfelsége előterjesztései közé a Társaság ügyét beillesztik.”<sup>149</sup>

A felsőtáblai tárgyalás napján hívta magához az uralkodó Szelepchényt, Nádasdyt, Forgách Ádám királyi pohárnokmestert és Pálffy Miklós ajtónálómestert, akiknek ismételten figyelmébe ajánlotta a Társaság ügyét. A Zöldházba visszatérve Forgách kezdte elővezetni öfelsége kérését, de mindezt alighanem némi iróniával tette, mivel úgy beszélt, mintha magát Lippayt akarná győzködni az ügyben. Az eredménytelenül feloszlott tanácskozás után több főúr is szóvá tette, hogy a király ennyire nyomatékos beavatkozása a jezsuiták ügyében a vélemények szabad kinyilvánításának is akadályává válik. Ezután november 28-án egy újabb felsőtáblai tanácskozáson megint előkerült a jezsuita ügy, és – alighanem ismét Lippay szándéka szerint – kimondták, hogy a jezsuiták által de facto bírt javak tekintetében számukra igazságot kell szolgáltatni.<sup>150</sup> A magukat két oldalról, egyfelől az udvar és Lippay érsek, másfelől az ügyben ugyancsak folyamatosan tárgyaló és hevesen ellentmondó alsótábla részéről is erős nyomás alatt érző főurak azonban a tanácskozás után Wesselényi nádor szállásán gyűltek össze, és közösen tiltakozást fogalmaztak meg, amelyet a nádor – Lippayval előzőleg nem egyeztetve – Porcia hercegnek, az uralkodó legfőbb tanácsadójának mutatott be.<sup>151</sup> Wesselényi november 28-i 12 pontjának magyar szövege a pozsonyi kollégium levéltárában maradt fenn, amelyet kiemelkedő jelentősége miatt szó szerint érdemes idézni:<sup>152</sup>

<sup>149</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 136r.

<sup>150</sup> Erre utal a nuncius aznapi jelentése: AAV Segr. Stato, Germania, vol. 165., 762r. 1659. nov. 28. (Pozsony) Carlo Carafa jelentése.

<sup>151</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 136v.

<sup>152</sup> Wesselényi Ferenc nádor a magyar rendek nevében Porcia hercegnek benyújtott 12 tiltakozó pontja a jezsuiták és a vallás ügyében. (Magyar és latin változatban, utóbbi Lippay György érsek s. k.) MNL OL MKA, E 152, Acta Jesuitica, Reg. Coll. Pos. Fasc. 12. Nr. 76., 187r–189v. A forrást betűhíven írtam át, a kis és nagy kezdőbetűket normalizáltam. [ ]-ben a latin fordítás alapján tett értelmezéseket, kiegészítéseket közlöm. A külfeten (189v) Lippay s. k. feljegyzése: „28 9bris 1659. Palatinus vespere haec puncta in latinum versa ex-

„Repraesentalhatni eö Felseginek mely megh szomorodott szivel vannak az egész világi urak.

1. Hogy az Jesuitak dolga, az Propositionokban az egész Tanacz Consensussa ellen tetetet be.
2. Noha akkor szabadczagh adatott, hogy midön arrol tracta leszen ki ki szabadosson szolhasson; most penigh eö Felsege offensioival latyuk lenni, ha ki szivin valot akar mondani.
3. Hütők, religiok tractalasaban ily extremitasra soha nem boczatatot az dologh mint most.
4. Még az haereditaria provinciak sem kénszeretettek soha akaratyok ellen semmi statutumra, mint eök.
5. Felnek, hogy az által mas dolgokbann is hasonlo consequentia [rend] hozatatik be.
6. Ily violentiaval az egész országott kenszeritethetvin akaratia ellen, mi lesz in privato?
7. Tartanak attol hogy ne az Jesuitak szemelie, hanem mas titkos alapatok feküsznek az alat.
8. Ily potentiaiokat mutatvan [ha a jezsuiták ilyen hatalmasnak mutatkoznak], felnek hogy nem maradnak az articulus mellet, hanem hereditasokban, successiokban az udvar erejvel intrudaliak magokat, most is stante Diaeta [az országgyűlés idején] világi iokat [javakat] vasarlanak.
9. El szantak magokban, mivel nylyvan nem mernek szolni, unanimiter az világi urak contradicalnak [egyhangúan ellentmondanak], es haza menven az varmegiekben megh gatoliak.
10. Feltik, az egisz Diaetalis Articulusok e miat füstben mennek, mivel nomine universonum statuum [az összes karok nevében] mondgiuk hogi vegesztük, in substantia [a valóságban] penigh nincz egy [így], mert ha halgatnakis in publico [nyilvánosan], ad partem [maguk között] ugian declaraliak, szivek alását.
11. Ha le nem czilapodtatnak szivek, következhetik oliy, [hogy] haza menven ne csak jóságok, de megh szemiliek ellen is machinatiokat ne indiczanak [a jezsuiták].

---

*libuit comiti Porcia.*” A tiltakozást tartalmilag ismerteti: MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 136v.

12. Feleletem tartnak attól, fegyver ne valasza [ne oldja meg] valaha ezen kerdest, holot 1604 csak sine scitu regnicolarum [az országlakosok tudta nélkül] irtak be egi articulust, s megis Boczkai tamadasa kovette, mi lehet ebbol az meli coacte [kényszerrel] iratik?”

A diéta utolsó napjain még a – hangsúlyozandó – katolikus főurak körében is igen nagy volt tehát a bizalmatlanság: a jezsuiták minden áron való uralkodói támogatása mögött valamiféle hátsó politikai szándékot és úgymond a „német befolyás” erősödését sejtették. Nem véletlen, hogy utolsó pontként egyenesen az 1604. évi, utólag a törvénycikkekhez illesztett artikulus esetét említették elrettentő példának, „megfenyegetve” a királyt, hogy a cikkely elfogadása ezúttal is akár fegyveres konfliktust válthat ki. Mindezt aligha pusztán a jezsuiták számára vármegyei szinten történő igazságszolgáltatás kérdése váltotta ki – az Erdélyi Fejedelemség bizonytalan helyzete és a török támadás réme nyomaszthatta az uralkodót és a rendeket egyaránt. A fenti pontok érzékletesen tanúskodnak egyúttal arról is, hogy a jezsuiták birtokképeségének és országrendiségének kérdése a feszült politikai légkörben a korábbi közjogi ellentéteket és általános rendi sérelmeket még a katolikus, összességében inkább udvarhű elit esetében is felszínre hozta.

Porcia herceg a nádortól átvett súlyos tiltakozást elolvasva Philipp Miller császári gyóntatót és egy másik jezsuitát, aki a provinciális megbízásából volt jelen az országgyűlésen, másnapra (november 29.) magához hívatta.<sup>153</sup> Porcia „fájdalommal” tudatta velük a történeteket, majd az időközben szintén megérkező Lippay és más nagyurak között élénk vita bontakozott ki. A császár nem volt jelen, mert – advent első vasárnapjának és Szent András ünnepének vigíliája lévén – Máriavölgyben ájtatoskodott (innen térhetett vissza az érsek és a főméltóságok többsége is),<sup>154</sup> a két páttert pedig a tanácskozásról kiküldték. Az érsek – saját beszámolója szerint – ingerülten, de mértékletesen igyekezett mindent megcáfolni, mégsem tudta a főurak álláspontját megváltoztatni, akik végül azt javasolták, hogy a Társaság adjon be reverzális formájában egy tiltakozást az örökösödésről és más pontokról, és erről az előtérben várakozó két atyát, valamint az osztrák kancellárt, Hans Joachim Sin-

<sup>153</sup> Talán Johann Bucelleni pozsonyi vagy Trinckel Zakariás nagyszombati rektor lehetett a másik rendtag, mivel a diéta ügyében a rendfőnök a provinciális mellett velük levelezett.

<sup>154</sup> Minderre I. *Serfőző Szabolcs*: A zarándokhelyek szerepe a Habsburg-dinasztia reprezentációjában a 17–18. században. *Századok* 144. (2010) 1183–1223., itt 1215.

zendorf grófot<sup>155</sup> kérdezzék meg. A jezsuiták a javaslat hallatán azt válaszolták, hogy az ő jogképességük – és talán még a rendfőnöké is – fenn fog maradni (a törvénycikk elfogadása híján is). Az érsek ezután a két atyával együtt távozott a tanácskozásról. A Pozsonyba visszatérő I. Lipót a történetek hallatán másnapra (november 30.) egy tanácskozást hívott össze, és valószínűleg a jelenlétében juthattak végül arra, hogy a törvénycikket hagyják meg, de ha valaki tiltakozni óhajt ellene, az uralkodó által előzőleg jóváhagyott formában ezt megtehesse. A főurak azonban az utolsó éjszaka is arra biztatták az országglakosokat, hogy az artikulusnak mondjanak ellent, akik ezt folyamatosan meg is tették.<sup>156</sup>

December 1-jén a mágnások és az országglakosok a szokott időben külön-külön gyűltek össze. Wesselényi számos tiltakozást kapott kézhez, amelyeket elkezdett aláírni, ám az érsek figyelmeztette az előző napi tanácskozás eredményére, mire a nádor „*fájdalmasan nyögve*” elhagyta az ülést.<sup>157</sup> A törvénycikkeket Oroszy György személynök, az alsótábla elnöke – Lippay egyetértésével – csak a Zöldházban, azaz a felsőtábla helyszínén kívánta felolvasatni, így a szokás ellenére az alsótáblai követeknek is itt kellett volna meghallgatni az artikulusokat. Ez azonban a rendek között nagy felháborodást váltott ki, így az alsótáblán is megkezdtek a törvények felolvasását.<sup>158</sup> Amikor a Társaságról szóló cikkelyhez értek, az erre előre felkészült képviselők hevesen felzúdultak, és az artikulus eltávolítását kérték. A jezsuitáknak az egyházi delegáltak, városok (Nagyszombat, Szokolca és Zágráb) mellett csak néhány vármegye fogta pártját. A tiltakozást az alsótábla szokás szerint a főrendek ülésére továbbította, és kifejezték, hogy a törvénycikkek felolvasásával nem hajlandóak továbbhaladni, amíg a Társaságot érintő részt ki nem húzzák belőle.

Wesselényi nádor erre Lipóttal – aki az Aranygyapjas Rend patrónusának, Szent András apostolnak ünnepnapja lévén éppen énekes misén vett részt

---

<sup>155</sup> Hans Joachim Graf von Sinzendorf, 1656–1665 osztrák udvari kancellár és titkos tanácsos. *Thomas Fellner–Heinrich Kretschmayr*: Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abteilung. Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749). Bd. I. Geschichtliche Übersicht. Wien, 1907. (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 5.) 281. (Fazekas Istvánnak köszönöm a személy azonosításában nyújtott segítségét.)

<sup>156</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 137r–v. Beketfalvai Mórócz István alországbíró (1656–1683, egyben pozsonyi alispán 1646–1676) – beteg lévén – magához hívatott két kanonokot, akik előtt a törvénycikkeknek ellentmondott. Az alországbíró személyére l. *Frederik Federmayer*: Wolfgang Mórócz z Beketfalvy (1575–1648). Spoločenský vzostup kariérneho úradníka v ranonovovekom Uhorsku. *Theatrum historiae* 9. (2011) 218–219.

<sup>157</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 137v.

<sup>158</sup> *Zsilinszky M.*: A magyar országgyűlések i. m. 165.

néhány aranygyapjas lovaggal együtt, az *offertorium* alatt – tudatta a dolgot, így az uralkodó újabb tanácskozást hívatott össze magyar tanácsosai részére. Ez végül mégis úgy határozott, hogy a felső- és alsótáblai többség tiltakozása miatt a cikkelyt ki kell venni a törvénytervezetből. Amikor Oroszy személynők ezt az alsótáblával tudatta, a rendek a királyválasztáskor szokott módon kiáltottak fel: „*Éljen Lipót király!*” A császár a tanácsülésen ellenben megjegyezte: „*Szerencsétlen és boldogtalan nap! Emlékezzünk rá. Isten bűneink miatt engedte meg ezt.*”<sup>159</sup>

Az artikus törlése után Bosnyák Péter, a nádor titkára gondoskodott róla, hogy a Wesselényi által korábban már aláírt tiltakozásokat mind visszavonják. A jezsuiták ügyében pedig Lippay érsek tanácsára a nádor egy tanúsítványt állított ki, amelyben a törvénycikk-tervezet hányattatott sorsának, az országgyűlés vonatkozó eseményeinek összegzése után és az uralkodó többszöri kérésére hivatkozva a prelátusok, mágnások és főispánok nevében megígérte, hogy a jezsuiták számára az igazságszolgáltatást biztosítani fogják.<sup>160</sup> Lippay sokat idézett beszámolója zárásaképpen csodálatát fejezi ki, hogy mindezek után az országgyűlés végeztével senki sem akarta, hogy a kérdésben bűnösnek tartsák.<sup>161</sup>

A jezsuiták birtokjoga és így felvétele az országglakosok közé tehát törvény útján 1659-ben sem történt meg – ennek az ország és a diéta politikai hangulata ekkor sem kedvezett. A kudarc hátterét azonban jelentősen árnyalja az országgyűlést megelőző, 1658-ban ülésező provinciagyűlés, továbbá a ma-

<sup>159</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 137v.; vö. *Zsilinszky M.*: A magyar országgyűlések i. m. 166.

<sup>160</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 137v.; vö. Wesselényi Ferenc nádor tanúsítványa a jezsuita atyáknak, hogy az általuk birtokolt javakban igazságot kell számukra szolgáltatni, habár a katolikus országglakosok ezt a törvénycikk közé 1659-ben nem tudták felvételni. Pozsony, 1659. dec. 1. MNL OL MKA, E 152, Acta Jesuitica, Reg. Coll. Pos. Fasc. 12. Nr. 60. (egy eredeti példány Wesselényi Ferenc aláírásával és pecsétjével, illetve Bosnyák Péter aláírásával és két másolat): „*...Interea vero universi domini tam praelati quam magnates, praesertim vero supremi comites comitatum regni, eo tum in instandi ad bina vel terna interrogata nostra iteratis vicibus se se ad administrandam ubique sub iurisdictione sua patribus Iesuitis iustitiam obtulissent, imo etiam ad id sub certa interminatione se se compromissent, prouti se se obtulerunt et compromiserunt publice et manifeste. Super quibus omnibus modo praemisso actis praesentes literas nostras testimoniales sub secreto et authentico sigillo nostro iurium Societatis Iesu futuram ad cautelam, necessarias extradandas esse duximus, et concedendas. Communi suadente iustitia.*”

<sup>161</sup> MNL OL MKA, E 152 Acta 1659. 137v. – A jezsuiták érdekében készülő törvénycikk visszavonásáról – mint Lippay személyes kudarcáról is – december eleji jelentéseiben a nuncius is beszámolt azt sugallva, hogy végül a bécsi udvarban is jobbnak látták, hogy ilyen nagy árral ne ússzanak szembe, mivel ez még akár a Jézus Társaságának nagyobb kárára is válhatna. AAV Segr. Stato, Germania, vol. 165., 775r–v., 777r–v. 1659. dec. 2–3., 6. (Pozsony) Carlo Carafa jelentései.

gyar rendtagok „nemzeti szellemének” megerősödése miatt a renden belül zajló polémia és az önálló magyar (vice)provincia nyugvópontra nem jutó kérdése is. A tartománygyűlés ugyanis éppen az 1655. évi országgyűlés után Nickel rendfőnöktől kapott ígéretre hivatkozva ismételtén kérte teljes kormányzati jogkörrel bíró viceprovinciális kinevezését.<sup>162</sup> Egyúttal új elemként szerepelt a rendtartomány érvei között, hogy a magyar főpapok és világi főurak arról panaszkodnak, hogy a katolikus egyház épségének visszaállításához (a rekatolizáció kiterjesztéséhez) nem kapják meg a provinciától várt szükséges segítséget.<sup>163</sup>

A magyar katolikus megújulás vezetői, illetve a provincia és a rend vezetése között tehát 1658–1659-ben valamiféle diszharmónia volt kitapintható. Ennek egy másik vetülete, a magyar rendtagokkal szembeni ellenszenv, illetve hátrányos megkülönböztetés a generálisi levelezésben is megjelent. A „nemzeti szellem megerősödését” egyes rendtagok azzal magyarázták, hogy tekintélyesebb tisztségekkel, az iskolák vagy rendházak vezetésével nagyon kevés magyart bíznak meg. Ezt egyesek Geyer volt provinciálisnak rótták fel, akiről úgy hírtelt, hogy szerinte a magyarok alkalmatlanok a kormányzásra. Habár a rendfőnök alaptalan gyanakvásnak tartotta a híreket, Berthold provinciálist részben e szóbeszédek tisztázása miatt kérte, hogy 1659-ben vizitálja a magyar rendházakat, a „nemzeti szellemet” pedig küszöbölje ki.<sup>164</sup> A vizitáció (legalább részben) meg is történt, a magyar rendtagokkal azonban további nehézségek adódtak. A magyarok hátrányos helyzetét nyíltan hangoztató, Győrben tanító, erdélyi származású Pentiker Jánost és a szintén erdélyi, Kassán szolgáló Lázár Mártont 1659 januárjában bocsátották el a rendből, míg további két magyar, Jelenfy László Pozsonyból, Levethi György pedig Judenburgból november–december folyamán lett elbocsátva.<sup>165</sup>

---

<sup>162</sup> Egyúttal hivatkoztak arra, hogy a 16–17. század fordulóján már működött Erdélyben viceprovincia. *Lukács L.*: A független magyar jezsuita rendtartomány i. m. 12. – A magyar (vice)provincia függetlenedésének a tartománygyűlésen való eredménytelen előterjesztését említi még: *SNK Acta Jesuitarum*. 97. (1658. évnél). Ugyane forrás – mivel időközben, az 1659. évnél az író kéz, tehát az összeállító személye megváltozott, vö. uo. 100. – az 1659. évi országgyűlés eseményeit nem részletezi.

<sup>163</sup> *Lukács L.*: A független magyar jezsuita rendtartomány i. m. 12., 45.

<sup>164</sup> *ARSI Austr.* vol. 7. 103r., 104v., 109v. 1658. ápr. 6., 20., máj. 25. Goswin Nickel rendfőnök levelei Johann Berthold provinciálisnak.

<sup>165</sup> *ARSI Austr.* vol. 7. 124r., 126r., 126v. 1658. okt. 19., nov. 2., 16. Goswin Nickel rendfőnök levelei Johann Berthold provinciálisnak. Vö. *Ladislavs Lukács*: *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu* (1551–1773). II. Romae, 1988. 1180., 853., 878.; *Lukács, L.*: *Catalogi* II. i. m. 630.

A magyarok közül a már 1655-ben is kiemelkedő szerepet játszó Trinckel Zakariás véleménye azonban – súlyos betegsége ellenére<sup>166</sup> – ezúttal is sokat nyomott a latban: 1659-ben elkészített, majd 1660-ban az újabb osztrák tartománygyűlésen a magyar rendtagok véleményeként a római általános rendgyűlésre is elküldött állásfoglalása – a témát feldolgozó Lukács László szerint – a korszakban a kérdés legfontosabb dokumentuma volt.<sup>167</sup> Trinckellel és más magyarokkal, például Palkovich Mártonnal szemben Berthold provinciális – akinek a véleményét Nickel rendfőnök, illetve helyette egyre inkább majdani utódja, Gianpaulo Oliva<sup>168</sup> többször is kikérte az ügyben – 1659-ben is afelé hajlott, hogy a mégoly hatalmas rendtartomány igazgatását is el tudja látni egyedül, és nem kéri önálló magyar rendtartomány vagy viceprovincia felállítását.<sup>169</sup> A generális október 4-i, Berthold provinciálisnak küldött válasza azt sugallja, hogy a rendtartomány szétválasztásának ügye a legfelsőbb szinten is összefüggésben volt az országgyűlés várt döntésével, azaz a Társaság magyarországi „stabilizálásának”, a birtokképeség törvényi biztosításának ügyével. Az országgyűlés lezárásáról, a törvénycikk visszavonásáról a rendfőnök némi késéssel értesült: Trinckel az ügyekben születő artikusok

---

<sup>166</sup> Trinckel 1658 végén kérte nagyszombati rektorságból való felmentését súlyos (szem)betegsége miatt, de ez nem történt meg. Vö. ARSI Austr. vol. 7. 132r–v., 137v–138r. 1658. dec. 28., 1659. febr. 22. Goswin Nickel rendfőnök levelei Trinckel Zakariás nagyszombati rektornak, uo. 148r., 157v., 1659. ápr. 19., jún. 19. Uő levelei Johann Berthold provinciálisnak.

<sup>167</sup> Lukács L.: A független magyar jezsuita rendtartomány i. m. 14–16., 46–51. (6. sz.)

<sup>168</sup> Gianpaulo Oliva (1600–1681) olasz jezsuita, a tizenegyedik általános rendfőnök (1664–1681). Életére l. Dictionario Historico II. i. m. 1633–1642.; *Gyenis A.*: A jezsuita rend generálisai i. m. 35–36.

<sup>169</sup> A provinciamegosztás ügyében fennmaradt levelek: ARSI Austr. vol. 7. 154v., 157v. 1659. jún. 14., 19. Goswin Nickel rendfőnök levelei Johann Berthold provinciálisnak: bizonytalan a viceprovincia felállítását illetően, a döntést elhalasztja. Uo. 163r. 1659. szept. 6. Uő ugyanannak: kéri a provinciális által ígért információt a provinciamegosztásról. Uo. 163r. 1659. szept. 13. Uő Palkovich Mártonnak: megkapta véleményét a magyar viceprovincia létrehozásáról, nem ért egyet azzal, hogy Berthold csak a magyarok iránti ellenszenvből ellenzi a provinciászétválást, de ő maga majd az érveket mérlegelve fog dönteni a kérdésben (vö. Lukács L.: A független magyar jezsuita rendtartomány i. m. 13.). Uo. 164r. 1659. szept. 20. Uő Trinckel Zakariásnak: megkapta a provinciászétválásról véleményét, de csak azután fog dönteni, ha a tartományfőnöknek és azoknak, akikkel Berthold konzultálni szándékozik, megkapja a véleményét (vö. Lukács L.: A független magyar jezsuita rendtartomány i. m. 13.). Uo. 164v–165r. 1659. okt. 4. Uő Johann Berthold provinciálisnak: megkapta aug. 24-i, 30-i és szept. 4-i leveleit és 5-i két levelét, a viceprovincia ügyét alaposan megfontolja a döntés előtt (vö. Lukács L.: A független magyar jezsuita rendtartomány i. m. 14.).



ellenében az országgyűlésen várható tiltakozásról tájékoztatta,<sup>170</sup> Johann Buccelleni pozsonyi rektornak pedig abbéli csodálkozását fejezte ki a generális, hogy az ügy rossz kimenetelét sem a magyar rendtagok, sem a Társaságot pártfogó magyar urak közül senki sem jelezte neki előre.<sup>171</sup> Bertholdnak küldött levele szerint a magyar előkelők és a nádor haragjával szemben a rendtagok ártatlanok, mégis meg kell őket békíteni a Társaság iránt.<sup>172</sup> A rendfőnök valószínűleg a nádor fent említett, december 1-én kiadott tanúsítványát is megkapta Trinckel révén.<sup>173</sup> Mindezek ismeretében a Wesselényiek november 28-i, fentebb idézett tiltakozásában szereplő „*őfelsége offenziója; ily extimitás; ily violentia az egész ország akaratja ellen*” kifejezések ugyancsak más megvilágítást nyernek.

### Összegzés és kitékintés

Az 1655. és 1659. évi pozsonyi országgyűlések újonnan feltárt jezsuita vonatkozású forrásai teljesen új megvilágításba helyezik az eddig elsősorban rendtörténeti keretben tárgyalt kérdést: az önálló magyar (vice)provincia felállításának elmaradását. Lukács László a jezsuita források alapos ismeretével készült tanulmányának címe a 17. század közepére nézve még félrevezető: ekkor ugyanis nem lehet kizárólag az „osztrák abszoluzitizmust” felelőssé tenni a magyar rendtartomány függetlenedésének kudarcáért.<sup>174</sup> A fent elemzett források azt sugallják számomra, hogy amíg a magyar katolikus (fő)nemesség a Társaságtól várta volna – első lépésként – a magyarországi rendházak külön provinciába szervezését, és ezzel (ahogy Trinckel véleménye is utalt rá) a magyar katolikus egyház „helyreállításában” megfelelő „segítség” nyújtását; addig a jezsuita rend tartományi és központi vezetése éppen ellenkezőleg, elsőként a magyar katolikus rendektől várta volna a birtokképeség törvényi

<sup>170</sup> Vö. ARSI Austr. vol. 7. 173r. 1660. jan. 17. Goswin Nickel rendfőnök levele Trinckel Zakariásnak.

<sup>171</sup> ARSI Austr. vol. 7. 174v. 1660. febr. 7. Goswin Nickel rendfőnök levele Johann Buccelleni pozsonyi rektornak.

<sup>172</sup> ARSI Austr. vol. 7. 177r. 1660. febr. 21. Goswin Nickel rendfőnök levele Johann Berthold provinciálisnak.

<sup>173</sup> ARSI Austr. vol. 7. 177r. 1660. febr. 28. Goswin Nickel rendfőnök levele Trinckel Zakariásnak.

<sup>174</sup> Már csak azért sem, mert az újabb nemzetközi szakirodalom nagy része nem is beszél a korszakra vonatkozóan abszoluzitizmusról. Vö. Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas. Hrsg.: Petr Mat’á–Thomas Winkelbauer. Stuttgart, 2006. (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa 24.).

biztosítását, ezzel a magyarországi rendházak (birtokjogi) helyzetének stabilizálását.

Az első lépés megtételétől való félelmet mindkét részről motiválhatta az 1650-es évek második felében tapasztalható politikai és hadügyi bizonytalanság, amit csak tetézték az osztrák és a magyar „nemzetiségű” rendtagok vélt vagy valós ellentétei, illetve a magyar nemességnek a bécsi udvarral szemben erősödő bizalmatlansága, ami minden „kényszerítő” uralkodói beavatkozás mögött valamilyen hátsó szándékot sejtett. Lukács nyomán mégis érdemes már a 17. század derekán is – a magyar főnemesség, illetve a jezsuita rendi vezetés mellett – harmadik szempontként figyelembe venni a bécsi udvar mindenkori hozzáállását, amely egyrészt még a magyar főrendekkel és egyházi vezetőikkel szemben is bizalmatlanságot táplált, másrészt azonban a saját érdekeit, azaz az uralkodó elsődleges céljait előtérbe helyezve nem kereste a túlzott konfliktust a magyar (protestáns és katolikus) rendekkel a kevésbé fontosnak ítélt ügyek, így a jezsuitákat érintő törvénycikk tekintetében sem.

Ugyanakkor az 1650-es évek országgyűlései során a magyar főméltóságok, főurak hozzáállása a jezsuiták jogképességének kérdéséhez szembeűnő változáson ment keresztül. Ennek legfontosabb oka egy, a forrásokban bűvópataként feltűnő folyamat: a Társaság magyarországi birtokgyarapodása volt. Az 1659. évi diéta idején nemcsak a protestánsok sérelmi iratai idézték fel, hogy a jezsuiták egyre több birtokot szereznek az országban, hanem a probléma a felsőtábla tagjainak tárgyalásain is szóba került. A birtokgyarapodás részleteiben eddig fel nem tárt folyamata valószínűleg az 1650-es évek második felében öltött nagyobb méreteket. Az országgyűlés résztvevői a jezsuiták birtokvásárlásai mellett sérelmezték a magyar nemesek által a Társaságra hagyott nagyobb birtokadományokat is, amelyek közül a tárgyalt időszakban például Aszalay István végrendeletileg tett adományai emelkedtek ki.<sup>175</sup> Másrészt, amint fentebb már utaltam rá, komoly nehézséget jelentett a jezsuita rendi szabályozás, illetve a magyar jogrend ütközése. A Rendalkotmány értelmében<sup>176</sup> a Társaságba belépők – beleértve a magyar nemeseket is – végső fogadalmuk letételekor előjáróik előtt kötelesek voltak rendelkezni arról, hogy birtokaikat, örökségüket kire hagyják. Az utolsó fogadalmas rendtagok

---

<sup>175</sup> Az egykori jezsuita novícius-jelölt Aszalay István végrendeletében a soproni és a pozsonyi rendházra is jelentős javakat és birtokokat hagyományozott. Vö. ÖNB HCS, 147. (1656. év), ÖNB Handschriftensammlung, Cod. 12053. Litterae Annuae Viennensis 1656. 55.; ÖNB Handschriftensammlung, Cod. 12054. Litterae Annuae Viennensis 1657. 53.

<sup>176</sup> Vö. Institutum Societatis Iesu. Vol. II. Examen et constitutiones. Decreta congregationum generalium. Formulae congregationum. Florentiae, 1893. 62. (Constitutiones, quarta pars, cap. IV. E), 68–69. (Constitutiones, quarta pars, cap. VII. 3.), 96. (Constitutiones, sexta pars, cap. II. 11–12.).

ugyanis magánvagyonnal nem rendelkezettek, hanem javaikról családtagjaik, a Társaság (egésze vagy egyes rendházai), esetleg másvalaki javára le kellett mondaniuk.<sup>177</sup> Így ahogy egyre több magyar nemes lépett be és tett végső fogadalmat a rendben, egyre több birtok kerülhetett a Társaság kezébe. Ez pedig az országban a nemesi birtokarány csökkenését és az egyházi birtokállomány növekedését jelentette, ráadásul a Társaságnak e nemesi birtokok tulajdonlása hivatkozási alapul szolgált a vármegyei közéletben való részvételre éppúgy, mint az országgyűlési jelenlét óhajtott törvényessé tételére.

A jezsuiták vármegyei jelenléte, a megyei életben, vármegyei gyűléseken való részvétele szintén alig vizsgált jelenség. A jezsuita rendi források – legalábbis az éves jelentések, provinciális levelezés szintjén – nem foglalkoznak a Társaság vármegyei képviselével. Ennek oka egyrészt a provincia osztrák, illetve magyar része közötti eltérés lehetett (mivel a vármegyei képviselő a magyarországi rendházak különleges sajátossága volt), másrészt az, hogy a vármegyei élet egyes rendházak belügyeként jelent meg – például a *historia domus*ok lapjain. Harmadrészt pedig, hogy a Magyar Királyságban „természetesnek” tűnt, hogy a jezsuiták nemesi birtokok birtokosaiként a vármegyei nemesség soraiban képviseltették magukat (a képviselő a rendházak gazdasági vezetőinek, a prokurátoroknak a feladata volt). Az 1660-as években már természetesnek számított, hogy a birtokos kollégiumokat képviselő rendtagok (esetleg világi megbízottak) a vármegyei gyűléseken, megyei törvényszékeken megjelentek, a vármegyék nemesi felkeléseiben katonasíjakkal, sőt, tábori lelkészek biztosításával is részt vettek.<sup>178</sup> (Arról azonban egyelőre nem

---

<sup>177</sup> A lemondás valószínűleg már a 17. század derekán is írásban történt, de a provincia levéltárának pusztulásával e lemondó nyilatkozatoknak csak töredéke maradt fenn. Néhány példány található a bécsi jezsuita *domus professa* aktáiban, ezek között egy korai példa Ferdinand Leuzendorff (bécsi származású rendtag) 1681. február 2-án, Győrben tett fogadalmával készült lemondó nyilatkozata, amelyben minden jogon bírt és öröklendő földi javait az osztrák rendtartományra hagyta, azok felhasználását teljesen a tartományfőnök belátására bízta. Österreichisches Staatsarchiv, Wien; Haus- Hof- und Staatsarchiv, Klosterakten Fasc. 149. C57.

<sup>178</sup> Pl. A győri kollégium a Győr vármegye 1663. jún. 28-i közgyűlésén történt limitáció szerint az általános felkeléshez kiállított 3 lovast, 3 gyalogost „és egy patert azon kívül”. Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. V. 1651–1675. Kiad.: Hegedüs Zoltán–Szabó Zoltán. Győr, 2009. 93. (363. sz.) – Ezek a katonák ott „bújnak meg” Győr vármegyének a vati táborban végül összegyűlt 100 lovasának és ismeretlen számú gyalogjának sorában. *Pálffy Géza*. Zrínyi Miklós nagy napja. Az 1663–1664. évi török háború egyik meghatározó eseménye: a vati hadimustra 1663. szeptember 17-én. 2. jav. kiad. Bp.–Pápa, 2016. 40–41., 1. táblázat – A pozsonyi kollégium prokurátorának, Ágoston Péternek az 1659. évi Moson vármegyei közgyűlésen játszott szerepét fentebb már említettem.

tudok, hogy a Társaság jogállását érintő, fent tárgyalt országgyűlési vitáknak a vármegyékben lettek volna előzményeik, azaz hogy a követutasításokban esetleg feltűnt-e a jezsuiták támogatása, még inkább jezsuitaellenes cél vagy panasz.)

A Társaság birtokképességének és országrendiségének törvénycikkelyben való rendezése az 1650-es évek kudarcai után még évtizedekig nem történt meg. Már a folyamat bemutatott kezdetekor, az 1655. és 1659. évi diéták idején egyértelművé vált, hogy a probléma szorosan összekapcsolódott az önálló magyar rendtartomány (vagy viceprovincia) felállításának kérdésével is. A magyar rendek ellenkezése a jezsuiták befogadását – azaz országlakosságuk, tehát birtokképességük elismerését – illetően önálló magyar provincia esetén sokkal gyengébb lábakon állt volna. Ennek híján azonban egészen az ország kormányzatának jelentősebb átrendeződéséig, I. Lipót uralkodásának végéig, illetve III. Károly királyságának elejéig kellett várniuk a jezsuitáknak az óhajtott törvénycikkek megszületésére.

Az 1659 után következő, 1662. évi diétán sem a politikai-hadügyi helyzet, sem a közhangulat nem tette lehetővé, hogy a Társaság érdekében bármi előrelépés történjék. A német katonaság visszaélései és az erőszakos ellenreformáció térnyerése miatti panaszoktól hangos országgyűlés alkalmával, mivel az uralkodó, a magyar főméltóságok és a *status catholicus* sem volt hajlandó a vallási sérelmek tárgyalására, a protestáns vármegyei és városi követek egységesen távolmaradtak a tanácskozásoktól, és befejezése előtt elhagyták a gyűlést. Megyei követutasításaikban számos jezsuitaellenes panasz is szerepelt: mint a katolikus főurak birtokain térítő papok, illetve mint birtokosok (saját birtokaikon térítők) ellen egyaránt.<sup>179</sup>

A soron következő, 1681. évi soproni diéta az 1670-es évek már vitathatatlanul abszolutista kormányzása és a protestáns „gyászévtized” után a vallásügy tekintetében új helyzetet teremtett. A jezsuiták mint címzetes apátok és prépostok – Zsilinszky Mihály nem azonosítható forrása szerint – a diétára ugyan meghívót kaptak, de nem jelentek meg Sopronban.<sup>180</sup> A Társaság érdekeinek érvényesítése ezúttal is akadálya lett volna a protestáns és katolikus rendek – sőt, részben még az uralkodó és a rendek – között remélt

---

<sup>179</sup> Az 1662. évi diétáról l. R. *Várkonyi Á.*: Országegyesítő kísérletek i. m. 1091–1102.; vallásügyi vonatkozásairól l. *Zsilinszky M.*: A magyar országgyűlések i. m. 186–267., jezsuiták elleni panaszok pl. Sopron, Moson, Trencsén, Pozsony megyékből uo. 198–223.

<sup>180</sup> Vö. *Zsilinszky M.*: A magyar országgyűlések i. m. 411. Az 1681-ben meghívottak között Guszarova forrása nem említi a jezsuitákat, vö. *Guszarova, T.*: A 17. századi országgyűlések i. m. 140–147. – *Németh Sándor*: Az 1681. évi országgyűlés. Bp., 1915. 106. a meghívottak között tételesen felsorolja a jezsuitákat, de (forrása megjelölése nélkül) megjegyzi, hogy egyikük sem jelent meg.

kompromisszum kialakításának. A szélsőséges katolikus irányzat ellenében (is) megalkotott vallásügyi törvénycikkek (25–26. tc.) ismét az 1606. évi bécsi békére és az 1608. évi törvényekre hivatkozva erősítették meg a (magán) vallásgyakorlat szabadságát.<sup>181</sup>

A jezsuiták célja a török felszabadító háború megkezdődése közepette az 1687-ben Pozsonyba összehívott diétán is csak részben teljesült.<sup>182</sup> A Társaság folyamodványa alapján, a felsőtábla kezdeményezésére – természetesen a protestánsok ellenzésével – december 7-én elfogadott, 1688 januárjában szentesített törvénycikk (1687:20. tc.)<sup>183</sup> értelmében a Jézus Társaságát mint testületet Magyarországon „*bevettnek s állandósítotttnak*” jelentették ki azzal a záradékkal, hogy az országgyűlésen továbbra se vehessenek részt, szavazattal ne bírjanak.<sup>184</sup> Az uralkodó emellett az 1681. évi vallásügyi cikkelyeket is megerősítette (1687:21. tc.). Figyelemreméltó, hogy éppen ekkoriban (1688 után) erősödött meg ismét a Társaságon belül az önálló magyar provincia felállításának szándéka – bár ezúttal sem vezetett eredményre.<sup>185</sup>

Végül már a magyar országgyűlés 18. századi történetének részeként ismert az általam vizsgált folyamat vége. Az 1708. évi pozsonyi diétai ülészakon még az egyházi méltóságok között is vitát kavart, hogy vajon a jezsuiták mint címzetes apátságok és prépostságok birtokosai megjelenhetnek-e az alsótáblán – holott ezen a gyűlésen már királyi meghívólevéllel jelentek meg. A rendek egy része pedig azt követelte, hogy a jezsuiták diétai részvételének elismerését kössék az önálló magyar rendtartomány felállításához – ez a kitétel azonban 1708-ban az uralkodó ellenkezésén megbukott.<sup>186</sup> 1714–1715 folyamán végre döntés született a Társaság országgyűlési képviseléről, igaz, mégsem a magyar rendtagok óhaja szerint. Magyar provincia híján, a címzetes apátságok és prépostságok birtoklására tekintettel ugyanis nem személyes

---

<sup>181</sup> Az 1681. évi országgyűlésről l. még *Benczédi László*: Rendi szervezkedés és kuruc mozgalom (1664–1685). In: Magyarország története 1526–1686 i. m. 1237–1242., *Zsilinszky M.*: A magyar országgyűlések i. m. 410–516.

<sup>182</sup> Az 1687–1688. évi országgyűlésről l. R. *Várkonyi Ágnes*: A Habsburg-abszolútizmus berendezkedése Magyarországon (1686–1703). In: Magyarország története 1686–1790. Főszerk.: Ember Győző–Heckenast Gusztáv. I. köt. Bp., 1989. (Magyarország története tíz kötetben) 83–87.; *Zsilinszky M.*: A magyar országgyűlések i. m. 537–572.

<sup>183</sup> Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár. 1657–1740. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp., 1900. 348–349.

<sup>184</sup> Vö. *Zsilinszky M.*: A magyar országgyűlések i. m. 556.

<sup>185</sup> Vö. *Lukács L.*: A független magyar jezsuita rendtartomány i. m. 23–25. – A rendfőnökhöz az 1693. évi tartománygyűlés alkalmával kiküldött rendtag, Sennyey László az új, magyar rendtartomány felállítása melletti érvek között említi, hogy a magyar országgyűlés elismerte a jezsuitákat. Uo. 24. (77. jegyz.), 68.

<sup>186</sup> Vö. *Lukács L.*: A független magyar jezsuita rendtartomány i. m. 35–37.

*Soprontól Pozsonyig. A jezsuiták 17. századi országrendiségének kérdéséhez*

meghívóval jelenhettek meg az említett apátságokat és prépostságokat birtokló rendházak elöljárói az országgyűlésen, hanem a rend ezekre a birtokokra hivatkozva (és azok birtoklásának időtartamára) testületileg küldhetett két magyarországi születésű rendtagot követként az alsótáblára (1715:73. tc.).<sup>187</sup> A Társaság ezután a 18. századi országgyűléseken valóban két-két rendtaggal képviseltette magát.<sup>188</sup>

A jezsuiták magyar országgyűléseken való részvételének és az ennek jogalapját adó Magyar Királyságbeli birtokképeségüknek, országlakosságuknak elismerése tehát kezdettől fogva szorosan összefonódott az önálló magyar rendtartomány felállításának kérdésével. Az utóbbit önálló tanulmányban, elsősorban központi jezsuita rendi forrásokra építve Lukács László dolgozta fel. Az általa leírtak mellé a magyarországi jezsuita rendházak, illetve az országgyűlések forrásai alapján oda kívánkozik a Társaság hazai birtokképeségét és országrendiségét érintő diétai vitasorozat, amelynek 17. század közepi, korai szakaszába kívánt – a fent elemzett és alább közölt új források segítségével – jelen tanulmány részletes betekintést nyújtani.

*Dokumentumok*

A közlésnél az ún. humanista latin írásmóddhoz közelítettem a szövegeket. A tulajdonneveket nagy kezdőbetűvel szedtem, a *j* betűk helyett *i*-t alkalmaztam, az *u* és *v* betűket hangértéküknek megfelelően írtam át. A rövidített szavakat (például *R. P.: reverendus pater*) jelöletlenül feloldottam. A középpontozást a szöveg érthetősége kedvéért szükség esetén megváltoztattam, az új mondatokat nagy kezdőbetűvel szedtem, az egyenes idézeteket idézőjelek közé tettem. (A szöveg bekezdésekre való tagolása az eredetit követi.) Mindkét forrásszövegben csak egykorú, azonos kézzel írott javítások, kiegészítések találhatóak. A margón, a sor fölött és alatt beszúrt szövegrészeket egyaránt \ / között jelöltem. A szövegből esetlegesen hiányzó elemeket < > között pótoltam; a kirekesztett szövegrészt { } jelöli. Az oldalszámokat [ ]-ben jeleztem. A tartalmi és paleográfiai jegyzeteket folyó számozással, lábjegyzetekben adtam meg. A forrásközlésben előforduló, a tanulmány szövegében már említett és ott azonosított személyneveket külön nem jelöltem, csak azon nevek után tettem tartalmi jegyzetet, amelyek rövidített (vagy torzult) formá-

<sup>187</sup> Vö. *Forgó A.*: A 18. század elején visszatérő i. m. 1116–1119.; *Corpus Juris Hungarici* 1657–1740 i. m. 498–501.

<sup>188</sup> Vö. *Diaeta*. A 18. századi magyar országgyűlések történetét kutató csoport honlapja. Adatbázis. (Excel-táblázat). <http://szijarto.web.elte.hu/diaeta-index.html> (letöltés ideje: 2020. aug. 31.), passim.

ban szerepeltek a forrásban. A beszámolódba teljes szöveggel bemásolt dokumentumokat (kérvények, válaszleiratok stb.) behúzással jelöltem.

1.

**Acta in comitiis Hungaricis pro Societate ibidem stabilienda [1655]**

*Österreichische Nationalbibliothek, Wien; Handschriftensammlung, Cod. 12052.*

*Annualium Provinciae Austriae Societatis Iesu Annus 1655. fol. 13–23.*<sup>189</sup>

(*Mikrofilmmásolata: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest; B 6991/I.*)

[13] Acta in comitiis Hungaricis pro Societate ibidem stabilienda<sup>190</sup>

Interea Posonii in comitiis strenue fortiterque acta est causa Societatis in Hungaria stabilienda adnitente imprimis caesarea maiestate, secundantibus etiam regni proceribus catholicis resque peracta fuisset Deo in vota nostra precesque ad id institutas propitio; si privata quorundam sive studia, sive commoda clara non obstitissent: deventum tamen eo est, ut proximis comitiis optatus speretur eventus. Sed libet rem altius evolvere:

Acta sub comitiis anno 1655

Postquam sacra caesarea regiaque maiestas<sup>191</sup> imperialibus anno 1654 finitis comitiis,<sup>192</sup> occasione vacantis in regno Hungariae palatinalis officii comitia in eodem regno in 25. Ianuarii 1655. Posonium indixisset, magnam spem plerique conceperunt, directe aut saltem indirecte abolendi articuli anno 1606 in pacificatione Viennensi, 1608 in publicis regni comitiis repugnan-

---

<sup>189</sup> Az egész beszámoló egyetlen kéztől származik, néhány apró javítással. A *litterae annuae* vonatkozó szövegét, szövegpárhuzamát keresve a soproni *historia domus* (HCS, I. 2. jegyz.) szövegével is összevettem. E *historia domus*-ban a névsor után a halottak említése szerepel [142], Ioannes Grandwol (a *litterae annue* szövegében Ioannis Gradtvoll alakban) és magister Georgius Fenesi halála; utóbbit a *litterae annuae*-ban nem találtam. A HCS témái a következők: iskolai színelőadás Szent Lászlóról, Győrben járvány, Nádasdy Ferenc, a pozsonyi országgyűlésen megválasztott országbíró tiszteletére drámaelőadás, a Krisztus Teste-társulat előadása a ferences templomban, Tarnóczi Mátyás pozsonyi kanonok bőkezűsége, pestis [Sopronban], [143] a soproni keresztés javadalom javainak bővülése egy házzal, frater Gasparis Posch coadjutor temetése, pater Georgius Pittl temetése, pater Hölgy György temetése. A beszámoló rövid, csak két oldal; az országgyűlés kizárólag Nádasdy Ferenc országbíróvá történő kinvezése kapcsán van említve.

<sup>190</sup> Cím a margón, ugyanazzal a kézzel.

<sup>191</sup> III. Ferdinánd.

<sup>192</sup> A birodalmi gyűlést 1653–1654-ben Regensburgban tartották, III. Ferdinánd 1654. máj. 17-én rekesztette be. *Hengerer, M.*: Kaiser Ferdinand III. i. m. 312–319.

tibus catholicis contra Societatem de non possidendis in hoc regno<sup>193</sup> bonis stabilibus conditi; ideoque patrem reverendum Bernhardum Geyer provinciae Austriae Societatis Iesu praepositum provincialem, evocatis etiam non nullis e regno Hungariae patribus consultatum, [14] quid ad promovendum tantam spem mediorum adhiberi possit ac debeat. Atque unanimis fuit omnium sensus divinam imprimis implorandam opem. Quare in eum finem sacra, preces et mortificationes per totam quidem provinciam, praesertim tamen per Ungariam indictae, institutae etiam in templo nostro Tyrnaviensi 40 horarum preces perque quadrimestre publicae assumptae mortificationes.

Visum deinde, ut in singulis comitatibus modus quaeratur impediendi, ne ablegatis ad comitia detur aliquid in instructione, quod Societati quoquo modo derogare possit, cum enim in pacificatione cum Ragocio<sup>194</sup> 1645 conclusum fuerit, et deinde regni constitutionibus anno 1647 insertum, ut de Societatis in regno permanentia in publicis agatur comitiis, et acatholici eodem anno 1647 sub regni diaeta rem acriter ursissent catholicis strenue repugnantibus, prudenter timebatur, ne vigore illius diplomatis pacificationis aliquid contra Societatem Acatolici molirentur.

Quare illustrissimus praesertim archiepiscopus Strigoniensis Georgius Lippay et multum per se ac alios laboravit, ne quid tale ablegatorum insereretur instructioni, atque, ut postea eventus docuit, non irritato conatu, licet enim id ubique impedire non potuerit, effecit nihilominus, ut in pluribus comitatibus, ubi simile punctum urgebatur, vel non insereretur instructioni vel ei medio contradictionis obviaretur.

Illud etiam inter prima reponebatur, ut sacratissima sua caesarea maiestas Societati alioquin addictissima eius in regno stabiliendae curam assumeret. Qua de re reverendus pater provincialis ex professo in eum finem petita audientia egit cum sua maiestate, et ostendit servata ac stabilita in regno Societate regnum quoque suae maiestati et augustissimae domui stabiliri, eo quod sine scholis Societatis cum tempore magis in haeresim regnum declinaret, et consequenter facile a principe catholico deficeret. Quae potissimum ratio inter plures alias videbatur suae maiestati placuisse, ideoque iteratis vicibus omnem possibilem operam in eum finem liberaliter promisit.

Nec admodum reverendus pater noster Cosvinus Nichel<sup>195</sup> paterno defuit officio, datis enim ad intimos suae maiestatis consiliarios, uti et ad primarios regni proceres intercessionalibus litteris multum eosdem ad rem tanti momenti strenue promovendam permovit.

---

<sup>193</sup> Utána kihúzva: *de non*.

<sup>194</sup> I. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1630–1648).

<sup>195</sup> Goswin Nickel tizedik általános rendfőnök (1652–1661/1664).



Aderat paulo post praefixum celebrandis comitiis tempus, quare quod in ea, quae longe ante instituta fuerat, consultatione opportunum videbatur per deputatos primum patres, deinde per ipsum reverendum patrem provinciale, magnates saeculares ac ecclesiastici et reliqui de nobilitate habentes in hoc regni conventu ius suffragii salutati; singularia reposuerunt bene affecti animi indicia. Et vero, cum uti regni habet consuetudo ex inferioribus praelatis et nobilitate catholica atque acatholica certi deputati fuissent (compilatores vocant) ad discernendum puncta et [15] propositiones, quae in publicis hisce comitiis tractanda essent, ac imprimis acatholici urgerent, ut articuli ab anno 1608 necdum executioni mandati effectuentur, duae contra Societatem ab iisdem excitatae controversiae, quarum prima domum Cassoviae pro collegio Societatis a sua maiestate donatam concernebat, quae statim est sopita, dum aliam meliorem pro Cassoviensium generalium usu comparatam, fuisset allegatum. Altera difficilior plures dies tenuit, agebatur enim ne Societati in regno manere, aut saltem ne bona stabilia possidere liceat. Atque quo ad primam difficultatis partem unanimis fuit catholicorum e deputatis compilatoribus sensus, id nulla ratione in dubium revocandum; erant nonnulli, qui vitam et fortunas paratasse dicebant amittere, quam absentem Societatem a regno ferre; e quibus primas inter saeculares merito tenet generosus dominus Gaspar Hölgy tunc tabulae regiae assessor, et illustrissimi archiepiscopi Strigoniensis omnium bonorum praefectus.

Alteram propositae difficultatis partem, quae stabilium possessionem bonorum concernebat, cum non omnes ex catholicis in eo conventu videretur habere patronos, acrius ab acatholicis urgebatur et iteratis vicibus assumebatur. Semper tamen iam memoratum dominum Gasparum Hölgy et reverendissimum dominum Franciscum Szentgyörgy tunc ecclesiae metropolitanae Strigoniensis lectorem, nunc episcopum Transylvaniensem habuit, qui contra torrentem adversariorum niterentur. Unde eo usque rem deduxerunt, ut acatholici parati fuerint ad scribendum articulum de permanentia Societatis in regno, modo stabilium ei bonorum possessio tollatur. Quod quia indirecte permansionem tollebat \Societatis/ nihil iam dicti domini de suo remittebant fervore. Tum uno ex acatholicis ecclesiasticos reliquos, qui aderant, adhortante: „Ecquid – inquit – siletis, domini praelati, tum nos vestram agimus causam, nec enim beneficia, quae Societas possidet, secularibus, sed vobis obvenient<sup>196</sup>, si, quem intendimus, articulus scribatur.” Ad quam vocem unanimiter ecclesiastici publicae sunt protestati, iis bonis ipsis opus non esse, cum aliunde sufficientem habeant provisionem.

---

<sup>196</sup> A szó *obveniet* alakról egyidejűleg javítva.

His ita in inferioris nobilitatis et minorum praelatorum conventu ab acatholicis irritato conatu disputatis res ab iisdem coram magnatibus semel iterumque proposita, sed cum ibi potentiores deprehendissent Societatis defensores, supplicem suae maiestati libellum, in quo id ipsum petant, dare decreverunt, si praetensa eorum causa a magnatibus suae maiestati commendaretur, et cum nec hoc impetrassent, tandem a proposito suo destiterunt.

Quia vero per hoc nec dum Societati erat provisum, et prudenter timebatur rem futuris temporibus et prima captata occasione ab iisdem acatholicis urgendam: actum cum primariis, ut non contenti Societatis adversariis restitisse, ei stabiliendae tam opportuno tempore se impenderent, visum est illustrissimo archiepiscopo Strigoniensi et nuper [16] electo regni palatino comiti Francisco Veseleni advocandos in collegium primarios ex ecclesiastico et seculari statu et cum iis de modo ac tempore huius negotii promovendi conferendum.

Convenerunt itaque praeter primatem et palatinum regni ex ecclesiasticis illustrissimi et reverendissimi Ioannes Püski archiepiscopus Colocensis, Georgius Szelepczeni episcopus Nitriensis idemque aulae cancellarius, Benedictus Kisdi Agriensis, Georgius Szecezeni Wesprimiensis, Matthias Tarnoczy Chanadiensis<sup>197</sup> ecclesiarum episcopi; ex saecularibus illustrissimi comes Nicolaus Zrini banus Croatiae, comes Franciscus Nadazdi, magnificus dominus Georgius Oroszy personalis suae maiestatis, et ex Societate cum reverendo patre provinciali sex alii patres. In hoc conventu, priusquam ad quaestionem tractandam descenderetur, illustrissimus Strigoniensis archiepiscopus nervose in Societatis commendationem excurrit, recensendo sociorum merita laboresque in conservatione et propagatione orthodoxae fidei, in erudienda iuventute et similia, ut proinde ab omnibus quidem regnicolis, praecipue tamen a catholicis et regni magnatibus recipiam mereatur benevolentiam; sibi certum esse quemvis praesentium dominorum pro suo in rem catholicam studio et in ipsam Societatem affectu, qua consilio, qua autoritate sua adfuturum. Quid porro maxime Societas in hoc regno Hungariae desideret, reverendum patrem provincialem in medium allaturum. Quare reverendus pater provincialis sic invitatus proposuit consultationis materiam, an videlicet expediat Societati, prout hactenus post annum 1608 fecit, in bonorum stabilium possessione habere se negative, an vero sub his comitiis tantorum patronorum fulta adminiculo, pro stabilitate in regno obtinendo humiliter supplicaret. Exposuit simul ea, quae in his circumstantiis spem faciebant Societatis stabiliendae, simulque ostendit, non facile eventurum, ut opportunius

---

<sup>197</sup> Tarnóczy Mátyás tévesen van csanádi püspökként említve, ekkor valójában már váci püspök, vö. SNK Acta Jesuitarum. 61.

et efficacius res tanti momenti tractetur et perficiatur. Itum deinde per suffragia haec in utramque partem multa sapienter producta, ultimo conclusum, causam nostram in eo statu esse, ut non possit nec debeat his comitiis silentio aut dissimulatione praeteriri<sup>198</sup>, eam tamen ante regis assumptionem coram regno et regnicolis (praesertim acatholicis) nec posse, nec debere proponi, ne ob nostram causam serenissimi Leopoldi<sup>199</sup> Augusti filii, quae maxime in his comitiis intendebatur, assumpto in successionem regis vel protraheretur, vel omnino impediretur, consequenter totum odium in nostram derivaretur Societatem. Proponi ergo et agi non posse causam nostram tutius et solidius ante coronationem, peracta prius assumptione.<sup>200</sup>

His ita conclusis imprimis reverendus pater provincialis ex eorundem magnatum consilio suam caesaream maiestatem supplici requisivit libello in haec verba:

Supplex libellus reverendi patris provincialis

Sacratissima caesarea regiaque maiestas, domine, domine clementissime! [17]

Plures quam 40 anni evoluti sunt, ex quo minima Societas Iesu, tam sub augustissimis praedecessoribus sacratissimae maiestatis vestrae, regibus apostolicis, quam sub eadem maiestate vestra in plurimis regni comitiis, tum in personis, quam in bonis hoc in regno apostolico ab adversariis suis mirum in modum innocenter exagitata est, uti nullum est dubium haec omnia palam esse sacratissimae maiestati vestrae. Et necdum malorum finis.

Postquam enim sacratissima maiestas \vestra/ in diplomate illo suo regio, quo cum principe Rakocio olim pacem sanciverat, alia inter polliceri dignata erat, etiam de patribus Societatis in primis \statim/ regni comitiis anno 1647 hic Posonii celebratis se aliquid certi statuturam; semper adversarii Societatis, tum apud sacratissimam maiestatem vestram, tum vero apud ordines<sup>201</sup> statusque catholicos huius regni, effectuationem diplomatis etiam quo ad praesens punctum acriter urserunt, urgentque num etiam. Interea homines Societatis etiam indigenas, quorum alioquin non pauci quo ad originem sanguinis et stemmatis sunt ex antiqua et praecipua nobilitate Hungarica, ob ineffectuationem, uti aiunt, dicti diplomatis regii neque quoad personas, neque

---

<sup>198</sup> A szó *praeterire* alakról egyidejűleg javítva.

<sup>199</sup> Lipót főherceg, a leendő I. Lipót magyar és cseh király, német-római császár.

<sup>200</sup> A mondat egyes szám 1. személyben van szerkesztve; vagy az eredeti feljegyzésből átvett szakasz vagy a *litterae annuae* összeállítója szól ki a szövegből.

<sup>201</sup> Utána kihúzva: *et*.

quoad bona et iura possessionaria pro legitimis regni huius membris habere et admittere volentes, maxime in partibus regni Hungariae superioribus nullum nobis ius aut aequitatem administrant, sed pro libitu vexant cum non exiguo despectu ac detrimento non modo nostro, sed et totius rei catholicae hoc in regno apostolico: uti id clarius dubio procul explicabitur in libello supplici statuum et ordinum catholicorum sacratissimae maiestati vestrae hoc supra argumento vel iam porrecto vel porrigendo. Quare, ut his et caeteris huiuscemodi incommodis et difficultatibus, quae deinceps quoque infallibiliter et multo magis emersura timeri possunt, obviam eatur, supplex ad thronum maiestatis vestrae accedo, dignetur tandem efficax quodpiam medium et quidem his adhuc durantibus comitiis afferre et iuribus suis regis inhaerendo, de minima Societate nostra, tanquam de acceptato et non inutiles inclyti cleri Hungariae membro (uti ex adiuncto synodali testimonio elucet) autoritate sua regia et apostolica pie et iuste statuere, ut instar aliorum clericorum similibus etiam gaudeat privilegiis et praesertim communi iustitia; cum ea neque praedicantibus et ministris evangelicorum quibuscunque nec externis neque ulli alteri hominum generi, quantumvis vilissimo (nobis solis exceptis) denegetur. Quam idcirco gravissimam infamiam, ut ab innocentibus et de fide catholica in hoc regno non male meritis vestra maiestas sacratissima auferre velit, aequissima petitione iterum, iterumque humillime supplico. Servet Deus optimus maximus sacratissimam maiestatem vestram cum augustissima domo nobis et toti orbi victorioso gloriosam. Vestrae maiestatis infimus capellanus, Bernhardus Geyer.

[18] Accessit sacratissimi domini nostri Alexandri septimi<sup>202</sup> ad suam maiestatem nuncii apostolici, domini Elcii<sup>203</sup> instantia, qui motu proprio, uti reverendo patri provinciali Viennae promiserat, suam maiestatem caesaream Posenii accessit, et causam Societatis impense commendavit atque sanctissimo domino nil a sua maiestate pro hoc Hungariae regno charius praestari posse, quam si patres Societatis in eodem stabiliat.

Nec defuit illustrissimi \primatis/ archiepiscopi Strigoniensis et excelsissimi palatini conatus et solers industria, convocatis enim ad suburbanum<sup>204</sup> archiepiscopi Poseniensem hortum statibus ac ordinibus catholicis eosdem ad promovendum Societatis negotium et autoritate et rationibus ita permoverunt, ut unanimi consensu \nemine refragante/ decreverint nomine statu-

---

<sup>202</sup> VII. Sándor pápa (1655–1667).

<sup>203</sup> Scipione Pannocchieschi d'Elci bécsi apostoli nuncius (1652–1658).

<sup>204</sup> Utána kihúzza: *Po*.

um et ordinum catholicorum pro causa Societatis suae maiestati supplicandum, atque multorum vota eo tendebant, ut excelsissimus palatinus cum illustrissimo regni Croatiae banno omnium nomine catholicorum ad suam maiestatem legati expedirentur; visum tamen deinde, ut peracta iam electione nihil tentetur ante coronationem regis, et alii eligantur ad suam maiestatem legati, uti electi sunt illustrissimus et reverendissimus dominus Georgius Szelepcezeni episcopus Nitriensis et aulae cancellarius, illustrissimus item et reverendissimus dominus Georgius Szeczeni episcopus Vesprimiensis, et reverendissimi domini Franciscus Somodi praepositus Sanctae Crucis de Lesz et Nicolaus Posgay praepositus Oradiensis, ecclesiae metropolitanae Strigoniensis cantor, canonicus et ablegatus; ex saecularibus vero illustrissimus dominus comes \Franciscus/ de Nadasd iudex curiae regiae, comes Nicolaus Palffy supremus comitatus Posoniensis et regalium ianitorum magister, generosus dominus Ladislaus Kereszturi vice palatinus, item ablegatus regni Croatiae,<sup>205</sup> cum ablegatis liberae regiaeque civitatis Tyrnaviensis.<sup>206</sup> Qui formato per illustrissimum Strigoniensem archiepiscopum supplici libello prius coram universo catholico statu lecto et approbato obtenta audientiae hora suam maiestatem adierunt, solide et ferventer in singularem Societatis commendationem perorante illustrissimo ac reverendissimo aulae cancellario. Placuit suae maiestati zelus et fervor status catholici, quos etiam benigne hortatus est ad fortiter et strenue promovendum Societatis negotium, promittens se facturum, quidquid possibile erit, dummodo constet, in quo autoritas et auxilium requiratur suae maiestatis. Porro supplex libellus a statu catholico suae maiestati oblatus huius erat tenoris:

Sacratissima caesarea regiaque maiestas, domine, domine clementissime!

Quam utilis et necessaria fuerit hactenus, et sit num etiam opera patrum Societatis Iesu ecclesiae Dei ac toti rei catholicae, cum alibi terrarum et gentium, tum vel maximae in hoc regno nostro apostolico clarius est, quam ut id a nobis exaggeretur aut fusius deducatur. [19] Sed et quantis tempestatibus hactenus ac iniuriis affecti sint, afficianturque etiam defacto iidem patres a contraria parte, in hoc eodem regno apostolico, apertum ac manifestum est sacratissimae maiestati vestrae et nobis omnibus patebitque ex sequentibus.

---

<sup>205</sup> Horvátország követe, valószínűleg Mallenich György.

<sup>206</sup> A diétai résztvevők listáján Nagyszombat követei: „*Stephanus Lipoldt, Joannes Kinigh vel Joannes Pyber*”.

Nam primum quidem iidem patres a Ferdinando primo<sup>207</sup> gloriae reminiscentiae innixi vel maximae suis illis ac totius regni articulis, nempe articulo 19. anni 1550 et articulo 12. anni 1548 in hoc regnum introducti sunt, ac bonis stabilibus per reges apostolicos hactenus dotati, iisque pacifice gavisi, immo specialibus etiam articulis confirmati anno 1587 \a/ Rudolpho II ad articulum 44. in conclusione regia, usque ad tempora revolutionis Boczkaianae. In quibus turbarum auctores postularunt quidem, ut patres in regno stabilia bona habere non possint; verum regia maiestas institit iuribus suis, nec annuit ex parte sua adversariorum petitioni, uti apparet ex articulo 8. pacificationis Viennensis, de quo cum tractaretur in anno 1608. diaeta generali articulus ad 8. ante coronationem, praedictus articulus in vigore relictus est: nempe ut sua maiestas insisteret adhuc iuribus suis, licet status et ordines tunc maiore ex parte acatholici, eos bonis stabilibus privandos censerent. Insistens nihilominus praecitatae suae resolutioni iuribusque suis regia maiestas non intermisit pro temporum occasione bonis stabilibus, desertisque beneficiis Societatem donare, ut eorum subsidio sustentari munereque suo et vocatione fungi possent; donec iterato in turbis Rakocianis diplomate de pacificatione superinde edito, ut aliquid certi de personali eorum absentia ex regno in proxima diaeta concluderetur, quae fuit anno 1647. In qua moverunt quidem hanc quaestionem contrarii, verum cum vidissent unanimem pro eis catholicorum zelum et constantiam, qui uno corde et ore – nemine excepto – se declaraverunt malle mori, quam patres Iesuitarum<sup>208</sup> personalem ex regno exclusionem admittere; non urserunt ulterius negotium Iesuitarum.

Nunc demum in praesenti diaeta anno 1655 inter compilatores moverunt quaestionem, eamque acriter disputarunt, debere patres Iesuitas bonis stabilibus privari; sed resistente pietate et zelo nostrorum obtinere nihil potuerunt, mansitque in eodem statu negotium. Donec elapso aliquo tempore iterum velle se supplicem libellum porrigere maiestati vestrae in negotio patrum Iesuitarum asserebant cupiebantque eundem libellum vel una cum gravaminibus regni maiestati vestrae porrigi, vel saltem a statibus omnibus recommendari. Quod cum obtinere nec a regnicolis neque a praelatis et baronibus valuissent; intelligimus maiestati vestrae evangelicorum nomine ad partem supplicem libellum porrigendum aut iam porrectum esse, in quo peteretur a maies-

---

<sup>207</sup> I. Ferdinánd magyar és cseh király (1526–1564), német-római császár (1558–1564).

<sup>208</sup> Következétesen így, mivel az esetek szinte mindegyikében a szó elejét (Jézus nevét) nagybetűkkel írják a szövegben: *IESVítarum*.

tate vestra, ut saepe dicti patres Iesuvitae bonis in regno \stabilibus/privarentur; videlicet ut quod aperto Marte obtinere non potuerunt, id per indirectum assequerentur<sup>209</sup>; amoti<o>nem videlicet ex regno patrum Iesuvitarum, ad quam non alio<sup>210</sup> opus est, quam ut subtrahantur ipsis vivendi seque sustentandi media. [20]

Quam quidem eorum postulationem a maiestate vestra nequaquam obtenturos esse nihil dubitamus. Inhaerentem quippe maiestatem vestram vestigiis laudatissimorum suorum parentum et gloriosae reminiscendae praedecessorum regum Hungariae.

At hinc posset fortassis non nemo cogitare sufficere patribus Iesuvitis in possessione bonorum suorum existentibus, si illinc non amoveantur, aut bonis suis non priventur: verum quia ulterius progreditur alterius partis conatus et studium, novo artificio et via indirecta conantur Societatem bonis suis temporalibus exuere; quando videlicet in plerisque superioris Ungariae comitatibus nullam ipsis iuris administrationem concedere volunt, sed ita statuunt, ut contra eos quidem omnibus liceat litigare eosque in bonis suis impetere, convincere, damnificare: ipsos vero, ut aliquem iure convenient, suasque iniurias via iustitiae prosequi possint, nullo modo volunt admittere, atque hoc pacto eosdem<sup>211</sup> patres quovis vili hominum genere, ad quorum instantiam iustitia in regno administratur, deteriores reddere intendunt. Unde quis non videat hac ratione ipsos in bonis suis subsistere et permanere non posse, vexatos, afflictos, tribulatos a quibusvis et cuiusvis ordinis impetitoribus.

Cum itaque id cum summo animi dolore videant catholici, neque ulterius aliqua ratione tolerare possint, coguntur maiestatem vestram eiusque benignum auxilium implorare: supplicantes demissime, ne patiatulterius maiestas vestra hoc modo Societatem in regno vexari, vel etiam bonis suis omnino privari, sed concedat et annuat publicum fieri regni statutum, ut patribus Iesuvitis ratione bonorum suorum ad instar aliorum ecclesiasticorum et religiosorum iustitia ubique administretur, praesertim cum omnibus aliis religiosis, im<m>o et acatholicorum praedicantibus undecunque adsitis, ex Anglia, Hollandia, Dania, Suecia, Imperio, liberum sit ac licitum in hoc regno Hungariae parochias acquirere, iuraque stabilia tenere et comparare. Itaque cum inferioris vel deterioris conditionis nostri sacerdotes et in particulari Iesuvitae es-

---

<sup>209</sup> A szó 're' szótagja a sor fölött egyidejűleg beszúrva.

<sup>210</sup> Az utolsó betű kikaparással átjavított.

<sup>211</sup> Utána kihúzva: *eosdem*.

se non possint sine maximo preiudicio despectuque et iniuria nostra et status nostri ecclesiastici, supplicamus iterum, denuo ac instantissimae maiestati vestrae, dignetur nobis ipsique Societati quam optime prospicere velle, ut et in regno isto apostolico libere agere, bonaque possidere valeant, neque ab altera parte indirectis talibus et excogitatis modis vexentur et turbentur. Deus maiestatem vestram sacratissimam conservet in annos plurimos felicem et gloriosam.

Eiusdem maiestatis vestrae sacratissimae humillimi servi, status et ordines regni Hungariae catholici. [21]

Non latuit acatholicos statuum et ordinum catholicorum pro Societate labor et sollicitudo, ideoque cum subolfecissent post coronationem regis, causam Societatis assumendam ad ipsam coronationem procedere detrectabant, priusquam articuli his comitiis constituti publice praelegerentur et subscriberentur. Quo facto omnis est praecisa occasio de nobis et bonis nostris coram toto regno palam et publice agendi, cum non exiguo piissimi caesaris, illustrissimi nuncii apostolici et caeterorum Societatis nostrae ac rei catholicae hoc in regno amantiorum gloriamque Dei magis zelantium sensu et dolore.

Neque tamen sua caesarea maiestas intermisit in intimo consilio hoc negotium ulterius tractare, ubi potentissime pro Societate perorarunt excelsissimus princeps ab Aursperg,<sup>212</sup> et excelsissimus regni Hungariae palatinus. Quorum argumentis et zelo permotus caesar archiepiscopo Strigoniensi et palatino: „Vocate – inquit – adhuc semel ad vos patrem provincialem, et videte, utrum adhuc possitis invenire aliquod medium patres iuvandi.” Adfuit vocatus reverendus pater provincialis adscitis duobus aliis e Societate, atque post longiorem disquisitionem conclusum, suggerendum suae maiestati, ut singulariter excelsissimo palatino demandet, tanquam ordinario regni iudici, ne per ullos iudices inferiores ius et iustitia Societati negetur, idque etiam cum evocatione, si opus sit, ad tabulam regiam suae maiestatis. Probavit sacratissimus caesar hoc inventum, unde primum ad supplicem reverendi patris provincialis libellum tale dedit responsum:

Responsio sacrae caesareae regiaeque maiestatis ad libellum supplicem reverendi patris provincialis

Sacratissimae caesareae regiaeque maiestatis domini, domini nostri clementissimi nomine reverendo ac religioso patri provinciali Societatis Iesu significandum. Suam maiestatem benigne accepisse libellum supplicem statuum omnium catholicorum sibi in praesenti di-

---

<sup>212</sup> Johann Weikhardt von Auersperg, IV. Ferdinánd egykori főudvarmestere, titkos tanácsos.



aeta exhibitum, in quo expositis diversis iniuriis, quibus praedicta Societas in hoc regno ab acatholicis premeretur et praesertim in quibusdam comitatibus superioris Hungariae iustitia ipsis<sup>213</sup> non administraretur, nec iuris processus ad instantiam ipsorum contra se in bonis ac subditis suis laedentes admitteretur non sine magno praeiudicio Societatis et status ecclesiastici, cuius et ipsi membra existunt, cum tamen cuilibet etiam vilis conditionis homini iustitia in hoc regno administrari solet atque debeat. Ad quam humilem statuum catholicorum instantiam inclinata quidem fuerat sua maiestas, imo et desiderabat in praesenti diaeta regni articulum statui, patresque Societatis suis libertatibus et bonis confirmari, atque a talibus iniuriis vindicari: nihilominus cum sua maiestas plurimis aliis diaetalibus rebus obruta ac repente se destitutam tempore ad hoc idoneo animadvertisset, suam piam intentionem exequi hac vice non potuit, datura operam, ut in comitiis proxime Deo bene propitio celebrandis Societas in hoc regno publicis regni decretis [22] confirmetur et stabiliatur. Interim vero omnia media opportuna adhibitura est sua maiestas, ut indemnitati Societatis consulatur, mandatisque suis ad comitatus iudicesque comitatum dandis eos urgere non praetermittet, quatenus iustitia ipsis ad instar aliorum ecclesiasticorum administraretur, etiam cum evocationibus iudicum ad tabulam suam regiam aliisque modis opportunis suaque caesarea regiaeque gratia semper et ubique, tum vel maxime in hoc regno supra dictam Societatem favore protegere et conservare clementissime intendet.

Per sacram caesaream regiamque maiestatem Posonii, die 28. Iunii 1655.

Andreas Ruttkay secretarius.

Atque quod in datis a reverendum patrem provincialem sua maiestas benigne promisit, datum est executioni et directum ad excelsissimum regni palatinum protectionale decretum in haec verba:

Ferdinandus tertius Dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae Sclavoniaeque etc. rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniole, marchio Moraviae, comes Habsburgi Tyrolis et Goritiae etc. Fideli nostro, nobis sincero, dilecto, spectabili ac magnifico comiti Francisco Veseleny de Hadad, perpetuo in Murany, regni nostri Hungariae palatino, iudici Cumanorum, per Ungariam locumtenenti, camerario et consiliario nostro intimo salutem et gratiam.

---

<sup>213</sup> Utána kihúzza: *ipsis*.

Cum intelligamus in nonnullis huius regni nostri Ungariae comitatibus praeter et contra leges patrias et contra ius nostrum regium, cui quemadmodum antecessores nostri gloriosae reminiscendae reges apostolici, ita et nos protectione patrum Societatis Iesu eorumque bonis hoc in regno nostro apostolico inhaesimus hactenus et defacto inhaeremus, iisdem patribus per nonnullos iudices praesertim in certis quibusdam comitatibus iustitiam non administrari, fidelitati vestrae harum vigore serio et efficaciter committendum et mandandum duximus, et eorundem patrum hac in parte causam non secus ac quorumcunque aliorum huiusce regni nostri ecclesiasticorum et religiosorum iuxta ius nostrum regium, necnon iuxta potestatem et auctoritatem vestram palatinalem, iuxtaque communia et ordinaria eiusdem regni nostri iura et statuta protegere, promovere, defendere, ac administrari faciatis, idque etiam cum evocationibus iudicum tergiversantium ad tabulam nostram regiam aliisque viis et modis opportunis, quibus et quando opus fuerit, facturi in hoc benignam et clementem voluntatem nostram. Praesentibus perlectis exhibenti restituti. Datum in civitate nostra Viennae Austriae, die decima sexta mensis Iulii, anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo quinto, regnorum nostrorum Romani decimo nono, Hungariae et reliquorum trigesimo, Bohemiae vero anno vigesimo octavo. Ferdinandus manu propria.

[23] Speramus vigore huius decreti stabilitati Societatis in regno consulendum, vel enim ius et iustitia nobis administrabitur, et tunc pro legitimis actoribus consequenter regni membra agnoscemur, vel per inferiores iudices ius et aequum nobis negabitur, et tunc evocatione facta ad tabulam regiam, quod in ea pro Societate decerneretur, aequae ac articulus solidum et constans erit, cum non soleat regnum sententiam in tabula suae maiestatis latam emendare.

Durantibus comitiis principes duo viri, archiepiscopus Strigoniensis primas, necnon palatinus sive prorex Ungariae litteras ad patres congregatos, qui tum Vienna sua aequae comitia ex more Societatis celebrabant, plenas humanitatis ac benevolentiae dederunt, quae in memoriae monumentum<sup>214</sup> in archivio provinciae repositae sunt. Iisdem comitiis editus est in lucem ac inter Hungariae proceres distributus Constantinus Magnus Romano-Catholicus cum primis Ungariae regibus catholicis.<sup>215</sup> Eoque satisfactum multorum desiderio acatholicorum, qui dogmata fidei et Ecclesiae Romanae, ex primis 4 aut 5 saeculis Christianis sibi demonstrari expetierant. Porrectus fuerat a

---

<sup>214</sup> Így *monumentum* alak helyett.

<sup>215</sup> Vö. 103. jegyz.

praedicantibus in Ungaria nomine Cesepregiensis oppidi<sup>216</sup> regni comitiis supplex libellus restituendi cuiuspiam templi et ministris sectariis eo reducendis: huic praesens conventui illustrissimus dominus comes de Naddasd, cui res suspecta fuerat, mittit ad subditorum suorum mentem explorandam, qui convocati ad propositam respondent quaestionem, nullius se petitionis conscios, id unum agere et velle, ut posthac catholico ritu vivere liceat: proinde veram expediunt subscriptis seniorum nominibus legationem, qua Romanae fidei libertatem et confirmationem suppliciter exorent, posthac praedicantium consortia non solum evitaturi, sed, si quo casu eos reduci contigerit, ut mastigias excepturi. Sic collaudata subditorum<sup>217</sup> fide et constantia, mendatium figmenta ministrorum patuerunt.

## 2.

### Acta in comitiis 1659

*Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest), Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, E 152, Acta Jesuitica, Reg. Collegium Posoniense. Fasc. 12. Nr. 59. fol. 132r–137v. — Fogalmazvány, egykorúnak látszó javításokkal. A fol. 137v. alján a régi jelzet áthúzva: Lad. M. No. 69. sig. Coll. Poson., fölötte egykorúan: No. 9.*

[132r] Acta in comitiis 1659. In causa Societatis stabiliendae in Ungaria

Postquam caesarea regiaque maiestas<sup>218</sup> generalia regni comitia ad ultimum Iulii Posonium indixisset, cura fuit reverendo patri provinciali,<sup>219</sup> ut in tempore providerentur, quae conducere possent causae Societatis in eo conventu regnicolarum promovendae. Habito<sup>220</sup> itaque Viennae ea super re consilio visum fuit patribus in iis circumstantiis Societatem in hoc regno versari, ut praetermitti non debeant, quae prioribus comitiis anni 1655 inchoata et ad haec comitia dilata fuerunt. Cum ergo felicitis recordationis Ferdinandus III. per speciale<sup>221</sup> decretum ad reverendum patrem provincialem<sup>222</sup> eodem<sup>223</sup> anno 1655 ad humilem statuum catholicorum instantiam promiserit se daturum operam, ut in comitiis proxime Deo bene propitio celebrandis Societas in

---

<sup>216</sup> Csepreg mezőváros (Sopron m.)

<sup>217</sup> A szövegben tévesen: *subdidorum*.

<sup>218</sup> I. Lipót.

<sup>219</sup> Johann Berthold jezsuita, osztrák tartományfőnök (1658–1661).

<sup>220</sup> Utána kihúzva: *que*.

<sup>221</sup> A sor mellett a margón: *No. 1. 2. 3.*

<sup>222</sup> Bernhard Geyer jezsuita, osztrák tartományfőnök (1655–1657).

<sup>223</sup> Az első betű egy paca miatt nem látszik.

hoc regno publicis regni decretis confirmetur et stabiliatur, unanimi consensu iudicatum est requirendam modernam suam caesaream maiestatem per supplicem libellum. Quod et factum nomine reverendi patris<sup>224</sup> provincialis sub initium Augusti.<sup>225</sup> Consulti etiam primarii [132v] e regno, archiepiscopi scilicet Strigoniensis<sup>226</sup> et Colocensis<sup>227</sup> et palatinus,<sup>228</sup> iudicarunt<sup>229</sup> tempus esse, si unquam occasione imminentis diaetae, diu agitatum a gloriosae reminiscentiae Ferdinando II. et Ferdinando III. multumque desideratum salutare hoc intentum suum sortiri posse effectum, et cum disquirerent, an propositi- onibus suae maiestatis regno exhibendis inseri et quo loco quave forma verborum, visum est iisdem animum suae maiestatis explicatum multum auxilii ad assequendum intentionem allaturam, de eo tamen prius cum aliis quoque confidentioribus conferendum esse ex mandato suae maiestatis et animas ad promovendum institutum disponendas. Quam dictorum proce- rum suamque sententiam archiepiscopus Strigoniensis<sup>230</sup> Georgius Lippay de Zombor scriptis ad suam maiestatem litteris exposuit. Cui sua maiestas pro- pria manu in haec verba respondit:

Chare archiepiscope! Ex literis vestris 9 huius ad me datis vestrum zelum in promovendo negotio Societatis Iesu perlibenter intellexi, qui mihi summo placet, et ideo etiam hoc memoriale patrum vobis transmittito, ut illud ad meum adventum Posonii in conferentia [133r] super propositionibus facienda referre possitis. De reliquo vobis caesaream meam gratiam et omne bonum offerens. Viennae, 11. Aug. 1659.

Post ingressum suae maiestatis Posonium, agitata haec eadem causa tum privatim apud archiepiscopum coram primariis, quorum aliqui se contrarios ostenderunt, tum in pleno Ungarorum consilio, ubi plerique ad votum unius alteriusve censuerunt causam Societatis non debere inseri propositionibus suae maiestatis. Res delata ad suam maiestatem, ubi rem \serenissimus Leopoldus senior,/ cum archiepiscopi Strigoniensis et Colocensis, tum excellentissimus princeps ab Aursperg ita promoverunt, ut sua maiestas concluderit non obstante consiliariorum aliquorum \praesentium/ contraria

---

<sup>224</sup> A mondat elejétől idáig e szövegrész az egykorúan kihúzott *De qua se consulti primarum* alá van beszúrva.

<sup>225</sup> A sor mellett a margón: *No. 4.*

<sup>226</sup> Lippay György esztergomi érsek (1642–1666).

<sup>227</sup> Szelepcény György kancellár (1644–1666), kalocsai érsek (1657–1666).

<sup>228</sup> Wesselényi Ferenc nádor (1655–1667).

<sup>229</sup> A szó az egykorúan kihúzott *concluserunt* fölé van beszúrva.

<sup>230</sup> A sor mellett a margón: *No. 5.*

opinionem, non<sup>231</sup> obstante item Ungarico consilio inserendam esse propositionibus suae maiestatis causam Societatis. Neque in consilio intimo res sic conclusa fuisset, si non per confessarium suae maiestatis,<sup>232</sup> tum sua maiestas, tum intimi consiliarii non Ungari post Ungarorum consiliariorum conclusionem informati fuissent. Quare 21 Augusti<sup>233</sup> sua caesarea maiestas curavit regno suas propositiones exhiberi, in quarum septima ante medium his terminis res Societatis tangebatur: „Ut omnibus denique in regno sine affectu, metu, munere aut passione iustitia administretur, prout etiam patribus Iesuitis, quibus in nonnullis comitatibus ratione bonorum suorum iustitiae administratio denegatur, impense desiderat sua maiestas.” Lectae publicae de more propositiones, neque ullus se opposuit, quod tamen contraria opinionis sectatores maxime iactitarunt futurum.<sup>234</sup> Transiit totus Augustus et September, neque publice quidquam de Societate actum. Salutati plerique non magnates solum et praef[133v]lati, sed et comitatenses et ablegati praecipui, qui suam operam liberaliter obtulerunt asserentes exiguum esse, quod sua maiestas desiderat, cum in hoc regno Turcis et Zingaris iustitia non denegetur.

Circa initium Octobris sollicitus archiepiscopus Strigoniensis de Societate coepit animos praecipuorum tentare et disponere. Egit cum iudice curiae,<sup>235</sup> qui quem erga hanc causam gereret animum, licet abunde declaraverit in consilio tum Ungarico tum intimo, tamen hac occasione ostendit clare se causam huc non favere.<sup>236</sup> „Non sunt – inquit – secuti meum consilium; viderint patres, quomodo promovebunt suum negotium.” Eodem tempore banus Croatiae<sup>237</sup> per comitem Porcia<sup>238</sup> dispositus. Palatinus suggestit, ut<sup>239</sup> in consilio, quod sua maiestas indixerat in 4 Octobris, moveretur a sua maiestate quaestio, in quo statu sint ea, quae de Societate sunt suae maiestatis propositionibus inserta. Res opportune fuit proposita. Varietas fuit sententiarum. Iudex praesertim curiae censebat nullam in condendo articulo debere fieri mentionem Societatis, sed solum statui, ut omnibus ecclesiasticis iustitia administretur, aut summum omnibus ecclesiasticis et religiosis in

---

<sup>231</sup> A szó az egykorúan kihúzott *con* fölé van beszúrva.

<sup>232</sup> Philipp Miller jezsuita, császári gyóntató (1654–1676).

<sup>233</sup> Az időpont diétai naplók alapján helyesbítendő aug. 22-re, vö. 116. jegyz.

<sup>234</sup> E két szó az egykorúan kihúzott *imuerunt* fölé van beszúrva.

<sup>235</sup> Nádasdy Ferenc országbíró (1655–1670).

<sup>236</sup> A négy szó az egykorúan olvashatatlanul kisatírozott szavak fölé van beszúrva.

<sup>237</sup> Zrínyi Miklós horvát–szlavón bán (1648–1664).

<sup>238</sup> Johann Ferdinand von Porcia (Portia, Porzia) gróf, majd herceg, I. Lipót főudvarmestere, a Titkos Tanács elnöke (1658–1665).

<sup>239</sup> Utána kihúzva: *per suam maiestatem*.

regno existentibus. Banus Croatiae excellenter in<sup>240</sup> favorem Societatis locutus. Conclusum, ut expresse fiat mentio Societatis, et si quid difficultatis ratione haereditarum moveatur, determinetur, quid ingressuris religionem ex haereditatibus debeatur.

[134r] Altero die convenerunt Catholici in Domo Viridi. Actum primo de aliis negotiis, tandem rem urgente archiepiscopo causa Societatis coepta ventilari. Tabula suae maiestatis sat languide se gessit. Multa dicta a variis. Inductae aliquae similitudines, quibus videbatur non leviter tangi Societas. A iudice curiae proiectum Ungarico idiomate datum, quod Latine sic sonat:

„Si cuiuspiam magnatis aut nobilis filius Societatem ingrediatur, quaeritur an in eius praedictum possit Societas nomine communitatis concludere aliquid de personae illius particularis haereditate! Siquidem non Societas seu ordo ipsi, verum particularis illa persona est dominus suae haereditatis. Et si concludat aliquid Societas, tenetur stare privata illa persona \quam haereditas concernit/ tali transactioni.” Qua occasione varii circa haereditates discursus formabantur, archiepiscopo Strigoniensi semper repetente, chartam, calamum, atramentum adesse, scriberent, qualem vellent legem de haereditatibus, modo Societas in regno stabiliatur. Tandem post longam disquisitionem in haec<sup>241</sup> convenerunt: Neminem non solum catholicum sed nec honestum censi debere, qui non velit Societatem in regno stabilitam, ideoque ratione bonorum, quae defacto possidet Societas, iustitiam illi administrandam. Per hoc defacto volebant exclusam Societatem et ab haereditatibus et ab acquisitione aliorum bonorum stabilire ecclesiasticorum aut secularium etiam titulo redimibili, adeoque si alia bona acquireret Societas, ius actoratus illi in talibus bonis non competiturum. [134v]

In hoc eodem<sup>242</sup> conventu variae formulae cudebantur, sub quibus articulis regni causa haec possit inseri et mentio fieri Societatis.<sup>243</sup> Qui expressam mentionem Societatis nolebant fieri, hanc formam proponebant: „Ratione bonorum ecclesiasticorum ac iurium possessionariorum, quae prae manibus quarumcunque ecclesiasticarum personarum ac religiosorum in regno degentium existunt, aequalis iustitia administretur per omnes regni comitatus.<sup>244</sup> Aliam suggestit palatinus hoc<sup>245</sup> tenore: „Ratione bonorum ecclesiasticorum ac iurium possessionariorum, quae prae manibus patrum Iesuitarum

---

<sup>240</sup> A szó az egykorúan kihúzott *per* fölé van besúrvva.

<sup>241</sup> Utána kihúzott, olvashatatlan szó.

<sup>242</sup> E két szó az egykorúan kihúzott *Dissoluto hoc* fölé van besúrvva.

<sup>243</sup> Utána kihúzva: *Aliqui*.

<sup>244</sup> A sor mellett a margón: *No. 6*.

<sup>245</sup> Előtte kihúzva: *sub his*.

defacto existunt, iustitia ipsis administretur per omnes regni comitatus, donec de iisdem patribus certi aliquid statuatur.” Verum neutra placuit illis, qui solide causam Societatis promovere satagebant. Dissolute hoc conventu multum laboravit illustrissimus archiepiscopus Strigoniensis, ut palatinum et iudicem curiae induceret<sup>246</sup> ad talem formam futuri de Societate articuli concipiendam, per quam id, quod omnes catholici palam sunt contestati se desiderare Societas in hoc regno stabiliatur, adeoque saltem indirecte articuli pacificationis Viennensis et comitiorum anni 1608 derogetur. Atque post multa ultro citroque dicta placuit formula, quam iudex curiae propria manu in chartulam coniecit in haec verba: „In bonis Ecclesiasticis et iuribus possessionariis quae prae manibus patrum Iesuitarum defacto existunt, iustitia ipsis ad instar aliorum ecclesiasticorum ubique administretur.” [135r] Verum digressis ab invicem, iudex curiae coepit singula \formulae a se conceptae/ verba accuratius secum ruminare, et quia hi: „ad instar aliorum ecclesiasticorum” nimis multum videbatur sonare, ideo aliam per noctem cudit et mane summe per suum secretarium \archiepiscopo/ submitit, significans molestam eam sibi noctem fuisse, et paene insomnem \se/ transegisse. Porro<sup>247</sup> his verbis causam Societatis articulis inseri voluit: „Patribus Iesuitis in bonis illis tam ecclesiasticis quam saecularibus, quae defacto possident, ius et iustitia administretur ratione violentiarum exinde emergentium.” Varia post haec privatim disputata, metuentibus nonnullis ne si ius actoratus acquirat Societas, in regno teneantur multa pendere et tradere Societati. Interea cum archiepiscopus, tum apostolicus nuntius<sup>248</sup> im<m>o et legati Regis Catholici et Venetorum<sup>249</sup> multum laborarunt, ut iudicem curiae et alios in favorem Societatis disponerent. Interea<sup>250</sup> regnicolae assumpserunt ventilandas suae maiestatis propositiones, atque dum ad punctum de Societate ventum fuisset, magnates catholici tandem consenserunt, ut<sup>251</sup> articulus condatur de administranda absolute iustitia Societati ratione bonorum, quae defacto possidet \et consenserunt in hanc formam: „rationes bonorum ecclesiasticorum et iurium possessionariorum ac pignoratitiorum, quae prae manibus patrum Iesuitarum defacto existunt, causarumque exinde emergentium iustitia ipsis ubique administretur.”/ Statibus inferioribus res proposita. Ubi eti-

---

<sup>246</sup> A szó az egykorúan kihúzott *disponeret* fölé van beszúrva.

<sup>247</sup> Utána két kihúzott, olvashatatlan szó.

<sup>248</sup> Carlo Carafa (1611–1680) aversai püspök (1644–1665), bécsi apostoli nuncius (1658–1664).

<sup>249</sup> A Velencei Köztársaság követe: Alvise Molin (1658–1661), Spanyolország követe: Marqués de la Fuente, Gaspar de Teves y Tello de Guzmán (1656–1661).

<sup>250</sup> Utána kihúzva: *pos.*

<sup>251</sup> Utána kihúzva: *de.*

am omnes catholici consenserunt, unico ablegato Palffianae viduae<sup>252</sup> se opponente nomine<sup>253</sup> suae principalis, in quantum talis articulus praeiudicaret nobilitati suae praerogativae. Haeretici etiam<sup>254</sup> omnes se opposuerunt. Actum deinde \apud magnates/ an haeticis non consentientibus articulis causa Societatis inserenda! – aliqui volebant solum privatim a comitatibus accipiendam assecurationem de administranda Societati iustitia, atque hoc iudicis curiae esse intentum fassus est regni palatinus. [135v] Visum est plerique agendum cum haeticis praesertim Rakoczy ablegatis.<sup>255</sup> Actum, sed frustra, quod enim fervore rem Societatis promovere satagentes operabantur, alii et quidem catholici destruebant. Inde cum secunda<sup>256</sup> vice res apud regnicolas reassumpta fuisset,<sup>257</sup> ex catholicis \tres quatuorve/ reperti sunt, qui publice in consensu regnicolarum suum in articulum condendum consensum negarent.<sup>258</sup> Dum ita fluctuaret haec causa, caesarea regiaque maiestas omnia quaerebat media, quibus suam intentionem pro bono catholicae religionis posset obtinere. Iussit ergo convocari ad consilium primarios ex magnatibus Ungaris.<sup>259</sup> Banus, cum ob aegritudinem non posset comparere, scripto ad archiepiscopum Strigoniensem dato suam mentem declaravit, atque \opportune/ praesentatum est illud<sup>260</sup> scriptum,<sup>261</sup> cum ad aulam suae maiestatis dicti magnates convenissent. Quod cum sine conspiciis archiepiscopus legere non posset, porrexit ad legendum iudici curiae, in quo \tangebatur/<sup>262</sup> \illos, quos intellex<e>rat suam/ contra Societatem vehementiam,<sup>263</sup> augere ex eo, quasi etiam Banus ipse ex eorum esset numero. Et quia verebatur, ne absentia a consilio indicto ab iisdem in malam partem trahatur, scripto falsum \esse/ de se sparsum rumorem voluit declarare. Non defuisse aliquos, quos

---

<sup>252</sup> Özvegy Pálffy Pálné követe, Zsigray Zsigmond.

<sup>253</sup> E három szó az egykorúan kihúzott *proponente quorum* fölé van beszúrva.

<sup>254</sup> A szó az egykorúan kihúzott *contra* fölé van beszúrva.

<sup>255</sup> II. Rákóczi György erdélyi fejedelem követeire I. *Tusor Péter*: „Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak...” Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665). Bp., 2015. (Bibliotheca historiae ecclesasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae ser. II. Collectanea studiorum et textuum I/1.) 358. (363. sz.).

<sup>256</sup> A szó az egykorúan kihúzott *prima* fölé van beszúrva.

<sup>257</sup> Utána egykorúan olvashatatlanul kihúzott szó.

<sup>258</sup> Utána kihúzva: *Aliqui*.

<sup>259</sup> A sor mellett a margón: *No. 7.*, egykorú javítás 6-ról.

<sup>260</sup> A szó az egykorúan kihúzott *eius* fölé van beszúrva.

<sup>261</sup> Utána kihúzva: *red*.

<sup>262</sup> E szó folytatólagosan a sor szélére írva, az utána következő egész sornyi szöveg kihúzva, amelyből csak a *tangebatur eos, quos suam* szavak olvashatók.

<sup>263</sup> Utána kihúzva: *vol*.



potentibus argumentis in suas partes cum conati sunt trahere, nec pertraxisse. Ideoque rogare, ut archiepiscopus, si sit necessarium, etiam coram sua maiestate suam exponat sententiam. In consilio deinde multa in medium prolata. Princeps ab Aursperg illud edixit: „Quod si nihil aliud in his comitiis sua maiestas obtinisset<sup>264</sup> quam Societatis in regno stabilitatem, utiliter indicta esse comitia.” Caesar auditis [136r] omnibus conclusit omnino ea formula verborum in quam catholici convenerant articulum esse condendum. Interea conventicula fiebant ab iis, qui Societati ex catholicis minus favebant, animi sollicitabantur diu noctuque, dum convenissent magnates et regnicolae, plures animam ab articulo condendo alieniorem ostenderunt, et cum apud magnates quaestio mote fuisset, an per talem articulum ius incolatus Societas acquisitura esset! – archiepiscopo Strigoniensi rem asserente atque<sup>265</sup> in eo hactenus ab omnibus, qui rem sincere promotam cupiebant, laboratum.<sup>266</sup> \Et etiam cum paucorum Societati faventium vota inclinarent, ut articulus in favorem Societatis conderetur, interposuit nonnemo nobis in hac causa contrarius: „Videte domini, quod agatis, hodie incipit ruina libertatum nostrarum in hoc regno. Nam hac ratione Germani contra libertates nostras poterunt omnis concludere. Inducunt enim ex singulis statibus aliquos in suam sententiam; quibus si rex accedat, articulus etiam nobis nolentibus condi poterit evertens ius nostrum.” Subiunxit alter eiusdem animi et affectus erga nos: „Maledicta dies et hora, qua propositionibus suae maiestatis est insertum negotium Societatis.”/ – quae dicta quo vergerent, postea patuit. Evocati eo die fuerunt ex Domo Viridi ad suam maiestatem cancellarius, iudex curiae, Adamus Forgach, Nicolaus Palffi, quibus impense sua maiestas commendabat negotium Societatis, atque ut alios etiam, qui sunt alieniores ad cooperandum, intentioni suae maiestatis perducere conarentur. Reduces ad locum conventus magnatum<sup>267</sup> iterum cum reliquis de eodem negotio tractarunt et unus eorum, \comes Adamus Forgach/ publice id, quod sua maiestas ipsis commendavit, \agere aggressus, sed magis irrisoris modo quam serio, nam/ versus id archiepiscopum Strigoniensem eum pro favore in causam Societatis verbis quibusdam videbatur disponere,<sup>268</sup> cum ipse, ut ex toto serio huius actionis patet, solus fuerit apud omnes eius causae pro-

---

<sup>264</sup> A szó az egykorúan kihúzott *effecisset* fölé van beszúrva.

<sup>265</sup> Utána kihúzva: *id.*

<sup>266</sup> Öt sornyi szöveg kihúzva, amely a beszúrt szövegnél rövidebb: *Tum iterum varii inter ipsos magnates discursus. Repertus est unus ex magnatibus catholicis, qui publico diceret: „Hodie incipere ruina libertatum regni”; alius: „Maledicte dies, qua propositionibus suae maiestatis inserta est causa Societatis”.*

<sup>267</sup> Utána kihúzva: *nihil melius.*

<sup>268</sup> Utána kihúzva: *alio.*

motor.<sup>269</sup> [136v] Dissolutus ille fuit conventus, neque parum nonnullos suspiciosos tanta suae maiestatis pro Societate sollicitudo angeba{n}t. Palam iactabant libertatem sententiarum impediri per hanc suae maiestatis iteratam causae huius commendationem. Quare complures magnatum uno, ut palam constabat, auctore ad palatinum convenerunt 28 Novembris, et per illum certa puncta voluerunt praesentari<sup>270</sup> comiti Porcia, exponenda uberius suae maiestati et simul formam protestationis quam facturi erant magnates, si articuli ille conderetur. Palatinus acquievit eorum petitioni atque inconsulto archiepiscopo ivit ad comitem Porcia. Utrumque scripto exhibuit. Summa punctorum illorum erat, quoad contra consiliariorum Ungarorum sententiam propositionibus suae maiestatis sit inserta causa Societatis, quod libertas loquendi ipsis adimatur, cum advertant offendi suam maiestatem, si quis id, quod sentit, in hac causa proferat, quod aliquid aliud videatur latere sub hac suae maiestatis propositione, quod hac forma servata quidvis aliud sua maiestas possit concludere.<sup>271</sup> Verendum esse ne arma solvant hanc quaestionem<sup>272</sup>/, sicut, quia sine<sup>273</sup> regnicolarum consensu articulus aliquis fuit insertus, anno 1604<sup>274</sup> tumultus Bochaianus ortum habuit: ita etiam hac vice verendum ne, si repugnantibus regnicolis ille articulus inseratur, gladius dirimet.

Lectis comes Porcia tam gravibus punctis, communicavit ea confessario suae maiestatis et cum eo contulit [137r] eumque intellexisset<sup>275</sup> adesse aliquem patrem, qui sub comitis his autoritate reverendi patris provincialis operatur, cum voluit in diem sequentem cum socio adesse. Quare sequente die comparent illi patres apud comitem Porcia, qui cum dolore exposuit seriem rei. Supervenit archiepiscopus Strigoniensis, advenerunt et alii domini, qui videbantur in hac actione capita. Per plures horas acriter ventilatum hoc negotium absente caesare, qui devotionis causa concesserat ad Beatam Virginem in Thal (erat sabbatum ante dominicam adventus 1<sup>a</sup> et vigilia Sancti Andreae). Archiepiscopus impugnatus nervose et modeste omnia dissolvit, sed malum ex cordibus eorum non sustulit. Tandem post longam altercationem volebant habere reversales a Societate de haereditatibus ac aliis punctis in protestationis forma expressis, atque cancellarium Austriae comitem a

---

<sup>269</sup> Az oldal alján két-három olvashatatlanul kisatírozott szó.

<sup>270</sup> A sor mellett a margón: No. 8. 9.

<sup>271</sup> Utána kihúzott szó vagy szókezdet.

<sup>272</sup> A betoldás a margón más kéztől való.

<sup>273</sup> A szó az egykorúan kihúzott *contra* fölé van beszúrva.

<sup>274</sup> Az évszám az egykorúan kihúzott 1606 fölé van beszúrva, utána kihúzva: *etiam et tunc*.

<sup>275</sup> Magyaros szerkesztésű tagmondat: *eumque intellexisset*: 'és azt tudta meg'.

Zinzendorff<sup>276</sup> ad duos patres in vestibulo exitum rei praestolantes expediturunt. Qui postulato eorum intellecto, id, quod erat, clare edixerunt, id scilicet, eorum superare potestatem et forte etiam ipsius generalis. Archiepiscopus interea ex consilio exivit et patres secum abstulit. Redux caesar intellexit seriem rei. Indicit in sequentem diem consilium. Agitata haec res ibidem ac tandem conclusum, ut articulus maneat, quod si qui volent contradicere, id possit fieri, sed deliberandum, qua verborum formula, neque dandum par protestationis, nisi revideatur ac approbatur in consilio suae maiestatis.

Egit sua maiestas cum primariis, ut inducerent alios in iustam suae maiestatis propositionem et intentionem. Promiserant, sed contrarium [137v] opere praestiterunt. Nam nocte tota sollicitati regnicolae, ut se opponant, neque difficulter inducti.<sup>277</sup> \Protestationis etiam illius plurima exemplaria descripta illa nova. Mane viceiudex curiae<sup>278</sup> vocatis ad se duobus capitularibus (erat etiam aeger) contradixit eidem articulo, non ut vicecomes comitatus Poseniensis, sed ut viceiudex curiae. / Mane deinde consueto tempore magnates et alii regnicolae conveniunt. Palatinus delata ad se plurima exemplaria protestationis infamis coepit subscribere, quod advertens archiepiscopus revocat ei in memoriam conclusionem hesterni consilii. Ille ingemiscens curat se portari foras, ac ad suam maiestatem devehit. Interea apud inferiores status iterum inchoata lectio articulorum, cum tamen non fuerit necessaria. Ventum ad articulum de Societate conclamant maiori ex parte, ut tollatur articulus. Ecclesiastici et civitates Tírnaviensis, Szakolcensis, Zagrabiensis cum aliquibus comitatibus constanter manserunt pro Societate. Res haec de more defertur ad magnates et simul expositur, quod neque velint pergere in lectione articulorum, donec ille tollatur. Cum magnatibus res fuisset proposita, rem suae maiestati defert<sup>279</sup> palatinus. Recte sua maiestas sacro intererat cantato de Sancto Andrea cum aliquis equitibus aurei velleris. Sub offertorio comiti Porcia palatinus rem exponit. Caesar iubet vocari archiepiscopum ac alios ad consilium. Conclusum, ut, cum maior pars reclamet, expurgatur articulus. Cum hanc rem personalis promulgasset, acclamatum non secus ac in electione regis fieri solet: „Vivat Leopoldus!” Caesar in eo consilio magno animi moerere dixit: „Infortunatus et infelix dies! Memores eius erimus. Deus pro peccatis nostris haec permisit.” Actum deinde, ut cum articulus ille sit sublatus, protestationis exemplaria recipiantur, quibus palatinus subscripsit.

---

<sup>276</sup> Hans Joachim Graf von Sinzendorf, 1656–1665 osztrák udvari kancellár és titkos tanácsos.

<sup>277</sup> Utána kihúzza: *Quare tempore et.*

<sup>278</sup> Beketfalvai Mórócz István, 1656–1683 alországbíró, 1646–1676 pozsonyi alispán.

<sup>279</sup> A szó vége javítva.

*Soprontól Pozsonyig. A jezsuiták 17. századi országrendiségének kérdéséhez*

Secretarius eius Petrus Bosnyak fidelem in eo operam adhibuit.<sup>280</sup> Impedito tamen non posuit, quin authenticum par sub sigillo iudicis curiae aliqui extraherent. Ex consilio etiam archiepiscopi Strigoniensis actum cum palatino, ut det Societati testimoniales, quas et dedit.<sup>281</sup> Mirum, quod comitiis finitis nullus voluerit esse reus.

---

<sup>280</sup> Utána kihúzva: *adhib.*

<sup>281</sup> A sor mellett a margón: *No. 10.*

*Kádár Zsófia*

*From Sopron to Pozsony (Bratislava)*

*To the Question of Jesuit Presence in the Hungarian Diets in the Seventeenth Century*

The situation of the Society of Jesus in the Kingdom of Hungary in the seventeenth century was regulated by the Article 8 of 1608 (*ante coronationem*), which denied any right of them to obtain landed property. Foundations made by monarchs, prelates or magnates solved this situation by granting endowments (estates and/or revenues) for the sake of the maintenance of the colleges. In the beginning, management of the assets has been trusted not to the Society itself, but to other agents (e.g. local bishops). Later, in the 1630s and 1640s, in spite of the prohibition, the colleges gradually started to manage their properties and funds themselves.

During the Hungarian diet of 1625 in Sopron (Germ. Ödenburg), Archbishop of Esztergom (1616–1637) Péter Pázmány together with his suffragan bishops confirmed the principle that the medieval possessions of religious orders might be used for the maintenance Catholic, i. e. Jesuit schools. As some of these lands had previously belonged to medieval abbeys and provostries with representation at the diet, acquiring them opened up the opportunity for the Jesuits to gain a seat at the lower house of the Hungarian diet. By the mid-seventeenth century, five Hungarian Jesuit colleges had obtained six such benefices, thus the order could send representatives to the diets of 1655 and 1659.

These diets provided occasions for György Lippay, Archbishop of Esztergom (1642–1666) and main patron of the order and for the Jesuit leaders to seek an abolishment of the prejudicial 1608 Articles, at least indirectly. However, in 1655, preparing for the diet in Pozsony (Germ. Pressburg, today Bratislava, Slovakia), the clause concerning the Jesuits was not included into the royal propositions, so the Catholic prelates and magnates were only able to promote the interests of the Society of Jesus at the background negotiations – confirming the previous practices of foundation and ownership.

Even higher expectations aroused before the opening of the diet of 1659 in Pozsony. This time Lippay managed to have the question of the Jesuit legal capacity included in the royal propositions, and a pro-Jesuit draft article was formulated. However, the attempt to abolish the 1608 Article failed again. The text of the draft article was cut out before the ratification of the law not only because of the resistance of the Protestant nobility of the lower house, but due to the opposition of Catholic aristocrats of the upper house, too. Palatine Ferenc Wesselényi, Chief Justice Ferenc Nádasdy, Miklós Zrínyi, Ban of Croatia and Slavonia, and others were cautious, since by the en-

trance of Hungarian nobles into the Society, noble estates had also fallen into Jesuit hands. This process had become more and more visible by the mid-1650s. Thus, neither the Jesuits' ability for obtaining landed property has been guaranteed by the law, nor has their parliamentary participation been regulated. The established practice was followed: despite the legal prohibition, thanks to the conversion of the aristocrat families and later of the middle-nobility to Roman Catholicism, the Jesuits managed their estates by themselves increasingly, and they were active participants of the counties' public life.

The issue of legal capacity also had a dimension of church policy. The Jesuit leaders, even in the mid-1650s, did not find the time suitable for realising the plan cherished by Archbishop Lippay and his Jesuit confessor, Zakariás Trinckel about the establishment of an independent Hungarian Jesuit province or vice-province. The Jesuit leadership was reluctant in the question not only because of the distrust of the Viennese Habsburg court, but because of the unclear legal situation of the Society in Hungary. While the Jesuits were waiting for the Hungarian estates to recognize Jesuit legal capacity, the estates expected the Jesuits to create the independent province first. Since none of these was realised, despite the efforts of Lippay in 1659, the separation of a Hungarian province from the Austrian one failed. Before the dissolution of the Society in 1773, only a partial solution was found with the recognition of Jesuits' right to obtain landed property in Hungary, then the restricted reception of the Society in the lower house of the Hungarian diet at the Pozsony diet in 1712.